नेपाःगाःया धर्म

उपप्रा वज्रमुनि वज्रचार्य

नेपाःगाःया धर्म

– वज्रमुनि वज्राचार्य

नेपाःगाःया धर्म

bajramuni@yahoo.com

पिकाकः	:	नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग पाटन संयुक्त क्याम्पस परिसर यलध्वाका, यल ।
पिदंगु	:	नेसं ११३५ विसं २०७२ ईसं २०१५
न्हापांगु संस्करण	:	५०० गू
सफूया फुक्क अधिकार	:	च्वमि थः हे
मू	:	१७५/–
देबः	:	भरत महर्जन, मो : ९८०३४९९२७०
प्रेस	:	आइडियल प्रिन्टिङ्ग प्रेस ग्वार्को, यल, २१२०२३५
ISBN	:	978-9937-2-9968-8

भिन्तुना

नेवा:त संस्कृती त:मि । नेवा: संकृति विषयलय् आपालं स्वदेशी-विदेशी विज्ञपिन्सं सफू, लेख-रचनात नं च्वय् धुंकूगु दु । अध्ययन अनुसन्धान नं जुइधुंकूगु दु । तर स्वनिगलय् हनावयाच्वंगु थीथी धर्मबारे छगू हे सफुतिइ दुथ्याका च्वयात:गु धा:सा माले थाकु । थ्व विषयलय् ज्ञान आर्जन यानाच्वंपिं विद्यार्थीपिं व मेमेपिं अध्येतापिन्त ग्वहालि जुइकथंया सफू च्वया: उपप्राध्यापक भाजु वज्रमुनि वज्राचार्यं थ:गु ख्यलय् गुण यानादीगु दु । सफू पिथनेगु संस्कार-संस्कृति बिया: नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात नं गुण यानादीगु दु । भाजु वज्राचार्यं त:दँ न्ह्य:निसें एम्ए नेपालभाषाया विद्यार्थीपिन्त नेवा: संस्कृति विषय प्राध्यापन यानाच्वना दीगु दु । थ्व सफू पिकाय्गु निर्तिं **इन्द्र–जवाहर सहयोग गुठी** या निर्तिं जवाहरदेवी श्रेष्ठ व वय्क:या छैंज:पिन्सं स्वर्गीय साहु इन्द्रभक्त श्रेष्ठया नामं थ्व सफू पिकाय्त माक्व आर्थिक ग्वहालि यानादीगुलिं दीवंगत जुयादीम्ह साहु इन्द्रभक्त श्रेष्ठया आत्मायात चीरशान्ति दय्मा धका: कामना यासें **इन्द्र–जवाहर सहयोग गुठी** यात आपालं सुभाय् देछानाच्वना ।

सहप्रा तुलसीलाल सिंह
प्रमुख
नेपालभाषा केन्द्रीय विभाग

छत्वाःचा नुगः खँ

नेपालभाषा नेपाःया छगू तःहाकःगु साहित्यिक परम्परा दुगु भाय् खः । नेसं ५०० स रचना जूगु मानब न्यायशास्त्र नांगु नेपालभाषाया टीकाग्रन्थ विश्वया हे कानूनसम्बन्धी पुलांगु स्वंगू ग्रन्थमध्ये छगू नालातःगु दुसा नेसं ५०९ पाखे रचना जूगु गोपालराजवंशावलीयात नेपाःया इतिहाससम्बन्धी दकलय् अप्वः प्रमाणिक वंशावली मानय्यानातःगु दु । अथे हे नेपालभाषा नेपालय् पुलांगु हस्तलिखित ग्रन्थमध्ये विषय-विविधताया दृष्टिं, संख्यात्मक दृष्टिं संस्कृतयां ल्यू दकले अप्वः ग्रन्थ दुगु भाषा खः । थज्याःगु हे विशेषतां यानाः त्रिभुवन विश्वविद्यालयं थःगु स्थापनाकाल पश्चात् हे कलेजस्तरय् नेपालभाषायात नं छगू ऐच्छिक विषयकथं मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकायलय् दुथ्याकेगु यातसा थौंकन्हय् थ्व भाषाया स्नातकोत्तर तथा विद्यावारिधितकं व्यवस्था दु । तर दुःखया खँ, थथे विश्वविद्यालय् तह तक नं नेपालभाषा ब्वने दैगु व्यवस्था दुसां ब्वनेगु ब्वंकेगु निर्तिं माःगु नेपालभाषाया सफू पिकाय्गु ज्या छुं सरकारी वा गैरसरकारी संस्थापाखें जूगु मदु । राज्ययात कर पुलेबलय्, सँय्, खँय्, नेवाः फुक्कस्यां उलि हे पुलेमाः तर भाषाया लागि खर्च याय्गुली खय्भाय् छगूयातसिबे मेगु भाय्या निर्तिं राज्यं छुं खर्च याय्म्वाः । थौंतक गुलि नं नेपालभाषाया सफू पिदनाच्वन नेवाः सहृदयी दातापिंपाखें हे पिदनाच्वन । त्वाथं खिनाः म्हुतुं नय्माः धाः थें नेपालभाषा ब्वंकीपिं शिक्षकपिसं थःपिसं ब्वंकेगु जक मखु ब्वंकेत माःगु सफू नं थःपिसं च्वय्माः अले थःपिसं धिवा तयाः पिकाय् मफुसा पिकाइपिं दातापिं माःवनेमाः । थौं देय्या एकल भाषानीतिं यानाः नेवाः भाय् ल्हाइपिं न्हियान्हिथं म्हो जुयावंगु कारणं नेवाःभाय्या सफू ब्वनीपिं नं म्हो जुइगु स्वाभाविक खः । थथे सफू पिमकाःसा ब्वंकेत मदु, पिकाःसा न्याइपिं मदु । थ्व नेपालभाषाया वास्तविक स्थिति खः । थथे जूगुलिं नेपालभाषायात माया याइपिं सहृदयी दातापिंत अनुनय विनय यानाः सफू पिकाय्केगु सिबें मेगु लँपु मदु । थज्याःगु हे भ्वलय् नेपालभाषाया स्नातकोत्तर तगिंया ब्वनेज्वलं नेपाः गाःया धर्म

विषयया छगू सफू उपप्राध्यापक वज्रमुनि वज्राचार्यं तयार यानातःगु लां लां दय्धुंकल, तर आर्थिक अभावया कारणं पिकाय्गु लिकुनाच्वंगु जुल । सुनां थःत माया याइ, वयात हे थःगु दुःख प्वंकी धाइ थें थज्याःगु हे अवस्थाय् समाजसेवी मातृभाषानुरागी इन्द्रभक्त साहु लुमंका, गुम्हसिनं थः दनिबलय् नेवाःभाय् थकाय्गु नितिं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात छुं ग्वहालि मालधाःसा जिं फुगु ग्वहालि यानाबी धयादीगु खः । वय्कः मदय्धुंकूसां वयकःया परिवारलिसे सफू पिकाय्गु खँ छकः ल्हानास्वय् धकाः मती तयाः वय्कःपिनिगु छेँय् वना । वयकःया परिवारपिसं सफू पिकाय्गु प्रस्तावयात याउँक स्वीकार यानादिल । वयकःया च्यालाया पुण्यतिथीया लुमन्ती सफू पिकाय्गु खँ क्वःजित । थ्व निर्णय न्यनाः जिगु मन अति लय्ताल । खः भ्कीसं भ्की श्रद्धेयपिनिगु पुण्यतिथीया पावन अवसरय् वय्कःपिनिगु सद्गतिया कामनास्वरूप अनेक पूजापाठ, दानधर्म, तथा भोजन आदि याकाच्वना तर भ्की कम हे जकस्यां मदुपिनिगु नामं सफू पिकयाः लिपातकं वय्कःपिंत लुमंकेबीगु ज्या यानामच्वना । साहु इन्द्रभक्त श्रेष्ठ थःगु जीवनकालय् सरकारी, गैरसरकारी अनेक संघ, संस्था गथे – चेम्वर अफ् कमर्स, एनआइडीसी, उद्योग वाणिज्य संघ, नेपाल व्यापार विकास कम्पनी, त्रिवि सभा, काठमाडौं नगर पञ्चायत, आयात-निर्यात सल्लाहकार समिति, शाही नेपाल वायुसेवा निगम,आदि संघसंस्थाय् उच्च ओहदाय् च्वनाः देय्या उद्योग, वाणिज्य, व्यापार, शिक्षा क्षेत्रय् तःजिगु योगदान बियादीगु जक मखु परोपकार थें जाःगु संस्थाय् संलग्न जुयाः समाज कल्याणया ज्या यानादीम्ह, ‘इन्द्र-जवाहर सहयोग गुठी’ थें जाःगु गुथि स्वनाः जातीय साहित्य-संस्कृति थपू याय्गु ज्याय् नं थःत फ्यानाः ‘ क्रियाशीलता हे जीवनया नां खः’ धकाः क्यनादीम्ह व्यक्तित्व खः । थजाःम्ह व्यक्तित्वया लुमन्ती वय्कःया छेँजःपिंसं नेपालभाषा केन्द्रीय विभागयात सफू पिकाय्त आर्थिक ग्वहालि यानाः साहु इन्द्रभक्त श्रेष्ठं विभागयात बियादीगु बचं जक तयादीगु मखु साहु इन्द्रभक्त श्रेष्ठयात नं सदां लुमनीगु व वयकःयात म्हमस्यूपिसं नं म्हसीकेगु गुगु ज्या यानादिल थ्व समाजया नितिं हे छगू प्रेरणादायी ज्या जूगु दु ।

थुकिया निर्तिं स्व. साहु इन्द्रभक्तया जहान जवाहरदेवी श्रेष्ठ व वय्‌क:या काय्‌म्ह्याय्‌पिं तथा सकल छेँज:पिन्त दुनुगलंनिसें साधुवाद देछाना च्वना । वयक:पिनिगु मन थ:गु जाति, भाषा, साहित्य, संस्कृतिप्रति थथे हे क्वसाय्‌मा, दिवंगत साहु इन्द्रभक्त श्रेष्ठया आत्मायात चीरशान्ति दय्‌मा धैगु कामना यासे थ्व नेपा:गा:या धर्म नांगु सफू च्वया: थ:गु मांभाय्‌या सेवा याय्‌गु नापं शिक्षकया दायित्व पूवंकादीम्ह पासा वज्रमुनि वज्राचार्ययात दुनुगंनिसें भिन्तुना नापं सुभाय्‌ देछानाच्वना । वयक:या नेपालभाषा तथा नेपालभाषाया प्राध्यापनप्रति थजा:गु हे दायित्वबोध तथा माया-मतिना सदां ल्यनाच्वनेमा । सुभाय्‌ ।

ने.सं ११३५ गुंलागा षष्ठी

प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर
ज्ञानेश्वर, यैँ ।

नुगःखँ

नेपाः बहुधर्म व संस्कृतिया दे खः । मनूसिबें द्यः अप्वःगु, दिंसिबें नखःचखः अप्वःगु दे नेपाः । नेपाःगाःया मूल बासिन्दा नेवाः, मेमेगु जातजातिसिबें नखःचखः, जात्रापर्व, धर्म, संस्कृति, सम्पदाय् तसकं तःमि । संस्कृति सभ्यताया चिं खः । गुलि यक्व संस्कृति दु, उलि उगु जातिया तहाकगु इतिहास दइ । संस्कृति जातिय पहिचानया आधार खः । धर्म सत्यताातक थ्यंकेगु आचरण खः, संस्कृति माध्यम खः । उकिं धर्मया आधारय् संस्कृति निर्माण जुइगु खःसां संस्कृतिइ दुने संस्कृति हनीपिं जातिया ख्वाः लुयाः वयाच्वनी । नेवाः संस्कृति दुने नेवाःतय्गु जीवन शैली, विकासक्रम, इतिहास, अर्थतन्त्र, समाज, पर्यावरण,, भूगोल, पेशा, नसात्वँसा, पहिरन सुलाच्वंगु दु । संस्कृतिइ दुने दर्शन सुलाच्वंगु दै । थ्व संसारय् अरबौ अरब मनूत दु, अरबौ मनूया अरबौ दर्शन दु । ब्यक्तिगत दर्शनयात छखे तयाः मंकाः दर्शनया खँ ल्हाय्बलय् नेवाःतय् थःगु हे ब्यागलं दर्शन दु । थः नं म्वाय्गु, थःत म्वाय्त ग्वहाली याःपिन्त नं म्वाकेगु । सी धुंकाः छु जुइ मस्यू, तर सी न्ह्यो हे द्यः जुइगु दर्शन दु ।

थुगु नेपाःगाःया धर्म संस्कृति सफुतिइ दर्शन, धर्म, संस्कृतिया सामान्य म्हसीका, नेपाःगालय् प्रचलित थी थी धर्म, नेवाः बस्ती संरचना, गुथिया सामान्य परिचय दुथ्यानाच्वंगु दु । थुगु सफू नेपालभाषा स्नातकोत्तर निगूगु दँय् ब्वनेमाःगु न्यागू विषय मध्यय् संस्कृति विषय नाप स्वापू दु । निगूगु दँय् ब्वनिपिं ब्वँमिपिन्त ब्वंकेगु भ्वलय् नोतया लागि तयार यानागु ज्वलं मुंकाः सफूया रुप बियागु खः । थुगु सफूया मू आज्जु धैगु हे नेपालभाषा स्नातकोत्तरया ब्वमिपिन्त गुहाली याय्गु, नेवाःतय्सं यानाः वयाच्वंगु धर्मया इतिहास, धर्म संस्कृति निर्माणया आधारयात न्ह्यब्वय्गु खः । थुगु सफुतिं ब्वमिपिन्तजक मखु, नेपाःगाःया नेवाः । नेपाःगालं पिने वनाः च्वंपिं नेवाः लगायत नेपाःगाःया धर्मया

इतिहास, परम्परागत नेवाः बस्ती र बस्ती संरचनाया अध्ययन याइपिं अनुसन्धातापिन्त ग्वहालि जुइ ।

नेपाःगाः तसकं हे प्राचीन बस्ती खः । प्राचीन थाय्या प्राचीन जाति नेवाः खः । नेवाः जाति व नेवाःतय्गु हरेक पक्ष हे अनुसन्धानया स्रोत खः । गुगु जातिया बारे छगू निगू सफू पिथनेगु धैगु महासागरय् छगू बाल्टिन लः तुयाः काय्गु थें हे खः । थुगु सफूतिं मेपिं अनुसन्धान याइपिनिगु लागि लँपु क्यनेगुसां जुइ धैगु तातुनां थुगु सफू पिथनागु खः ।

थुगु सफू पिथनेगु लागि झीगु नेपाः देय्या उद्योग वाणिज्यया ख्यलय् अतिकं च्वछाय्बहगु ज्या यानाझाःम्ह समाजसेवी मातृभाषानुरागी श्रद्धेय इन्द्रभक्त श्रेष्ठया च्यालाया पुण्य तिथीया पवित्र अवसरय् छेँजःपिन्सं नुगः क्वसाय्का माःगु आर्थिक ग्वहालि यानाः दीगुलिं सकलसित यक्व यक्व सुभाय् देछानाच्वना । थुगु आर्थिक चूलाकेगु लागि माःगु ब्यवस्था यानाः दीम्ह प्रा. प्रेमशान्ति तुलाधर व नेपालभाषा केन्द्रीय विभागया नायः भाजु तुल्सीलाल सिंहयात नं यक्व सुभाय् देछानाच्वना ।

उपप्रा वज्रमुनि वज्राचार्य
पाटन संयुक्त क्याम्पस
२०७२ साल भाद्र

धलःपौ

धर्म संस्कृति

दर्शन

ब्रम्हाण्ड धाय्‌बलय्‌ संसारया जीव व जगतयात काइ ।थुगु ब्रम्हाण्ड वा जीव व जगतयात स्वय्‌गु दृष्टिकोणया आधारय्‌ निगू विचारधारात खनेदत ।जीव व जगत (पदार्थ)या कारणं चेतन तत्वया जन्म जुल धाइपिं व चेतन तत्वया कारणं सांसारिक पदार्थया सृष्टि जुल धाइपिं ।थुगु आधारं जीव व जगतयात स्वय्‌गु निगू दृष्टि खनेदत ।वहे दृष्टि कथं संसारय्‌ दकले न्हापां निगू दर्शन खनेदत ।पदार्थ (जगत) व जीवया कारणं चेतन तत्व सृष्टि जुल धाइपिं गुपिन्त भौतिकवादी धाय्‌गु यातसा, सांसारिक वस्तु वा पदार्थ चेतनाया कारणं जन्म जुल धाइपिन्त आध्यात्मिकवादी धाय्‌गु यात ।थुगु भौतिकवादी दर्शनयात पाश्चात्य दर्शन व आध्यात्मिक दर्शनयात पूर्वीय दर्शन कथं नं धाय्‌गु याइ ।दकले न्हापां जन्म जूगु थुगु दर्शनया लिधंसाय्‌ मेमेगु दर्शनया नं प्रादूर्भाव जुल ।छम्ह फारसी कविं धाःगु दु - दर्शन जीव व जगत सम्बन्धि च्वयातःगु खुल्ला सफू खः, गुगु सफूया न्हापांगु पौत नं तनाः वनेधुंकल, लिपायागु पौत नं गुनाः वनेधुंकल ।ल्यं दुगु दथुया गुगु ब्व खः वहे दर्शन खः ।थुकिया अर्थ सफूया न्हापांगु पतिइ च्वमि, च्वःगु न्हिल्या, पिकाक दै ।ल्यूनेया ब्व्य्‌ लिधंसा दइ, परिशिष्ट दइ ।जब सफुतिइ थ्व छुं नं दैमखु ।दथुया ब्व ब्वनेबलय्‌ ब्वमिं थ्व ग्रन्थ सुनां, गबले, छुकिया लिधंसाय्‌, गुकथं च्वल धैगु ? लुइके फैमखु ।ब्वमिपिन्सं थःथःगु कथं सफूया बारे विचाः याइ, वहे कारणं स्वय्‌गु दृष्टिकोण नं पाइ ।स्वय्‌गु विचाः पाःगु कारणं संसारय्‌ न्हून्हूगु दर्शनया नं प्रादूर्भाव जुल ।गथेकि- स्वयम्भूयात किपूया मनूतय्‌सं उतरय्‌ लाः धाइ, बालाजुया मनूतय्‌सं दक्षिणय्‌ लाः धाइ, होल्चोया मनूतय्‌सं पूर्वय्‌ लाः धाइसा यलया मनूतय्‌सं पश्चिमय्‌ लाः धाइ ।वास्तवय्‌ फुक्क हे सत्य खः ।थुकिं छु सी दत धाःसा दर्शन वा स्वय्‌गुया आधार भूगोल खः धैगु सी दत ।भूगोलं दर्शन निधारण याइ ।उकिं हे थी थी दर्शन खनेदत ।दर्शनया शाब्दिक अर्थ

स्वय्‌गु खः ।दर्शन धैगु बुद्धि विवेक तर्कया लिधंसाय्‌ सत्यतातक्क थ्यंकेगु कुतः खः ।वास्तवय्‌ सत्य हे दर्शन खः ।सत्य निता दु - संबृत्ति (ब्यावहारिक) सत्य व पारमार्थ सत्य ।ब्यावहारिक सत्य भूगोल परिस्थिति, अवस्था कथं यक्व दय्‌फु तर पारमार्थ सत्य छगू जक जुइ ।भ्रमया कारणं, वास्तविक सत्यता मथूगु कारणं, सीके मफुगु कारणं अनगिन्ती सत्य दय्‌फु अन्तिम इलय्‌, निष्कर्षय्‌ धाःसा सत्य छगूयां छगू जक न्ह्याबले सत्य हे जुयाच्वनी ।गुलिं मनूतय्‌सं सःस्यूपिं पण्डित, महान ब्यक्तित्व, शक्ति, भक्तिया कारणं सत्यतायात स्वीकार याःगु जुइफु ।उजागु सत्यता क्षणिक जक जुइ ।एरिसटोटल छकः चाःह्यूवंगु इलय्‌ फैचां घाँय्‌ नयाच्वंगु खन ।छकः घाँय्‌ नइगु छकः न्हाय्‌पं संकीगु खनाः संसारया प्राणीपिं फुक्कसिनं न्हासं सासः ल्हाइसा फैतय्‌सं न्हाय्‌पनं सासः ल्हाइ धया बिल ।अथेहे छन्हु कलाम्हेसिया वा ल्याःखानाः मिसापिनि वा नीच्यापु दइ धकाः धयाबिल ।वहे विद्वान्‌या ल्यू ल्यू न्यासःदँतक नं मनूतय्‌सं उगु खँयात अनुकरण यानाच्वन ।थथे छुं ईतक विद्वान्‌पिनिगु प्रभाबय्‌ लानाः, ग्रन्थयागु धापूया लिधंसाय्‌ क्षणिक सत्य ल्यनाच्वन ।अथेहे पूर्वं सूर्य लुइ, पश्चमं लुकु विइ थ्वसिबें अप्वः सीकेगु लागि मनूतय्‌के स्रोत व साधान मदु ।उकिं ग्यालिलियो नं सूर्यं पृथ्वीयात चाःहिलीगु मखु, पृथ्वीं सूर्ययात चाःहिलीगु खः धाःगु कारणं दण्ड फय्‌माल ।लिपा वनाः पृथ्वीं हे सूर्ययात चाः हिलीगु खः धैगु प्रमाणित जुल ।उगु ईया सत्यता क्षणिक जक जुल ।गबले वास्तविक सत्यतातक थ्यंके फैमखु अवबेतक अनगिन्ती सत्यता दै ।गुकियात ब्यावहारिक वा संबृत्ति सत्य धाइ ।मरुभूमिया यात्राय्‌ लः हे मदुथाय्‌, पुखू खनीगु, मिखाया ल्वगीपिन्सं वस्तुयात सामान्य मनुखंसिबें फरक खनीगु आदि ।यक्व ब्यावहारिक सत्यता मदुगु जूसा, सत्य छगू जक जूसा दर्शन नं छगूयां छगूजक हे जुइगु जुइ ।

दर्शनया अर्थ स्वय्‌गु, संस्कृतया दृशिर (प्रेक्षणे) धातुइ ल्यूट प्रत्यय स्वानाः दर्शन जूगु खः ।गुकिया अर्थ ज्ञान वा तत्वज्ञान (यथार्थज्ञान)या साधन ।दर्शन खँग्वःया शाब्दिक ब्यूत्पत्ति कथं छुं नं वस्तुया वास्तविकता थुइकेगु कुतः खः ।संस्कृतया ग्रन्थय्‌ जड्‌ वा चेतनया दकले चीधंगु तत्वयात मालाः क्यनाः बिइगु यात दर्शन धाइ ।दकले न्हापां दर्शन खँग्वः कणादं बैशेषिकसूत्रय्‌ छ्यःगु खः ।दर्शन ज्ञान वास्तविक तत्वज्ञान नाप स्वापू दु ।उकिं विद्वान्‌पिन्सं ज्ञानया अनुरागी, ज्ञानया अन्वेषक, सत्यया अनुसन्धान याइपिन्त दार्शनिक धाःगु खः ।

धर्म व दर्शन

तर्क व बुद्धिया लिधंसाय् सत्यता, वास्तविकताया लिक्क तय्गु कुतः हे दर्शन खः ।उकिं वास्तविक सत्यतक थ्यंकेगु लागि कुतः याय्गु भ्र्वलय् दार्शनिकपिन्सं थःगु बुद्धि विवेक, तर्कया आधारय् न्हू न्हूगु दर्शन खंकल ।गुकिया लिच्वः कथं संसारय् अनगिन्ती धर्मया जन्म जुल ।विश्वय् दुगु गुलि नं प्रचलित धर्म दु ।उगु धर्मया आधार छुं नं छगू दर्शन खः ।उकिं धर्मयात दर्शनया नीतिशास्त्र दुनेया छगू शाखाया रुपय् काय्गु याइ ।

दर्शन थें हे धर्म नं सत्यया खोजय् समर्पित जुइ ।थौं संसारय् गुलि नं धर्मत खनाः च्वन ।व फुक्क छगू न छगू दर्शनया आधारय् दुगु खः ।जीव जगतया थुगु ब्रम्हाण्डय् जब मनूतय्के चेतन तत्व अप्वः जुजुं वन ।चिन्तन नं अप्वया वन ।चेतन तत्व मदुगु जूसा न्हूगु ज्ञान मालेगु नं जुइमखु ।ज्ञान मनूया आवश्यकता खः ।मनू व प्राणीया दथुइया फरक नं ज्ञान वा चेतना हे जक खः ।प्राणीपिन्के नं आहार, भय, निद्रा व मैथुन दै, मनूतय्के नं दै ।मनूयाके मेपिं प्राणीपिन्केसिबें पाःगु धैगु हे चेतना खः ।थ्व हे चेतनाया कारणं दर्शनया नं जन्म जूगु खः ।दर्शनं अन्तिम सत्यतक थ्यंकेगु लागि तर्क बुद्धि विवेकयात छ्यलीगु याइसा, धर्मं आचार ब्यवहारयात जोड बिइगु याइ ।धर्म, दर्शनया जन्म नं मानब विकास नापनापं जूगु खः ।

मनूतय्के दुगु ज्ञानया कारणं, असन्तोषया कारणं जिज्ञासा दयाच्वन ।प्रकृतिया स्वभावप्रतिया जिज्ञासा छगू समाधान जूसा हाकनं मेगु जिज्ञासा दं वयाच्वनी ।जीव जगतप्रतिया अनगिन्ती न्ह्यसःया लिसः मालेगु कुतलय् अनगिन्ती दर्शनत खनेदत ।दर्शनया इतिहास, विकास, मानव उत्पत्ति नापनापं न्ह्यानाच्वंगु दु ।मनूतय्सं विचाः याय्गु, जिज्ञासातय्गु वैगु नैसर्गिक अधिकार खः ।उकिं प्रत्येक मनूया थःथःगु दर्शन दु ।दर्शन नापनापं धर्म नं दु ।संसारय् अरबौं मनूतय् छगू न छगू थःगु धर्म दु ।धर्म जीव व जगतयात स्वय्गु मनूतय्गु दृष्टिया उपज प्रादूर्भाव जूगु खः ।

धर्म प्राचीन इलंनिसें दुगु खँग्वः खः ।मौखिक परम्परा कथं शुरु जूगु दकले पुलांगु (ई.पू १७००-१५००) साहित्य ऋग्वेदय् बारम्बार धर्मया नां वयाच्वंगु दु ।धर्मयात वस्तुया स्वभाब वा वस्तुं धारण याइगु स्वभावया रुपय् नं न्ह्यथनातःगु दु ।हरेक वस्तुया थःथःगु धर्म दु ।मिया धर्म क्वाकेगु, च्याकेगु, थः न्ह्योने दुगु वस्तुयात नष्ट याय्गु खः ।लःया धर्म पाःलू थाय् न्ह्याय्गु,

गाःवंथाय् मुनेगु, ख्वामुकेगु खः ।चाया धर्म उत्पादन याय्‌गु, फय्‌या धर्म सिचुकेगु खः ।तर थुगु वस्तुया स्वभाब नं परिस्थिति, भूगोल, मौसम, थाय्‌या कथं फरक जुइ ।उकिं भूगोल कथं धर्मया स्वभावय् नं ह्यूपाः वइगु जुइगुलिं भूगोल कथं धर्मया स्वरुप वा वस्तुया स्वभाब नं पानाच्वनी ।नेपालया प्रसंगयात स्वय् नेपाः गालय् लः तरल जुइसा, हिमालय् वहे लः ठोस वा वरफ जुइ ।उकिं हिमालया मनूतय्‌सं लःया स्वभाव ठोसया रुपय् खनीसा नेपाःगालय् तरलया रुप खनी ।वथें मनूतय् नं थःथःगु स्वभाव दु, गुगु स्वभावयात मानबीय धर्मया रुपय् काइ ।

धर्म

मर्यात रिलिजन (Religion) खँग्वः छ्यलातःगु दु ।गुगु खँग्वः Religio पाखें वःगु खः ।गुकिया अर्थ चिइगु खः ।वास्तवय् धर्म व Religion पर्यायवाची खँग्वः मखु ।थुकिं सामाजिक मनूया लागि, मानवयात मखुगु ज्यापाखें चीगु कथं वःगु खः ।Religion मनू व मनूतय्‌त माःगु कानून नापजक स्वापू दु ।धर्म जीव, जगत वा ब्रम्हाणडया सृष्टि नाप स्वापू दु ।धर्म खँग्वः धृ धृत् धारणो- 'धारणात् धर्म इत्याहुः' पाखें दुगु खः ।महाभारतय् महर्षि ब्यासं 'घ्रियते अनेन इति धर्म' प्रजां पालन याइगु वा धारण याइगु हे धर्म खः धयातःगु दु ।वास्तवय् वस्तुया यथार्थ स्वभावयात धारण याय्‌गुपाखें लिपा वनाः प्रकृतियात ईश्वरया रुपय् खंकाः, ईश्वरं दय्‌कूगु नियम वा सिद्धान्तया रुप बियाः धर्मया ब्याख्या जुल ।धर्मयात नं थः थः छिं कथं ब्याख्या याय्‌गु जुल ।उकिया लिच्वः कथं थी थी साम्प्रादायिक धर्मया जन्म जुल ।धर्मया मूल उद्देश्य हे सत्यता थ्यंकेगु लागि क्यनेगु ब्यवहार खः ।थःगु लक्ष्यतक थ्यंकेगु लागि छ्यलीगु आचरण खः ।गुगु लँपुं आचरण व ब्यवहार शुद्ध याकाः आनन्द, खुशीपूर्वक लक्ष्यतक थ्यंकाः बिइ ।

पूर्वीय मान्यता कथं धर्मं ईश्वरीय सत्ता नालाः जीव व जगतया सृष्टिकर्ताया रुपय् ब्याख्या यानातःगु दुसा, लिपा वनाः पश्चिमेलीपिन्सं ईश्वरीय सत्ता मखु, ज्ञान (चेतन) तत्वयात धर्मया रुपय् काय्‌गु यात ।धर्मया अनुयायीपिन्सं थःपिन्सं अभ्यास यानाः मालाः काःगु ज्ञानयात धर्मया रुपय् छ्यलेगु, उगु ज्ञानयात क्वातुकेगु श्रेय ईश्वरयात विइगु यातसा, गुलिसिनं भौतिक पदार्थया स्वभाब कथं काय्‌गु यात ।आखिर निष्ठ्वसिनं नं ज्ञानयात हे

धर्मया रुपय् ब्याख्या यात ।उकिं ऋषि, महर्षि, साधु, सन्त, भिक्षुपिन्सं प्वंकातःगु सत्यता वा लक्ष्यया लिक्क वनेत क्यंगु तर्क, विवेक विचार, आचार संहिता हे वास्तवय् धर्म कथं नालाः काल ।

प्रकृतिया स्वभावयात खंकाः, थःगु जीवनया अन्तिम लक्ष्यतक थ्यंकेत प्रारम्भिक मनूतय्सं क्यंगु आचरण, ब्यवहार हे न्हापांगु धर्म खः ।लिपा वनाः भूगोलय् ह्यूपाः वल, मौसमय् ह्यूपाः वल, वहे कथं म्वाय्गु लागि आचरणय् नं ह्यूपाः वइगु स्वभाविक खः ।उकिं धर्मय् नं ह्यूपाः वल ।धर्म परिवर्तनशील खः ।गथेकि- नेपालय् चन्द्र शम्सेरं सती प्रथा उन्मूलन मयागु ईतक सुयां मिजं सीगु इलय् कलाः सती मवन धाःसा उम्ह मिसा अधर्मी खः, पापी खःसा थौंया इलय् मिजंया ल्यू ल्यू मिसा सती वन धाःसा उम्ह मिसा मूर्ख वा अधर्मी जुइ ।

धर्म लक्ष्यतक थ्यंकेगु नियम खः ।थुकिं थः नं म्वाय्गु, मेपिन्त नं म्वाकेगु भावना दुसुलाच्वंगु दै ।दक्व प्राणीया हितया लागि थी थी भूगोल, सम्प्रदाय, मौसम, लकस कथं ल्वय्क थी थी नियम, सिद्धान्त दय्कातःगु दै ।थथे दक्व प्राणी हित याय्गु प्रतिपादित सिद्धान्त हे धर्म खः ।सत्यतातक थ्यंकेगु लागि बुद्ध, महावीर, पैगम्बर मुहमद, क्राइष्ट, कन्फ्यूसियस, लाओत्सपिन्सं थःथःगु नियम दय्काः वंगु दु ।उगु नियम उपदेश वा शिक्षा धर्म खःसा, उगु नियमया अनुयायी वा रक्षक गुम्हेसिनं सिद्धन्तयात नालाः जीवन न्ह्याकी इपिं हे धर्मात्मा खः ।थ्व फुक्क सामाजिक मूल्य मान्यता आधारित सिद्धान्त खः ।धर्म मानिवीय समाजपाखें अलग मखु ।उकिं थ्व विषयलय् चिन्तन याइपिं विद्वान्पिं नं यक्व दु, धर्मया परिभाषा नं यक्व दत ।

मानव जीवनय् धर्मसिबें तःधंगु तत्व मेगु छुं जुइ मखु ।धर्मया शुरुवात मानव सभ्यता व मानव इतिहासया शुरुनिसें हे जूगु खः ।धर्म यहलोक सिबें नं पारलौकिक नाप स्वापू दु ।थ्व मानव जीवनया स्थायी व साश्वत तत्व खः ।धर्मयात थुइकेगु मयासे मानव समाज सभ्यतायात थुइकेगु कुतः यात धाःसा भ्रम जुइफु ।मानवया हरेक पक्षय् धर्म तःधंगु हा कयाच्वंगु दु ।ब्यक्ति, समाज, परिवार, राष्ट्र, साहित्य कला हरेक थासय् धर्मं थाय् कयाच्वंगु दु ।संसारय् गुलि नं मनूत दु, छगू नं छगू धर्म मदुपिं मनूत माले हे माली ।वरु थथे धाय्गु पाय्छि जुइ, मनूतय्गु सभ्यता व संस्कृतिया विकास नापनापं धर्मया स्वरुपय् नं ह्यूपाः वइ, धर्मप्रतिया विश्वासय् नं ह्यूपाः वइ ।धर्मय् ह्यूपाः वःसां तसकं नगन्य रुपं यक्व ई काय धुंकाः तिनी जुइ धैगुली निगू

मत दैमखु ।यदि मनू धर्मपाखें निर्देशित मजूगु जूसा मानव समाजया संरचना न्हापा हे ध्वष्ट जुइ धुंकल जुइ ।उकिं धर्म मानव सभ्यताया लागि मदय्क मगागु तत्व धैगु स्पष्ट जू ।धर्मया विरोध याय्वं मेगु धर्मया जन्म जुइ ।धर्मं हे मनूयात सभ्य, कल्याणकारी, स्नेही, दयालु यानाः तइ ।

विश्वय् धर्मया कारणं हे, थःगु सिद्धान्त स्थापित याय्गु लाीग ततधंगु नरसंहार, विनास जुयाच्वंगु दु ।धर्मयात विज्ञानया पंग कथं काइ तर थौं वयाः थ्व मान्यतायात धर्मया परिभाषां त्याके धुंकल ।धर्म व विज्ञान निगुलिं हे मानव कल्याण व आवश्यकता कथं जन्म जूगु जुगुलिं धर्म व विज्ञान छगूलिं मेगु नाप अभिन्न धैगु सीदु ।हिंसा, हत्या, बलात्कार, अहंकार, घृणा, द्वेष, ल्केष मदय्केगु लागि हे धर्मं ज्या याइ तर हिंसा धर्मया नामं जुयाच्वन धैगु हे मनूतय्सं धर्म मथुया साम्प्रदायक, रुढि व अन्ध अनुशरणया कारणं खः धैगु स्पष्ट जू ।वास्तवय् स्वभाव धर्म धैगु वस्तुया स्वभावयात थुइकाः व हे कथं ब्यवहार याय्गु खः ।मानव कल्याण, प्राकृतिक नियम वा संचालनयात मस्यंक न्ह्याकेगु नियम वा आचार संहिता पालना याय्गु हे धर्म खः ।गुगु याकचां मजूसे उगु भूगोल व वातावरणया सामुहिक मनूतय्सं मानव कल्याण याय् कथं संगठित जुयाः उगु लँपु कथं न्ह्याय्गु हे धर्म खः ।थाय् अनुसार भूगोल व लकस पाइगु जुगुलिं फरक भूगोलया मनूतय्गु धर्म नं पाइ ।धर्मया मूल उद्देश्य धैगु हे प्रकृति व समाजया कल्याणया लागि मंकाः मनूतय्सं प्रयोग व परिक्षण यानाः दय्काः तैगु जुगुलिं उगु नियम वा आचार संहिता दुने च्वनाः जीवन मोक्षतक थ्यंकेगु लागि क्यनीगु आचरण वा ब्यवहार हे धर्म खः धैगु सी दु ।

धर्म सम्बन्धि थी थी धापू

धर्म दुने फुक्क हे न्ह्यं ।धर्मपाखें सु नं तापाय् फैमखु ।धर्मया स्वभावयात मथुइकं छुं ज्या न्ह्यां वने फैमखु ।लिपा जूलिसे धर्मया स्वभाव ई, थाय, भूगोल, लकस कथं सम्प्रदायया रुपय् नं जूवन ।ई कथं धर्मया स्वभावय् ह्यूपाः नं वल ।उकिं धर्मया परिभाषा तसकं जटिल ब्यापक जुजुं वन ।फुक्कसित चित्तबुझे जुइक धर्मया परिभाषा सुना नं विइमफुत ।धर्मया परिभाषायात ज्ञानमूलक, संकल्पमूलक, भावनामूलक, आदेशमूलक कथं विद्वानपिन्सं विइगु कुतः यात ।गथेकि-

म्याक्सीमूलरं धाःगु दु मानवीय इतिहास धैगु हे धर्मया इतिहास खः ।धर्म

मदुपिं मनू हे दै मखु । धर्मयात मनूतय्सं त्वतल धाःसा पशुसिबें नं हिंस्रक जुइ, मानवीय संम्रचना हे ध्वष्ट जुइ ।उकिं धर्म मानव अभिन्न अंग खः ।

ज्ञानया परिभाषा कथं हिंगल- सीमित बुद्धिपाखें असीमित वा पूर्ण बुद्धितक थ्यंकीगु ज्ञान हे धर्म खः ।प्रो.टायलर- धर्म आध्यात्मिक सत्ताप्रति विश्वास खः ।

मैक्सीमूलर – धर्म मानसिक शक्ति वा प्रबृत्ति खः, गुगुलिं मनूया अनन्त सत्ताया ज्ञान काय्त सक्षम जुइ ।थुगु परिभाषा कथं धर्म धैगु मस्यूगु सीकेगु, लक्ष्यतक थ्यंकेगु, पूमवंगुयात पूवंका विइगु छगू शक्ति मनूयाके दु उकिया नां हे धर्म खः धकाः उगु ज्ञानया खोजया रुपय् धर्मया परिभाषा जूगु दु ।

श्लायर माखरजु – प्राकृतिक जगतय् प्यखें नं मनूत असमर्थ, असुरक्षित खन ।भय, अभय जुगुलिं आध्यात्मिक सत्ताप्रति थःगु आत्मां सुरक्षा प्राप्तीया लागि निवेदन यानाः विपती व संकटपाखें सुरक्षितया लागि थःम्हं यानागु समर्पित भावना हे धर्म खः ।प्रकृतियात जीवन समर्पण याय्गु भावनामूलकयात धर्म कथं ब्याख्या जूगु जुल ।

कांट – झीगु फुक्क कर्तब्य दैवीय आदेशया रुपय् स्वीकार याय्गु हे धर्म खः।

कांट – धर्म संवेदनशील नैतिकता खः ।

जे.जि.फ्रेजर – धर्म सर्वोच्च मानवीय शक्तिया पूजा खः ।प्रकृत्ति व मानव जीवन संचालन व नियन्त्रणया माध्यम खः ।

संकल्पमूलक परिभाषा कथं धार्मिक संकल्प धैगु प्रतिस्थापित सिद्धान्त खः ।दर्शन विचार खः ।प्रत्येक मनूत छगू न छगू विचार दर्शनपाखें निर्देशित जुयाच्वनी ।थ्व हे संकल्पयात पूवंकेगु, संकल्पया ल्यू ल्यू वनेगु हे धर्म खः ।उकिं संकल्प दर्शन विचार व सिद्धान्त खःसा धर्म कार्यान्वयन पक्ष खः ।

धर्मया सार अर्थ मूल्यया सुरक्षा खः ।धर्मया उद्देश्य आदर्श मूल्यया ब्याख्या खः ।

हेराल्ड हाफडिंग- मूल्यया संरक्षणप्रति विश्वास हे धर्म खः ।मानव जीवनय् मूल्य व मान्यताया तःधंगु थाय् दु ।थुकिया नाश गबलें जुइमखु ।मनूतय्सं अलौकिक शक्तिया सहारा कयाः जीवनय् मूल्य ल्यंकाः तय्गु याइ ।याकचांजक थुगु ज्या याये फैमखु ।उकिं मेगु शक्तिया नं ग्वहालि माः ।

डब्लु के.राइट – धर्म थुजागु कुतः खः, गुकिं समाजं ब्यूगु मूल्य मान्यतायात विशेष प्रकारया ज्यां म्वाकाःतय्गु याइ ।थुकिया लागि मनू बाहेकया शक्ति नं आब्हान याय्गु याइ, निर्भर जुइगु जुइ ।

गैबल – मेपिनिगु शक्तिप्रति विश्वास, मनूया बहससिबें तापागु शक्तिप्रति विश्वास, भावनाया सन्तुष्टि उपासना व सेवा- उपासना दुने पूजा, पाठ, जप, तप, किर्तन, प्रार्थना आदियात धर्म कथं काःवन ।

समाजया मूल्य मान्यता विचार धारणा परिवर्तन नापनापं धर्म नं परिवर्तन जुइ ।धर्मया परिभाषा थाय्, समाज, समुदाय कथं फरक जुइफु ।धर्मया परिभाषा विभिन्न विद्धानपिन्सं थःथःगु प्रकारं वियातःगु खःसां समग्र रुपं धर्म आस्था व विश्वास खः प्राकृतिक नियम व सामाजिक आचार संहिता खः धैगु स्पष्ट जू ।

थ्व फुक्क धर्मया परिभाषा थःथःगु थासय् पाय्छि जू ।थ्व फुक्क हे चेतनशील मानवया लागि लक्ष्यतक थ्यंकेगु प्रतिपादित सिद्धान्त खः ।मेगु कथं धाय्गु खःसा दर्शनयात कार्यान्वयन याय्गु लागि हे धर्मया निर्माण जूगु खः ।अर्थात् विचार वा दर्शन वा चेतना पूवंकेगु लागि छ्गू नियम, अनुशासन मदय्क पूवनी मखु ।उकिं पूवंकेगु लागि छ्गू लँपु तयार याय्माः, उकिं प्रकृतिया स्वभावयात नं मस्यंक, मानवीय कल्यान नं जुइक प्रतिपादन यानातःगु नियम धर्म खः ।थुकिया लागि गबले गबलें अदृश्य, आध्यात्मिक, वस्तुया मूल्य मान्यता आदिइ पूर्ण रुपं विश्वास याय्माःगु नं आवश्यक जुइ ।थुजागु लागि गुलिसिनं भौतिक पदार्थयात जक ज्वनेगु यातसा, गुलिसिनं आध्यात्मिकयात नं ज्वनेगु यात ।न्ह्यागु हे जूसां धर्म मानवया लागि परमार्थ ज्ञानया खोजया लागि खः ।च्वय् न्ह्यथनागु फुक्क परिभाषा सत्य, वास्तविक, मानव ज्ञान प्राप्तया लँपुजक खः ।धर्म मानवया लागि खः ।उकिं मानवीय आवश्यकता कथं सैद्धान्तिक, साम्प्रदायिक धर्म ई, थाय्, अवस्था, परिवेश कथं परिवर्तन नं जुइ ।गन चेतना व ज्ञानया खँ दै मखु, उगु थासय् धर्म नं दैमखु ।उकिं धर्मया सार हे चेतनशील, विवेकशील मानवीय जीवन बांलाक न्ह्याकेगु पद्धतीया नां खः ।गुगु धर्मय् वनाः मानव कल्याण, आनन्द व सन्तुष्टि दैमखु उगु धर्म धर्म जुइमखु ।

पूजा प्रार्थना व भक्ति

मनूतय्‌गु चेतना विकास नापनाप फिरन्ते जीवनय्‌ ल्वंया कापी, गुफा, ओडार आदिया जीवनं, पाषाण, नवपाषान, कृषि युगय्‌ मनूतय्‌सं प्रकृति नाप याय्‌माःगु संघर्ष, प्रकृतिया वास्तविक स्वभाबयात थुइके मफुगु अज्ञानता, प्रकृतिपाखे जुइगु भय, डर, त्रासया उपज कथं प्रकृतिया स्वभावपाखें बचे जुइगु उपाययया रुपय्‌ पूजा, प्रार्थना व भक्तिया प्रादूर्भाव जूगु खः ।श्लायर माखरजं धाःथें प्राकृतिक जगतय्‌ मनूत प्यखें असुरक्षित, असमर्थ खन ।भय, त्रासपाखें बचे जुइत आध्यात्मिक सत्तापाखें थःगु आत्मा सुरक्षित जुइगु लागि याःगु निवेदन हे पूजा, प्रार्थना व भक्ति खः ।

मनू छगू थासं मेगू थासय्‌ वनेगु भ्‌वलय्‌, छगू हे थासय्‌ च्वनाच्वनीगु इलय्‌ नं प्रकृतिया स्वभाव कथं गबलें वा, फय्‌, निभाः, चलः, भुखाय्‌, खुसिबाः, ज्वालामुखी, न न्याइगु आदियात मनूतय्‌सं बिचाः याय्‌गु क्षमता हे मदु ।थुगु प्रकृतिया स्वभावया कारणयात उगु ईया मनूतय्‌सं अदृश्य शक्तिया कल्पना यात ।उगु हे अदृश्य शक्तियात खुशी याय्‌गु तातुनाया लिच्वः कथं पूजाया जन्म जुल ।

प्राणीपिं गुलि नं जन्म जुइ फुक्कसिके भय, निद्रा, आहार, मैथुन दै तर मानवयाके मेगु चेतना दै उकिं छु याये ज्यू, छु याये मज्यू धैगु विचाःयात हे धर्म कथं काय्‌छिं ।मेगु अर्थय्‌ धर्म धैगु हे मानवीय चेतना खः ।धर्मया आधार चेतना जुगुलिं, चेतना गुलि विकास जुल व उलि हे धर्मपाखें लिक्क लाइ ।उगु हे चेतना पाखें विचारत वै, तर मानवया विचार वा इच्छा धैगु हे असन्तुष्ट, न्ह्याकु हे दःसां मगाइगु खः ।वं ततधंगु इच्छा तै ।उगु इच्छा पूवंकेगु लागि थःम्हं जक मफैगुलिं पिनेया शक्तिया आशा याइ ।उगु शक्ति प्राप्त याय्‌गु लागि हे भक्ति व उपासना याय्‌गु जुल ।भक्तिमार्गया शुरुवात जुल ।प्रकृति पूजा, शक्ति पूजा आदि ।उकिं शक्तिया पूजा याय्‌गुयात हे धर्म कथं काय्‌गु यात ।पूजा, प्रार्थना, भक्ति प्रकृतिया स्वभावप्रतिया अज्ञानताया कारणं मनूतय्‌गु नुगलय्‌ दनावःगु ग्याचिकु पहया लिच्वः खः ।

उकिं गैबलं नं धाःगु दु - मेपिनिगु शक्तिप्रति विश्वास, मनूया बहससिबें तापागु शक्तिप्रति विश्वास, भावनाया सन्तुष्टि हे भक्ति, उपासना, पूजा, पाठ, जप, तप, किर्तन, प्रार्थना आदि जन्म जूगु खः ।गुगु माध्यम चित्त सन्तुष्टि यानाः विइ उकिं थुगु माध्यमयात नं धर्म कथं काःवन ।

धर्म व संस्कृति

संस्कृतिया अर्थ बांलागु ज्या खः ।मानवीय समुदाययया उन्नतया लागि समुदायपाखें न्ह्याकाः वयाच्वंगु कृति हे संस्कृति खः ।धर्म नं मानवीय उन्नतया लागि हे प्रतिपादन जुइगु, संस्कृति नं मानवीय उन्नतीया लागि हे प्रतिपादन जुइगु जुगुलिं धर्म व संस्कृति समुदाययया लागि अभिन्न खः ।छगू धर्म माने याय्गु मेगु संस्कृति हनेगु जुइमखु ।धर्म कार्यान्वयन याय्गु लागि हे संस्कृतिया जन्म जुगु खः ।मानौ धर्मयात बांलाक थुइकेगु लागि उगु धर्मया सिद्धान्तयात बः कयाः सःस्यूपिं विद्धान्पिन्सं ग्रन्थया रचना याइ ।वहे रचित ग्रन्थया लिधंसाय् संस्कृतिया निर्माण जुइ ।मेगु कथं धाय्गु खःसा धर्म व दर्शनया लिच्वः हे संस्कृति खः ।धर्म थाय् व ई कथं परिवर्तन जुइ थें हे संस्कृति नं परिवर्तनशील खः ।भूगोल, समाज, राजनीति, अर्थया लिधंसा कयाः धर्मया आधारय् संस्कृति निर्माण जुइ ।उकिं छगू हे धर्म हनीपिनिगु समुदाय दुने नं भूगोलया फरकता नाप संस्कृति नं फरक जुइ ।फरक भूगोलय् समान संस्कृति नं जुइफु ।छगू हे समुदायया मनूत मेगु थासय् वनीगु इलय् संस्कृति ल्यनाः च्वनेफु ।थाय् हिलेवं संस्कृति नं हिलेफु ।थ्व दृष्टिकोण स्वय्बलय् संस्कृति दुने नं सबल संस्कृति व दूर्वल संस्कृतिया आधारय् संस्कृति सबल जुल धाःसा, थाय् ह्यूसां ल्यनाः च्वनेफु , तर दूबर्ल संस्कृति जुल धाःसा मनू नं थाय् हिलेवं संस्कृति नं तनाः वनेफु, हिलाः वनेफु ।

दर्शन अन्तिम सत्यतातक थ्यंकेगु लागि न्ह्यब्वइगु विवेक व तर्क खःसा, धर्म उगु सत्यतातक थ्यंकेगु लागि मानब जीवनं याइगु आचार ब्यवहार खः ।संस्कृति उगु धर्म (आचार, ब्यवहार) शुद्धिकरणया अभ्यास वा क्रिया खः ।

संस्कृतिया अर्थ बांलागु, भिंगु, शुद्धिकरण याय्गु ज्या जुगुलिं ई थाय् अनुसार परिवर्तन जुजुं न्ह्यानाच्वनी ।ई कथं वस्तुया छ्यला नं पानाः च्वनी ।तर उकीया दर्शन पक्ष धाःसा ल्यनाच्वनी ।गथेकि बुद्ध धर्म दर्शनया आधारय् न्ह्यानाच्वंगु प्रवज्या संवर याय्गुली गृहस्थी बौद्धपिन्सं प्यगू तगिंया प्रतिनिधि कथं प्यन्हुया दिंतक भिक्षु जुयाः प्रबज्या क्वचायेकी ।उकी दुने नं भिक्षुपिन्सं पालना याय्माःगु शीलत उगु दिनय् पालना याकी ।म्हासुगु चीवर पुंकाः भिक्षा फ्वंके छ्वइ ।प्रतिनीधिमूलक संस्कृतिया रुपय् हनेगु याइ ।थुकियात दुवालाः स्वतधाःसा बुद्धया दर्शनयात अझ नं लुइकाः काय्फु ।अथेहे सम्यक दान, पंचदान गुकी दीपंकर बुद्धं भिक्षाटन यानाः बिज्यागुया लुमन्ति कथं दान

कयाः संस्कृतियात न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु ।हिन्दू दर्शन कथं ब्रतवन्ध यानाः ब्रतादेश व ब्रतसमावर्तन छकलं यानाः गुरुकूलय् वनाः शिक्षा कयाः, गुरुयात सेवा यानाः सय्काः ल्यहाँ वइगु कथं देश परिक्रमा यानाः वयाच्वंगु दु ।अथेहे सायाः धकाः हिन्दू धर्मया दर्शन कथं उगु इलय् स्वर्गया लुखा चालीगु दिं, साया न्वकुलिं खापा धिनाः स्वर्गय् यंकाः मोक्षतक थ्यंकाःबी धैगु विश्वासया आधारय् संस्कृति निर्माण जुयाच्वन ।क्रिश्चियन धर्म दर्शनय् नं उकथं हे बप्तिस्मा बिइगु, गुकिं पुनरजन्मया प्रतिनीतित्व याइसा, लास्ट सपर धकाः अंगुर रस व पाउरोटी नकाः क्राइष्टया ला क्वँयया प्रतिक कथं नकाः दीक्षित याय्गु संस्कृति हनाः वयाच्वंगु दु ।मुश्लिम धर्म दर्शन कथं जीवनय् छकः हज याः वनेगु, मक्का स्वयाः प्रार्थना याय्गु, नमाज ब्वनेगु आदि यानाः वयाच्वंगु दु ।थी थी पुचलय् थःगु धर्म दर्शन कथं संस्कृति हनेगु याइ ।मूलत धर्म नाप जक मजूसे प्रकृति भूगोलया आधारय् नं संस्कृति हनेगु याइ ।अथेखःसां धर्म व दर्शनपाखें हे मनूया विचार निर्माण जुयाच्वनीगु जुगुलिं मचाय्क संस्कृतिइ धर्म दर्शनया छाप दयाच्वनी ।गथेकि मचाया नां जक तःसां बौद्ध जूसा बौद्ध कथं नां तयाच्वंगु दइ ।हिन्दू जूसा हिन्दूया कथं शैव जूसा शैव कथं, नां तय्गु यानाः वयाच्वंगु दइ ।

संस्कृतियात समुदायया धर्म दर्शन थें हे भूगोलया नं तःधंगु प्रभाव लानाःच्वंगु दइ ।छुं नं संस्कृतिइ प्याखं जक हूसां तांन्वःगु थासय् जूसा बुलुहुँ प्याखं हुइगु, चिकुथाय् जूसा तसकं सनाः प्याखं हुलेगु याइ ।तांन्वःगु थासय् जूसा पुनेगु वसः सालुगु जुइ, चिकुथाय् ख्वातुगु जुइ ।थुकथं संस्कृतिइ विविधता वयाच्वनी ।तिब्वतय् सुं मनूयात समान याय्माःसा खादा न्ययकेगु याइ कारण अन स्वाँ मह्वः। स्वाँ दुगु थासय् काठमाडौंलय् स्वाँ वियाः समान याइ ।पूजा याइ ।काठमाडौंलय् नं स्वाँया अभाव जुगुलिं खादा हे छ्यलेगु यानाः हल ।संस्कृतिं सरलता, सजगता, सुलभतायात नं ल्यइ ।थुकिं स्पष्ट जू ।संस्कृतिइ नं परिवर्तनशील, ई थाय्, अवस्था अनुसार ह्यूपाः वइ ।

धर्म हिलेवं संस्कृतिइ नं ह्यूपाः वइ ।थाय् बाय् हिलेवं नं संस्कृतिइ ह्यूपाः वइ ।पिनेया संस्कृतिया प्रभाबया कारणं नं जुइ ।संचार माध्यमया सवल प्रयोगया कारणं नं जुइ ।राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक, भौगोलिक, पर्यावरण, देखासिखिया कारणं नं संस्कृति ह्यूपाः वइ ।मूल कारण ला न्हूगु पुस्तायात संस्कृतिया अर्थ थुइकाः उकीया महत्व कनाः विइ मफतकि जुइ ।न्हूगु

पुस्ताया भावना अनुरुप संस्कृतियात रुपय् हिले मफयव नं संस्कृतिइ ह्यूपाः वइ ।थौं नेवाः संस्कृतिइ न्हूगु पुस्तां थःगु संस्कृतियात त्वःता जन्म न्हिं याइगु इलय् सुकुण्डा पूजा मयासे केक तायगु, क्रिश्मस हनेगु, जन्मन्हिया धौ बजि दान मब्यूसे भ्वय् सःता नकेगु यानाः हयाच्वंगु दु ।थुकथं दुहाँ वःगु संस्कृतियात सुनानं पनाः पने फैमखु ।समुदायया चाहना अनुरुप हे संस्कृतिया निर्माण व विनाश जुइगु खः ।संस्कृति खुसि खः ।सुनानं पनातल धाःसा छुं ई जक जुइ ।बाँध तछ्याः थें हे तज्यानां न्ह्याइ ।लिक्क लिक्क च्वंगु फोहर बांमलागु चीजयात नं संस्कृतिं चुइकाः यनी ।संस्कृति उकिं पबित्र जुइ ।

संस्कृतियात लिकुंकाः, पनाः, पंगलः थनाः न्हापा गथे खः अगेहे न्ह्याकेगु यात धाःसा परम्परा जुइ ।परम्परा अन्ध जुइ ।उकी संस्कृतिया अर्थ सिबें मेपिन्सं यानावंगु देखासिखि व पूर्खा हस्तान्तरण यानाः तःगु नासो जक जुइ ।छुं गनं हिलेगु, हीकेगु जुइ मखु ।भौ चिनाः श्राद्ध याय् थें जक जुइ ।न्हापा याःगु खंगु कारणंजक ची माःगु, छुं अर्थ मदुगु ।परम्परा फोहर जुइ ।पुखू जुइ ।न्ह्याबलें छगू हे थासय् लिकुनां च्वंगु लः, निकासा मदुगु उकिं फोहर जुइ ।गुगु पुखू मनूतय्गु लागि हे नवःगु जुयाः विइ ।उगु चीजयात न्हूगु पुस्तां यः तायकाः थः नालेगु याइमखु ।उकिं हे परम्परा व न्हू पुस्ताया दथुइ न्ह्याबलें हे द्वन्द जुयाच्वनी ।परम्पराबादीतय्सं न्ह्याबलें पुलांगुयात लादे याय्त स्वइ ।संस्कृतिवादीतय्सं ईया माग कथं न्हूगु तयार याय्त स्वइ ।उकिं संस्कृति पबित्र जुयाच्वनी ।संस्कृति व परम्परा छगू हे मखु ।उकिं नेवाः समाजय् गुलि नं संस्कृतित तनावन, न्हूगु निर्माण जुल ।वैत स्वभाविक प्रक्रिया कथं नालाः काय्माः ।ई व भूगोलया माग खः धैगु स्वीकार याय्माः ।

भौतिक (मूर्त) व अभौतिक (अमूर्त) संस्कृति

मूर्त संस्कृतियात भौतिक संस्कृति नं धाइ ।अमूर्त संस्कृतियात अभौतिक संस्कृति नं धाइ ।मूर्त वा भौतिक संस्कृति समाजं दयकातःगु भौतिक वस्तु नाप स्वापू दुगु संस्कृति खः ।अमूर्त वा अभौतिक संस्कृति समाजया मूल्य मान्यता, कला, प्रविधि, सीप नाप स्वापू दुगु संस्कृति खः ।भौतिक संस्कृति गुलि मेपिन्त विल उलि फुनावनी ।अभौतिक संस्कृति गुलि मेपिन्त विल उकिया मूल्य मान्यता झन अप्वः जुयावनी ।अभौतिक संस्कृतिया ज्ञान मदय्कं भौतिक संस्कृति निर्माण व दुगु संस्कृतियात संरक्षण याय्फैमखु ।समाजया विकास गुलि जू धकाः स्वय्गु कसि भौतिक संस्कृति खःसा, भौतिक संस्कृतिया स्थायीत्व अभौतिक संस्कृतिया

ज्ञान खः ।भौतिक संस्कृतिं देश व समाजया सम्पन्नता ब्वयाक्यनी ।अभौतिक संस्कृतिं उगु समाजया सभ्यताया परिचय वियाच्वनी ।भौतिक संस्कृतियात सुं नं मनुखं नष्ट याय्फु, अभौतिक संस्कृतियात सुनां लाकाः काय्गु नष्ट याय्गु याय्फैमखु ।भौतिक संस्कृति स्यंकेगु लागि छुं नं इलय् म्हो जक इलं स्यंके फै, तर अभौतिक संस्कृतियात तत्काल छकलं स्यंके फैमखु ।(तुलाधरः ११३३ः १४,१५) ।उकिं भौतिकयात पिने खने दैगु, मेपिन्सं स्वये फैगु, क्यने ज्यूगु थी फैगु खःसा, अमूर्त संस्कृति क्यने मफैगु, खनेमदैगु, थीमफैगु संस्कृति खः ।मूर्त संस्कृतिया स्वरुपय् परिवर्तन वय्फु, हाकनं स्यंकाः दय्के ज्यू, तर अमूर्त संस्कृति तनाः वन धाःसा हाकनं सय्केगु याय्त तसकं थाकुइ ।मूर्त संस्कृति दुने पिनेया हस्तक्षेप जुइगु यक्व संभावना दु ।तर अमूर्त संस्कृतिइ म्हो जक संभावना दु ।गथेकि - करुणमयया रथ जात्रा, देगः, सतः, लाखे, पुलु किसि, भैरब रथ, गणेश, कुमारया रथ जात्रा आदि मूर्त वा भौतिक संस्कृति खः ।थुजागु संस्कृति न्याय्केगु लागि मनूतय्के माःगु रथ दय्केगु ज्ञान दय्माल, छगू पुस्तां मेगु पुस्तायात कनाः वंगु परम्परागत ज्ञान दय्माल, सामाजिक रुपं याय्माःगु पूजाआजा, ब्यवहार, उकि सुलाच्वंगु दर्शन, मौखिक परम्परा, अभिब्यक्ति गुगु तत्वत सुं नं छम्ह मनुखं स्यंकेगु, थीगु, छकलं ज्ञान अभ्यास काय्गु जुइमखु थुजागु संस्कृति हे अमूर्त वा अभौतिक संस्कृति खः ।

धर्म व संस्कृति निर्माणया आधार

धर्म व संस्कृति निगू अभिन्न अंग खः ।धर्म सिद्धान्त खःसा संस्कृति कार्यान्वयन खः ।धर्म निश्चित थाय्तक थ्यंकेगु ज्ञान वा लक्ष्य खःसा, संस्कृति अनतक थ्यंकेगु लँपु खः ।धर्म वस्तुया स्वभाविकतायात धारण याय्गु खः ।उकिं थाय् व भूगोलया ह्यूपाः नाप वस्तुँया स्वभाव नं फरक जुइगुलिं धर्मय् नं ह्यूपाः वइ ।न्हू न्हूगु धर्मया जन्म जुइ ।वास्तवय् धर्म निर्माणया आधार हे दर्शन खः ।लिपा वनाः धर्मया परिभाषा फरक जू वन ।धमर्य् भूगोल कथं ह्यूपाः वल ।लिपा साम्प्रदायिक व भौगोलिक रुपं धर्मया निर्माण जूवन ।गथेकि यँ दे नं दिल्लीतक थ्यंकेगु धैगु मनूया धर्म खः ।उगु थासय् थ्यंकेगु लागि मनूतय्सं गुलिं साइकल जक गयाः वनी, गुलिं मोटरसाइकल गयाः वनी, गुलिं मोटर गयाःसा गुलिं ट्रेन, गुलिं प्लेन गयाः वनी ।साइकल गया वनीम्हेसिनं थःत माःगु नसात्वँसा ज्वनाः वनेमाल ।अथेहे मोटर व ट्रेन ज्वनाः वनीम्हेसिनं वसिवें म्होजक सामानत ज्वनाः वंसा गाः ।प्लेनय् वनीम्हेसिनं वसिवें म्होजक सामानत

ज्वनाः वंसां गाइ ।लक्ष्य धैगु डिल्ली थ्यंकेगु खः ।व धैगु धर्मया लक्ष्य वा धर्म खःसा, अन थ्यंकेगु लागि ज्वनाः वंगु साधन व साधनय् च्वनाः वनीवलय् थःत माःगु ज्वनाः वनीगु सामान धैगु संस्कृति खः ।संस्कृति आवश्यकता अनुसार जुइ ।मनूतय्गु यात्राय् जीवन न्ह्याकेगु लागि थःत ज्याछिंगु सामानत ज्वनाः न्ह्यांवनी ।सुया छु छु यः वव ज्वनाः वनी ।गुलिसियां पूजा, गुलिंसियां भक्ति, उपासना, प्रार्थना, जात्रा, पर्व, नखःचखः गुगु ज्या यानाः जीवन न्ह्याकूसा ज्याछिनी ।उगु फुक्क हे संस्कृति खः ।उकिं धर्म परमार्थ ज्ञान वा अन्तिम लक्ष्य खःसा संस्कृति अनतक थ्यंकेगु लागि न्ह्याकुगु पलाः खः ।गनं पलाः द्वन वा गतिमलात धाःसा यात्राया अन्तिम लक्ष्यतक थ्यंकेत थाकुइ वा थ्यनीमखु ।उकिं संस्कृति बांलागु, भिंगु व सम्पूर्ण मानवया कल्याण व सामाजिक महत्वया विषय जुइ ।नेपालय् नब्बे प्रतिशत धर्मया आधारय् दश प्रतिशत मेगु पक्षं संस्कृति न्ह्यानाच्वंगु दु ।

धर्म निर्माणया आधार दर्शन खः ।संस्कृति निर्माणया मूल आधार धर्म खः ।अथेखःसां धर्म व संस्कृतिया निर्माणया आधार व संस्कृतियात प्रभाव याइगु तत्व कथं थुकथं नं ब्वथलेछिं-

क) भौगोलिक
ख) राजनैतिक
ग) सामाजिक
घ) आर्थिक
ङ) युद्ध (पिनेया हस्तक्षेप)
च) असुरक्षा
छ) अविश्वास
ज) बसाई सराई
झ) विदेशी प्रभाब
ञ) संचार
ट) मनोरञ्जन
ठ) पर्यावरण आदि ।

क) भौगोलिक – नयेगु, त्वनेगु, च्वनेगु स्वभावय् भूगोलं तःधंगु प्रभाब लाकी ।तांन्वःगु थासय् जूसा सालुगु लं फीगु, ख्वामुगु थाय्या ब्यवस्था याय्गु,

हल्का नय्‌गु, बासिगु मनय्‌गु, ब्वाँय्‌ ब्वाँय्‌ जुयाः मम्हितेगु, चीकुगु थाय्‌ जूसा, ख्वातुगु लं फीगु, गुच्चमुच्च च्वनेगु, न्ह्यागु नःसां पचे जुइ ।कासात म्हितूसां तांन्वय्‌केगु लागि हे म्हिती ।अथेहे उत्पादन जुइ मखुगु थाय्‌ जूसा लहिना तःपिं पशुपंक्षी आदिया ला नयाःसां जीवन न्ह्याकेमाली ।लः प्रशस्त दुगु व उत्पादन जुइगु थासय्‌ थः लहिनां तःपिं पशुपंक्षीयात स्यानाः ला नय्‌माः धैगु आवश्यक हे मन्त उकिं उत्पादन जूगु भूगोलया मनूतय्‌गु लागि पर प्राणीया हिंसा याय्‌गु पाप जुलसा, उत्पादन जुइ मखुगु थाय्‌या मनूत शिकार यानाः पर प्राणी हिंसा मयाय्‌कं थःगु जीवनतक नं ल्यनी मखुगु जुगुलिं परप्राणीया हिंसा यात ।गबलें ततधीकःपिं प्राणीपिं स्यानाः हैगु इलय्‌ भ्वय्‌ याय्‌ कथं प्याखं हुयाः नइगु जुल ।निन्हु स्वन्हुतक मेगु नसा हे माः वने म्वाःगु जुल ।उगु इलय्‌ न्ह्याइपुकेगु, फुक्क सःता नकेगु जुल ।उगु भूगोलया मनूतय्‌गु लागि स्यानाः नय्‌गु हे धर्म जुल ।थन धर्मया अर्थ जीवन सरल तरिकां म्वाय्‌गु लँपु जुल ।वहे कथं न्ह्याइपुकेगु लागि ब्यवहार याइगु जुल ।गुकिं भूगोल कथंया संस्कृति निर्माण जुल ।नेपालया प्रसंगय्‌ धाय्‌गु खःसा नेपाः कृषिप्रधान दे जुगुलिं अनया अप्वः हे संस्कृतिया निर्माण कृषि नाप स्वापू तयाः असारया बुँज्या सिधय्‌का निर्माण जुयाच्वंगु दु ।

ख) राजनैतिक – छु नं छगू समाजया निर्माण जुइमा, उगु समाजया धर्म जुइमा वा संस्कृति जुइमा राजनीतिया तःधंगु भूमिका दै ।सकसिनं स्यू सिद्धार्थ गौतम बुद्धं प्रतिपादन याःगु धर्म बुद्धधर्म अशोकया पालय्‌ थःगु देशय्‌ जक मखु ।विदेशय्‌ थ्यंक नं प्रचार जुल ।अशोक महाराजं थःगु राज्यय्‌ उठे जूगु कर स्वब्वय्‌ छब्व भिक्षुपिनिगु लागि खर्च याय्‌गु यात ।वहे कारणं नय्‌ मखंपिं, सन्यासी जुयाःच्वंपिं फुक्क हे भिक्षु जुल ।गुकिं यानाः उगु इलय्‌ नकली भिक्षु वा उपोषध मकाइपिं भिक्षुत हे ख्वीद्धः खनेदत ।राज्यया नीतिया कारणं बौद्धधर्मया प्रचार प्रसार जुल ।

अथेहे ई.सं.११९७ य्‌ अख्तियार बख्तियार खिलजीं नालन्द, बिक्रमशील महाविहार ध्वष्ट याये धुंकाः भारतय्‌ बुद्धधर्मया पतन हे जुल ।इपिं हे फुक्क नेपालय्‌ विस्युं वःपिंपाखें हे हाकनं नेपालय्‌ बुद्धधर्मया विकास जुल ।

नेपालया प्रसंगय्‌ नं पृथ्वीनारायण शाह नं नेपाः त्याकाः काय्‌ धुंकाः नेवाः जाती दुने नं शैव, बौद्ध, मुश्लिम व क्रिश्चियन प्यगू प्रकारया धर्म दुगु खः ।तर पृथ्वीनारायण शाह नं उर्दि जारी यानाः नेवाः क्रिश्चियनतय्‌त

कि त धर्म परिवर्तन या, कि त देशं पिहाँ हुँ धकाः घोषणा याःगु खः ।थुगु अवस्थाय् गुलिसिनं धर्म परिवर्तन यातसा, गुलिं पिहाँ वनाः भारतया बेतियाय् च्वंवन ।थुजागु ह्यूपाः धर्म व संस्कृतिइ इलय् ब्यलय् जुयाः हे च्वंगु दु ।गुकिया कारणं धर्म परिवर्तन, न्हुगु धर्मया उदय जुयाच्वंगु दु ।

ग) सामाजिक – ब्यक्ति ब्यक्ति मिले जुयाः परिवार निर्माण जुइ, परिवार परिवार मिले जुयाः समाज निर्माण जुइ ।छगू परिवारया मनूतय्सं मेगु परिवारया मनूतय्त ग्वहाली याय्गु, माःगु पूवंकाः विइगु जुइगुलिं करीब करीब समाजया आवश्यकता व इच्छा, भावना छगू हे जुयाच्वनी ।लःया समस्या, ढःया समस्या, नय्गु समस्या, उत्पादन जूगु मीगु समस्या, लं पुनेगु, नसा नय्गु, तिसा तिइगु, म्हितेगु आदि फुक्क धै थें ज्वःलानाः च्वनीगु जुगुलिं समाजया समस्या व आवश्यकता छगू हे जुइगुलिं उकिया पूर्तिया लागि याइगु हरेक ज्याय् नं फुक्कसिया समान धारणा, विचार व सहभागी जुयाच्वनी ।थुकथं समाजया आवश्यकता अनुरुप नालाःकाःगु सिद्धान्त हे धर्म खः, उकीया लागि याइगु ज्या हे संस्कृति खः ।समाजया आबश्यकता अनुरुप याःगु सामुहिक भिंगु बांलागु ज्या, गुकियात निरन्तर रुपं फुक्कसिया सहभागीता अनुरुप जूगु हरेक क्रियाकलाप हे संस्कृति खः ।संस्कृति समाजया आवश्यकता अनुरुप जन्म नं जुइ, आवश्यक मन्त धाःसा मदय्काः नं छ्वय्फु ।लिच्छवीकालय् दुगु गुलि नं संस्कृति मदयाः वने धुंकलसा न्हूगु संस्कृति गुलि नं निर्माण जुइधुंकूगु दु ।

ऋग्वदेकालय् शैव धर्मया द्यः रुद्र वा महाद्यःयात स्वीकार यानाः तःगु मदु ।तर लिपा त्रिवेद वय्वं शैव धर्मया शिवयात ब्रम्हा, विष्णुया धलखय् दुथ्याकाः शीव नं वैदिकतय् महानम्ह द्यः जुल ।समाजं उकियात स्वीकार याःगु कारणं त्रिदेवया धारणा उत्पन्न जुल ।

घ) आर्थिक – धर्म व संस्कृति परिवर्तन व निर्माणय् अर्थं तःधंगु भूमिका म्हिती ।धेवा दुपिन्सं मदुपिन्त क्यनेगु लागि, थःगु इज्जत मान प्रतिस्थाया लागि ज्या याइसा, मदुपिनि नं दुपिनी थें हे याय् मास्ति वै ।त्यानाः जिल ला, छु यानाः जिल फतले याइ, मफय्वं थःगु समाज, धर्म संस्कृतियात हाकुतिनाः थःत गुगु धर्म व संस्कृति अःपु, जीवन म्वाकी, वहे नालाः काः वनी ।थुजागु हे असर नेपालय् थौंकन्हे जुयाच्वंगु दु ।नेपाः छगू गरीब देश, अधिकांश धैथें युवा पुस्ता रोजगारया लागि विदेशय् पलायन जुयाः वनाच्वंगु दु ।थःगु देया निम्तिसिबें कतः देयाः नोकर जुयाः विदेशी भूमिइ हे सिनाच्वंगु दु ।नेपाः दुने

हे नं विदेशी सहयोगपाखें वयाच्वंगु ज्याय् नं धार्मिक रुपं हस्तक्षेप जुयाच्वंगु दु ।विदेशी धर्म माने याइपिन्त रोजगार दैगु, मेपिन्त अबसर दैमखुगु ।अथेहे थःथिति नाताकुटुम्बपिं नाप मिले मजुयाः, नखःचखः हने मफयाः मेपिन्सं थें हे थःम्हं व्यवहार याय् मफया आदि आर्थिक कारणं यानाः नं ह्यूपाः वै ।नेपालय् द्रुत रुपं क्रिश्चियनत अप्वया वनाच्वंगुया मूल कारण आर्थिक व आर्थिक प्रलोभन खः ।

ङ) युद्ध – धाइगु नापं दु प्रेम व युद्धय् फुक्क जायज जुइ ।मनूतय्गु वास्तविक चित्त वा शुद्ध मन उगु इलय् जक संभव दु गबलें युद्ध जुयाः थः आपतय् लानाःच्वनी ।कि त मन तसकं के शान्त जुइगु इलय् खुल्ला हृदय नं खँ प्यहाँ वै ।युद्धय् थःगु जीवनया अस्तित्वया संकट जुइगु जुगुलिं थःगु धर्म व संस्कृतियात त्वःता न्हूगु जीवनयात न्ह्याकेत नं मनूत तयार जुइ ।अथेहे त्वाकूपिन्सं नं थःगु इच्छा व भावना अनुरुप बूपिन्त छ्यलेगु कुतः याइगु जुगुलिं धर्म व संस्कृतियात थःगु इच्छा कथं, थःपिन्सं यानाः च्वनागु थें हे याकाः पुरुषार्थ क्यनेगु याइ ।भारतीय उपमहाद्विपय् ग्रीक, इरानीतय्सं बारम्वार हे आक्रमण यात ।उगु इलय् नं ग्रीक, व इरानी धर्म भारतय् दुत हल ।भारतया धर्मय् इरानी प्रभाव लात ।लकां च्वामुसे च्वंक न्ह्याइम्ह सूर्यया मूर्ति निर्माण जुल ।अथेहे मुश्लिम अख्तियार बख्तियार खिलजीं आक्रमण यानाः बौद्ध ग्रन्थ व विहारयात ध्वष्ट याःगु इलय् भिक्षुपिन्त नं हत्या याःगु कारणं भिक्षुपिन्सं चीवर त्वःता गृहस्थ जीवन हनाः छ्वत ।पृथ्वीनारायण शाह नं नेपाःगालय् आक्रमण याय्धुंकाः नेवाः जाती दुने क्रिश्चियन धैपिं हे मदय्का छ्वत ।पृथ्वीनारायण शाहं मखंया वज्राचार्यपिन्त हिन्दू द्यःपिनिगु पुजारी याना बिल ।जंगबहादुरया उदय धुंकाः हिन्दूत बौद्ध जुइ मदुगु नियम दय्काः भिक्षुपिन्त देशं पितना छ्वत ।थुकिया कारण म्वाय्गु लागि मनूतय्सं सत्ता व शक्तिया दुने थःत नं ज्याछिंकाः यन ।उकिं हे न्हू धर्म व संस्कृतिया निर्माण जुल ।

च) असुरक्षा – हरेक प्राणीया स्वभाव खः, थःत ज्याछिंक म्वाय्गु, आनन्दं च्वनेगु, बांलाका जुइगु, सुरक्षित जुइगु ।न्ह्याक्व हे सोभ्काम्ह, बमलाम्ह जूसां थःत परे जुइगु इलय् तंपिकाइ, सुरक्षित जुइत स्वइ ।गुगु थासय् थःगु जीवनया सुरक्षा जुइमखु, उगु थाय् त्वःता सुरक्षित थासय् च्वनी ।वहे कथं ज्या याइ ।नेपाःया प्रसंगय् धाय्गु खःसा माओवादीतय्सं १० वर्षया जन आन्दोलन न्ह्याकूगु इलय् गां गांया मनूतय्सं थःगु छेँ, बुँ त्वःता काठमाडौंलय्

च्वंवल ।गुलिंसिनं काठमाडौंलय् च्वनाः काठमाडौंया हे धर्म संस्कृतियात नाला काल ।खय्तला विभिन्न इलय् दक्षिण पूर्व दिशापाखें विभिन्न कारणं नेपाः वःपिं मनूतय्सं नं नेपाः गाःया धर्म व संस्कृतियात नालाः कयाः थःपिं नं नेवाः व नेवाः संस्कृतिया रक्षक जुल ।

थः असुरक्षित जुइगु इलय् मनूतय्सं धर्म व संस्कृति धकाः च्वने फैमखु ।राज्यपाखें असुरक्षा, समुहपाखें असुरक्षा, विभिन्न धर्माबलम्बिपाखें असुरक्षा जुइफु ।गबलें मुश्लिम व हिन्दू ल्वापु, गबलें क्रिश्चियन व मुश्लिम ल्वापु जुइगु इलय् उगु वस्तीइ थःगु सुरक्षा गुगु धर्म माने याःसा जुइ, मनूतय्सं वहे धर्मयात नालाः काइ ।

छ) बसाई सराई – जीवन म्वाय् अःपुकेगु लागि मनूतय्सं बाय् हिलेगु याइ ।जब बाय् हिली, वैगु नय्गु, त्वनेगु, पुनेगु नापं जीवन शैली नं ह्यूपाः वइ ।गुगु समुदायलय् गुगु धर्मया बाहुल्यता दु, धर्मया सबलता दु ।उगु हे धर्मं उम्ह मनूयात प्रभाब लाकी ।नेपाल धर्म व संस्कृतिइ तसकं हे धनी व सबल जूगुलिं न्ह्याम्ह न्ह्याथाय् च्वंपिं वःसां नेपालय् दुगु धर्म व संस्कृति कथं हे हीकाः यंकूगु खनेदु ।गुलिं गुलिं बसाई सरे जूपिन्सं ज्वनाः वःगु धर्म व संस्कृतियात हे नं नालाः काःगु खनेदु ।जयस्थिति मल्लयात नेपाःया जुजु दय्के धुंकाः नेपालय् ब्राम्हण धर्मया प्रभाब लात ।ब्राम्हणपिं शर्मा, राजोपाध्याय, मिश्र आदिपि नेपाः वय्वं नेपाःया हे धर्म व संस्कृतियात हे काल ।उकिं बसाई सरे जूपिन्सं थःत ज्या छिंक धर्म व संस्कृतियात नालाः न्हू कथं न्ह्यांवनेगु याइ ।

ज) अविश्वास – थः व थः पूर्खां यानाः वयाच्वंगु धर्म संस्कृतिप्रति अविश्वास जुइवं व उकिया अर्थ मथुइवं पूर्खाया धर्म धकाः जक च्वनाः च्वनीमखु ।धर्मय् लिपा आध्यात्मिकताया सत्तायात स्वीकार यानाः ब्याख्या जूगुलिं आध्यात्मिकताप्रति अविश्वास, धार्मिक ग्रन्थया ब्याख्याप्रति अविश्वास, धार्मिक गुरुप्रति अविश्वास, अस्पष्ट दर्शन, कथाकथित ब्याख्या, काल्पनीक व यथार्थ जुइफैमखुगु ब्याख्याया कारणं धर्मप्रति अविश्वास जुयाः नं धर्म व संस्कृति न्हूगु निर्माण व परिवर्तन जुइ ।गुलिसिनं पृथ्वीया उत्पत्ति चार हजार वर्ष न्ह्योजक दुगु खः, पृथ्वीया निर्माता फलनाम्ह ईश्वर खः ।थुगु धर्मय् अथे याय्माः, थथे याय्माः आदि ब्याख्यापाखें असन्तुष्ट व अविश्वासया कारणं धर्म संस्कृति ह्यूपाः वय्फु ।

झ) विदेशी प्रभाव – नेपाः देया पिनेच्वंपिं प्रभाबशाली ब्यक्तित्व व इमिके दुगु सवल संस्कृतियात नक्कल यानाः नं धर्म व संस्कृति दइ ।गथेकि- सिम्रौनगढया जुजु हरिसिंहदेव नेपाः ब्युस्यं वःगु इलय् थःपिन्सं ज्वनाः वःम्ह तलेजु भवानी नेपाः देया मल्लपिनिगु कूल द्यःया रुपय् पलिस्था जुल ।वहे द्यःया आधारय् नेपालय् तलेजुया प्रतिरुप कुमारी जात्रा न्ह्याकेगु जुल ।

अथेहे थौंकन्हय् प्रेमया चिं कथं मेरी क्रिश्मस धकाः उपहार कालबिल याय्गु, जन्म दिं हनेगु, भ्यालेण्टाइन डे, अप्रिलफुल थें जाःगु संस्कृति दुहाँ वयाच्वंगु दु ।थुजागु संस्कृति हनेवं थःत सःस्यूम्ह, सभ्यम्ह, इज्जत प्रतिष्ठित रुपं क्यनेगु कथं नक्कल यानाः वयाच्वंगु दु ।

ञ) संचार– थ्व संचारया ई खः ।संचारया कारणं खःगुयात मखुगु व मखुगुयात खःगु याय्फु ।संचार प्रविधि विकासया कारणं थ्व संसार हे छगू क्वथाय् लिकुने धुंकल ।संसारय् जुयाच्वंगु छुं नं धर्म संस्कृतिया क्रियाकलाप क्वथाय् च्वनाः स्वय् फैगु जूगु दु ।थुजागु संस्कृतिया बारम्वार छ्यलाया कारणं थःपिन्सं नं मचाय्क नक्कल यानाः च्वनी ।गथेकि जन्मन्हि याय्गु नेवाः पद्धतिइ ह्यूपाः वयाः केक ताय्गु, पार्टि नकेगु, मैनमत च्यानाच्वंगु स्याय्गु आदिया प्रभाब लानाच्वंगु दु ।

ट) मनोरञ्जन – अप्वः यानाः संस्कृति धार्मिक आस्थाया कारणं जीवन रञ्जन याय्गु तातुना न्ह्यानाच्वनी ।मेपिन्सं यानाः वयाच्वंगु वा नाला कयाच्वंगु संस्कृतियात नक्कल याय्गु कुतः याइ ।गुलिसिनं आवधिक रुपं, गुलिसिनं मेमेगु छकः निकः सहभागी जुयाः ।गथेकि- नेपालय् क्रिश्मसया दिंखुन्हु होटलय् बाचा बाचातक च्वनाः मि च्याकाः ला छुयाः नइगु, अंग्रेज सम्बत् न्यू योर हनेगु आदि ।नेपाःया न्ह्याइपुगु संस्कृति गुन्हुपुन्हिं, होलीपुन्हिं हनेगु लागि वा ब्वति काय्गु लागि जक नं बिदेशीत दछिया छकः नेपाः वयाच्वंगु दु ।

ठ) पर्यावरण – मनूतय्गु जीवन म्वाय्गु लागि, समाज, मानब विकासयात प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपं असर लाकाः च्वनीगु पिनेया तत्वत फुक्क हे पर्यावरण खः ।थुकि दुने प्राणी पर्यावरण, भौतिक पर्यावरण, सामाजिक पर्यावरण, अपर सामाजिक पर्यावरण आदि फुक्क लाः ।नेपाःगाः पहाडया पहाडं जायाच्वंगु बस्ती खः ।सिमा, स्वांमा, पशुपंछी, की, खुसि, पुखू आदि प्राकृतिक स्रोतया धनी दे खः ।अधिकांश मनूतय्गु जीवनया आधार धैगु कृषि खः ।उकिं

नेपाःया संस्कृति कृषि व कृषि नाप स्वापू दुपिं प्राणी, की को नाप स्वापू दुगु संस्कृतित यक्व दु ।ब्यां जा नकेगु, को पूजा, खिचा पूजा, सा पुजा, द्वः पुजा, नाग पुजा, सिमा पूजा नापं थी थी संस्कृतिया ज्याखँय् थी थी सिमाया हःत छ्यलेमाःगु जुयाच्वंगु दु ।वलगः सिमाया हः, अं हः, केरालप्ते, सिसला लप्ते, ज्यःनाः लप्ते, ब्याचा स्वाँया हः आदि छ्यलेगु यानाः वयाच्वंगु दु ।

संस्कृति निर्माण व संस्कृतिइ प्रभाव लाकीगु थुपिं विभिन्न कारण बाहेक मेमेगु कारणं दय्‌फु ।समाज, राज्यय् मेलमिलाप स्थापनाया लागि, पिनेया आक्रमणपाखें बचे जुइगु लागि, ब्यक्तिगत स्वार्थया लागि, मान प्रतिस्था दय्‌केगु लागि, लोभया कारणं, भयया कारणं, नियमय् च्वनेमफुगु कारणं, स्वास्थ्यया कारणं, थःमयःम्ह शत्रुयात क्यनेत अहंकार, द्वेषया कारणं धर्म व संस्कृति निर्माण व ह्यूपाः वयेफु ।थुपिं फुक्क हे धर्म व संस्कृतिया आधार कथं नालेछिं ।

नेवाः बस्ती संरचना व जातीय वर्गीकरण

नेपाःगाः दुनेया फुक्क बासिन्दा हे नेवाः खः ।नेवाः राष्ट्रया नां खःसां पृथ्वीनारायण शाहया एकीकरण लिपा नेवाः छगू जातय् ह्यू वन ।२०६८ सालया जनगणना कथं मुक्कं १२३ भाषा मध्ये छगू नेवाःतय्सं ल्हाइगु नेपालभाषा खः ।नेवाः आदिबासी जनजाती धलखय् लाः ।मल्लकालय् थुगु जाति कलाकारिता, सीप, सम्पदा, संस्कृतिइ तसकं हे नां दं ।थुगु जातिया कला देश विदेशतक्क न्यलाः वंगु दु ।कला, साहित्य, संस्कृति, सम्पदाय् जक मखु, थःगु जीवन म्वाय्त माःगु व्यवस्था व च्वनेगु बस्तीयात नं तसकं बैज्ञानिक तवरं दय्काःतःगु दु ।

मल्ल इलय् नेवाःतय्सं दय्काः तःगु बस्ती संरचनायात स्वय्गु खःसा दथुइ लाय्कू, लाय्कुलिइ जुजु च्वनेगु याइसा, उगु हे थासय् जुजुया कुल द्यः तलेजु पलिस्था यानाः तःगु दु ।वयां पिनेया चाकलय् जुजुयात गुहाली याइपिं प्रधान, अमात्य, श्रेष्ठ, भण्डारी, राजोपाध्याय, वज्राचार्य आदि पुरोहितपिं च्वनाच्वंगु दु ।वयां ल्यूनेया चाकलय् ज्या यानाः नइगु पुचःत गथेकि- ज्यापू, ल्वंकःमि, सिकःमि, नौ, कौ, छिपा, खुसःत च्वनाच्वंगु दु ।वयां लिपाया चाकलय् लः चले मजूपिं धकाः जोगीत व नाय्त च्वनाच्वंगु दु ।न्यागूगु चाकलय् थी मज्यू जात धकाः प्वः, च्यामिखलः, सार्कीत च्वनाच्वंगु दु ।

थ्व नेवाः बस्ती संरचनायात स्वय्गु खःसा हिन्दू धर्मया वर्णाश्रम व्यवस्थाया आधारय् ब्राम्हण, क्षेत्री, बैष्य व शुद्र कथं ब्राम्हणयात दथुइ, क्षेत्रीयात वयां ल्यूनेया चाकलय्, वयां लिपा बैष्य व वयां लिपागु चाकलय् शुद्र यानाः तःगु खनेदु ।थुजागु जातिय् व्यवस्था जुजु जयस्थिति मल्लया पालय् जूगुलिं नेवाःतय्गु बस्ती संरचनायात जयस्थिति मल्लया सामाजिक सुधार लिपाया संरचना खः धैगु प्रष्ट जू ।

मल्लकालया राज्य संरचनाय् थःत माःगु, आवश्यक जूगु फुक्क

थःपिन्सं हे ब्यवस्था यानाः जीवन म्वाय्गु व सुरक्षा याय्गु आधार नं दय्कूगु खनेदु ।राज्यय् दुने पुरोहित, वैद्य, ज्योतिष, विद्वान्, सःस्यूपिं ब्यक्तिपिन्त माःगु थासय् तय्गु नापं आध्यात्मिक रुपं बल्लाकेगु लागि त्वाः त्वालय् गणेद्यः पलिस्था याय्गु, त्वाःयात रक्षा याय् कथं छ्वास पलिस्था याय्गु, छेँया न्ह्योने पिखालुखातय्गु, छेँय् दुने पिनेया मनूतय्सं मखंक आगंद्यः तय्गु, बस्तीं पिने वनेत प्यगू कुनय् नं ध्वखातय्गु, माःगु इलय् चाय्केत खापातय्गु, बस्तीया छचाखेरं शत्रुपिन्सं हता याय् मफय्क तज्जाः जुइक पःखाः ग्वय्गु, पःखा ग्वइगु इलय् नं मू वा दे ध्वाखा (पःखाः) गुकिं मनूत न्ह्याबलें वय् वनेगु याइगु, सिथं यंकीगु ध्वाखा सी ध्वाखा (पःखाः), द्यः लसकूस याय्त जक छ्यलीगु ध्वाखा द्यः ध्वाखा यानाः विभाजन यानाः तःगु दै ।थुगु ध्वाखां पिने वनेवं छचाखेरं पुखू वा लःया स्रोत खाइया ब्यवस्था यानाः तःगु दइ ।अथेहे दे वा राज्ययात सुरक्षित याय्गु लागि अष्टमातृका देवीपिन्सं चाः हीकाः तःगु दइ ।अष्ट मातृका देवीया लिक्क खुसि, खुसिया लिक्क मनू सीबलय् उइगु लागि देपया ब्यवस्था यानाः तःगु दइ ।

थुजागु ब्यवस्था येँ, यल, ख्वपया नेवाः जुजुपिन्सं दय्काः तःगु सीदु ।वि.सं. १३९२ सालय् भक्तपुर शहरयात हता याय्गु भ्ह्वलय् चानिगलया सुकुलध्वाखांनिसें गोपालचन्दया दल न्ह्यांवल ।खाइया गाः ल्हाकाः पःखाः थुनाः ल्वानाः युथनिमं दुहाँ वने त्यंगु इलय् पालाः पालाः ल्वापु जूगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।वयां लिपा यक्षमल्लं नं ख्वप शहरयात गढया रुपय् दय्काः ने.सं. ५७३ य् सिजःपौ नं तयाब्यूगु दु ।थुकी गढ दय्कूगु विवरण व नियमया प्रसंङ्ग नं न्ह्यथनातःगु दु ।उगु ताम्रपत्रय् ब्राम्हण, क्षेत्री, वैश्य शुद्र आदि फुक्क जनतां ल्वं, सिं ल्ह्ययाः प्यखें खाई, ततजाय्क पःखाः, ध्वाखाया खँ न्ह्यथनातःगु दु ।भक्तपुर गढया छचाखेरं दुहाँपिहाँ जुइगु च्यागू ध्वाखा, ध्वाखाया लिक्क च्यागू फलेचा दुगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।थुकिं नेवाः राज्य व नेवाः वस्तीया स्वरुपयात बांलाक सीकाः काय्फु ।(शर्मा, २०५५: ७९,८०)

थीमज्यूपिं, च्याम्हखलः, प्वः ।
नेवाः वस्तीया संरचना थुकथं जुयाच्वंगु खनेदु

दथुया जात वा ज्या यानाः नइपिनजिगु जात ज्यापु, नौ कौ आदि
क्वजात लः चले मजूपिं, नाय्, जोगी

लाय्‌कू
थजात, वज्राचार्य, शाक्य, ब्रम्हू, स्यस्य, आचाजु, प्रधान, अमात्य, जुजुयात
मा:पिं

थजात कथं – जोशी, राजभण्डारी, महाजु (अमात्य), प्रधानाङ्ग, मल्ल, हाडा, कसजु (कायस्थ), तचाभारी, मुनकर्मी, तिमला, साङ्गामी, कोङ्गास्य, खेँधौमाकु, गोंग:, प:माय्, कपतग्व:, राय, पलिखेल, प्रधान, खय्‌गुलि, पिया, चिपालु, मास्के, न्याछ्यों, जोन्छे, भद्रा, बैद्य, आचाजु (कर्माचार्य), कक्षपति, राजवंशी, मुलमी, तिनी (शिताचार्य) आदि ।

दथुया जात कथं – सुबजु, दुवजु, बासुकला, कोजु, लव:, माक:, कवां, च्वलय्‌ख्व:, त्वाय्‌ना:, कुसि, ग्वाहा, देशय्‌मरु, खय्‌गुलि, धौग्वारा, दुपोल, याकमि, खोतेज, न्हिसुतु, ग्वाय्‌मरु, न्हुछे, न्हयम्हफुकी, हेँग्वा:, प्योंतग्व:, तुईंतुईं, ब्यात:, वासवंज:, याकदुब:, देकानां, छुस्याबाग:, तलासी, आचाजु, मालकसि, मारिखुँ, प्याथ, सिँख्व, बखुछेँ, हाकुदुब:, स्वंग:मिखा, ख्वालापाला, गलजु, राजखल, चौगुथि, तुसिबाक्व, ज्यापु, तुलाधर, ताम्राकार, राजकर्णिकार, सिँक:मि, लोहंक:मि आदि ।

क्वजात – खुस:, तिपे, गथु, पुलुपुलु, नौ, कौ, पुं, साय्‌मि, छिपा, भा: आदि ।

ल: चले मजूगु जात – कपाल, नाय् थुगु जातय् दुथ्याकात:गु दुसा थीमज्युगु जात धका: प्व: (पोडे), द्य:ला (मातंङ्गी), च्यामखल:, हालाहुलु आदि थुकी ला: (पिया, ११२२:७) ।

नेवा: राज्यय् जातीय ब्यवस्था

नेवा:तय्‌सं थ: च्वनेगु थाय् नापनापं सुना: सुना: छु छु ज्या याय्‌गु धका: इना: ज्या याय्‌गु नापं, छु जातया छु ज्या याइगु इलय् सु सु जातं ब्वति काय्‌गु धका: ब्वथला त:गु दु ।छगू समाज न्ह्याकेगु लागि मा:गु ज्याया ब्यवस्था नं नेवा:तय्‌सं याना: त:गु दु ।छुं गथें थ:गु ज्या मयासे ज्यापाखें तापाना: वनेगु या:सा दण्ड व जरिवानाया ब्यवस्था नं यानात:गु दु ।जयस्थिति मल्लं राज्यय् ल्हा: तय् धुंका: न्याम्ह ब्रम्हुत हया: सामाजिक ब्यवस्था याना: अबुं छु ज्या याना: वयाच्वंगु ख: वहे कथंया ज्या काय् नं याय्‌मा:गु ब्यवस्था

दय्कल ।थ्वयां लिपा छु जातया काय् खः व नं वहे जात जुइगु जुल ।ज्या अनुसार हे जातया ब्यवस्था जुइगु जूसां, जयस्थिति मल्लसिबें न्ह्यो ज्या हिलेवं जात नं हिलेगु जू ।तर जयस्थिति मल्लया सामाजिक सुधार लागू जुइधुंकाः जात हिलेगु बन्द जुल ।

जयस्थिति मल्लया सामाजिक सुधारया ब्यवस्था कथं साय्मितय्सं चिकंसालय् ज्या याय्गु, पुंतय्सं किपा आदि च्वज्या याय्गु, छिपातय्सं कापतय् रंग छिइगु, भाःतय्सं नबुर हालेगु, गथुमालीतय्सं स्वां मीगु, खुसःतय्सं डोली कुबीगु, जोगीतय्सं फ्वनाः नय्गु, ल्वंकःमीतय्सं ल्वंया ज्या, नकर्मीतय्सं नया ज्या, सीकर्मी सिँया ज्या, जोशीं ज्योतिष व जातः स्वय्गु, कुमाःतय्सं चाया ज्या, ततीतय्सं देवंया ज्या, नाय्तय्सं म्ये स्याय्गु ज्या, नौतय्सं सँ चाय्गु ज्या, भंडेलतय्सं जा थुइगु ज्या, कसाःतय्सं कँय्या ज्या, तमोतय्सं सिजःया ज्या, बाँडातय्सं लुँ वहया ज्या नापं बौद्धाचार्य, चित्रकार, साय्मि, छिपा, भाट, गठु, लोहकर्मी, कुमाः, नौ, वाँडापिन्सं यजमानया ज्या याय्गु कथं ब्यवस्था यानाःतःगु दु ।यदि थःगु ज्या मयाःसा ब्राम्हणपिन्त १०००, आचार्ययात ५००, ज्यापु, सुडिनी २५, पिछिनी, नौ, भाट, कहार, कुमाल, चित्रकार, कसाइ, पोडे १२ दण्ड पुइकेगु ब्यवस्था नं यानाः तःगु दु (बुढाथोकी, २०३९ः ७) ।मुक्कं उगु इलय् ज्यापुया ३२, कुमाःया ८, खस ६४, कसाहि, लुसि ध्यनीपिनि ७२, कुसले ४, चर्मकार ४ यानाः मुक्कं ७२५ जातया ब्यवस्था जुयातःगु दु (बुढाथोकी, २०३९ः६) ।

थी थी जातं यानाः वयाच्वंगु ज्या

टटि जात

सुं नं मनूत सी धुनेवं देवं माली ।उगु इलय् देवं थानाः छम्वलं मीगु याइ ।थौंकन्हे थथे ज्या याःगु खनेमदु ।देवं छैंय् लितमहसे देपय् हे त्वःता वय्गु याइ ।बौद्ध जातक कथं नं बौद्ध भिक्षुपिन्सं थथे सिथं हइगु इलय् वान्छोयाः वंगु देवं कयाः चीवर दय्काः पुनीगु खँ न्ह्यथना तःगुपाखें सीदु ।तर थौंकन्हे गुथिं ब्यवस्था याइगु जुगुलिं लित हय्गु याः ।

प्वः जात

प्वः जातं सुं मनूत सीबलय् देपय् वनाः देपय् वाःगु सीम्हेसिया वसः

कापःत मुनाः हय्गु, सी थाय् ह्वलाः वंगु वा अप्वः जूगु काय्गु, सुयागु छेँय् श्राद्ध दःसा पीण्ड वाय् हःगु फाँयात नकेत काः वनेगु, श्राद्ध वा मेमेगु भ्वजय् भ्वय् फ्वं वनेगु याइ ।बुँइ वा स्युं वनेगु, पीठय् पाः च्वनेगु याइ ।सतीप्रथा दुगु इलय् सुं नं मिसात सती वन धाःसा इमिगु वसःत मुनाः हय्गु, सती वने माने मजूपिं मिसापिन्त प्वरिंनी त्वाय्चिंकाः विइगु याइसा वयां लिपा द्यःला जुयाः हे जीवन हनेगु याइ ।श्रीनिवास मल्ल सीबलय् तमो जातया कलाः पार्वती सती मवंगुलिं प्वरिंनी जुयाः जीवन हंगु खः (जोशी, २०५८ः शोधप्रबन्ध) ।सती मवनीपिन्सं नं छुं नियमत पालना याय्माः ।उकिया लागि नं प्वःतय्त छुं आयस्ताया ब्यवस्था यानातःगु दु (श्रेष्ठ, १११५ : २७) ।

द्यःभाजु/ गुभाजु जात

हिन्दू व बौद्ध धर्मया पूजापाठ याय्गु निम्ति द्यःभाजु (राजोपाध्याय) व गुभाजु (वज्राचार्य)यात ल्ययातःगु दु ।सी धुंकाः पूजापाठ, श्राद्ध याय्त जजमानतय्गु छेँय् वनाः धर्मया खँ कं वनेगु याइ ।जजमानपिन्त धार्मिक सल्लाह, सुझाब बियाः पितृ उद्धार याय्गु ज्या यानाः थःगु जीवन न्ह्याकेगु याइ ।बुइबलय् व सीबलय् बौद्धपिन्थाय् गुभाजु, हिन्दूपिन्थाय् द्यःभाजुपिं वनाः धार्मिक शिक्षा बिइगु याइ (वज्राचार्य, २०६२ः७९) ।

नौ जात

मनूत बुइबलय्, सीबलय् ब्यंकाः शुद्ध याय्माः मनूतय्के दुगु सँ व लुसियात अपबित्रया चिं कथं काइ ।उकिं छुं नं भिंगु ज्या याय्गु इलय् लुसि व सँ चाय्गु याइ ।मनू सिनाः ब्यंकेगु लागि जात व थाय् कथं गुलिसियां न्हय्न्हुं, झिन्हुं, झिंछन्हुं, झिंनिन्हुं याइ ।थुगु इलय् नौ जातं थःगु ख्वःचां सँ मथीकूतले, नौनिं नं लुसि मध्यंकूतले पूवंगु ताय्की मखु ।नौ, नौनिपिन्सं थःगु जातसिबें क्वय्या जातयात धाःसा लुसि थीकेगु याइमखु ।

जोगी जात

कुशले, जोगी, दर्शनधारी, कपालीया नामं म्हस्यूपिं थुपिं जातिं सीगु इलय् शंख पुयाः वनेगु, द्यःया थाय् वनाः म्वाय्ली पुइगु, भैरब वा शैव द्यःया थाय् पाः च्वनेगु नापं सुं नं मनू सीबलय् न्हय्न्हुमाया भाग काय्गु, सीम्हेसिया नामं तःगु भाग कयाः नय्गु याइ ।

नाय् जात

नाय्तय्त जयस्थिति मल्लं म्ये स्यानाः ला मिया जीवन हनेगु पेशा बिया तःगु खः ।अथेखःसां समाजय् नाय्तय्सं मनू सीगु इलय् कां नाप नाय्खिं (यमबाद्य) थाय्गु नं याः ।नैनिं नं सी थाय् छेँय् सौ सालाःतःगु सौ भ्यगः वान्छाय्गु याइ ।नौनि नं लुसि ध्यनी मखुगु जात छिपा (रन्जितकार), पुं (चित्रकार), साय्मि (मानन्धर), कौ (नकर्मी) जातया छेँय् संस्कारया ज्याय् मिजं नं सँ खाकेगु, मिसां लुसि ध्यंकेगु याइ (वज्राचार्य, २०६२:८०) ।

खुसः: (तण्डुकार) जात

जयस्थिति मल्लया सामाजिक सुधारय् तण्डुकार जातया ज्या कथं भम्चाया दू कुबिइगु ज्या वियातःगु खःसां थौंकन्हे खनेदुगु ज्या कथं सिथं यंकीबलय् नाय्तय्गु नाय् बाजा (यमबाद्य) नाप कां पुइगु याइ ।नाय्तय्गु परिवारय् श्राद्धया ज्या याय्गु नं याइ ।(सानुकाजी तण्डुकार, वर्ष ३५, कीर्तिपुर वडा नं ३) ।

कौ (नकर्मी) जात

ज्यामियात ज्या याय्त माःगु नया ज्याभःत दय्केगु ज्या नकःमिपिन्सं याइ ।कू, त्वःकू, इँ चाँदीचा, कोकिचा बुँ ज्या नाप स्वापू दुगु ज्याभः नापं छेँ दनेगु दकःमि चुपि, चुपि, कुँइ, सिकःमि ज्याभः नापं संस्कारया ज्याभःत नं दय्केगु याः ।मनू सी धुंकाः घःसू होमया लागि माःगु स्वकिं दय्केगु, गथांमुगः चर्‍हेबलय् नयागु अंगू दय्केगु याइ ।

गथु (मालाकार) जात

गथु वा गथुमालीपिन्सं नं खुसःतय्सं थें हे कां बाजा पुइगु याइ ।खुसःतय्गु कांयात सी कां, गथुपिन्सं पुइगु कांयात द्यःकां धाय्गु याइ ।द्यः जात्रा याइगु इलय् गथुपिन्सं पुइगु याइ ।इमिगु मुख्य पेशा धैगु स्वांमिया जीवन हनेगु खः ।

भाः(महाब्राम्हण) जात

हिन्दू समुदाय दुने नं थजात कथं कयाः तःपिं अमात्य, प्रधान, मल्ल आदि जातया परिवारय् सुं नं मनू सीबलय् भाःयात सःताः कुशया मनू दय्काः थःम्हं फक्व दान वियाछ्वय्गु याइ ।भाःयात सःता तूया लाश दय्काः, कातो (कातु) सहित तृप्त जुइक नकाः दान काय्गु याइ ।

कुलु जात

नेवाःत बाजागाजा थाय्गुली न्हापांनिसें तसकं च्वन्ह्याः ।छ्यंगू नं

दय्काः तःगु बाजात स्यनाः, गनाः वनीगु इलय् मर्मत याय्गु, कसे याय्गु, हिलेगु, दय्केगु यानाः जीवन हनेगु याइ ।

पुलुपुलु जात

थुगु जात ख्वपय् आःतक नं दनि ।मनूत सिनाः सिथं यंकीबलय् न्ह्योने च्वनाः मूस्याः च्याकाः लँ क्यनाः वनेगु याइ ।थुमित दिवाकर नं धाः ।

थुकथं नेवाः समाज ब्यवस्थित याय्गु लागि माःगु ब्यवस्था नं समाजय् हे यानातःगु दु ।नखः चखः, बुइगु, सीगु, जीवन संस्कारय् थी थी जातं ब्वति काय्माःगु, ज्या याय्माःगु, ज्या याःगु बापतय् जाकि बजि थुलि हे बिइमाः धैगुतकया ब्यवस्था यानाः जीवन स्वाय्त अःपुक्क ब्यवस्थापन जुयाच्वंगु सीदु ।

नेवाः बस्तीया नेवाः छँ वास्तु

नेवाःतय्सं थःगु जीवनयात आनन्दपूर्वक न्ह्याकेगु लागि समाजयात क्वातुकाः तःगु खनेदु ।समाजय् दुने गुथिया ब्यवस्था, छेँजक दंसां मेगु छँ नाप ल्वाकाः कालबिल याय् ज्याछिंक ग्वाखंप्वाः ह्वः तयाः छखा छेँय् मदुगु बस्तु मेगु छेँपाखें पूर्ति याय्गु तातुनां दय्काः तःगु जुइ ।

सामान्यतया परम्परागत नेवाः छँ निद्या दइ ।छद्या चुक, ननि, बहा बहीया लँपाखे क्वस्वगु व मेगु ब्व दुने लाःगु, पिनेया ब्वयात फयांफतले बांलाकाः तःगु दइसा दुनेया ब्वय् उलि ध्यान बियातःगु दइमखु ।छेडि, मातँ यानाः स्वतँ जाःगु छँ जुइ ।दकले क्वय् छँ दिनाच्वंगु ब्वयात छेँडि, वयां च्वय्या मूलगु तँयात मातँ, थ्वसिबें च्वय्तँयात च्वतँ धाइ ।गुलि गुलिसियां थ्वसिबें नं च्वय् मेगु छतँ थकयातःगु दइ ।उकियात बैगः धाइ ।

सामान्यतया नेवाःतय्गु छेँया न्ह्योने चुक, ननि, बहाबही दय्कातःगु दइ ।दुने लाःगु छँ जूसां न्ह्योनेया छेँपाखें ल्यूनेया छँ वनेगु लागि गल्ली लँ वियाः दुने पेटी दय्काः दथुइ चुक वा मंकाः कथं साःगाः दय्काः तःगु दइ ।कुनेया छेडिया निगू द्या मध्ये ल्यूनेया द्याय् खा, म्येय्, हँय् लहीगु याइसा पिनेया ब्व चकनी ।न्ह्योनेया ब्वय् कुति वाय्गु, बजि ल्हुइगु, वसः हिइगु लागि छ्यलेगु याइ ।मातंया न्ह्योने च्वंगु ब्व च्वनेत छ्यलेगु याइसा दुनेया द्याय् द्यनेत छ्यलेगु याइ ।स्वतँया च्वतँया ल्यूने आगं, धुकू दय्काःतःगु दइ ।न्ह्योनेया ब्वय् भ्वय् न्याय्केगु, धलं दनेगु लागि छ्यलेगु याइ ।बैगःया बछिया ब्व पूजा क्वथा,

भुतू जुइसा ल्यं दुगु ब्व क:सि जुयाच्वनी (पिया, ११२२:११) ।क:सि मदुगु छेँय् भवाः प्वाः भुतू च्याकीबलय् कुँ छ्वय्त, माक:प्वाः वा माक:पलिं जः काय्गु याइ ।बैगःया दथुइ तज्जा जुइसा, जबंखवं क्वछुनाः जुइमाय्क दय्कातःगु दइ ।दकले न्हापां दुहाँ वय्गु लुखाय् क्वः छुनाः दुहाँ वय्माय्क दय्काः तःगु दैसा, उग खापाय् मिखा, सिन्हः व न्हाय् च्वयातःगु दइ ।स्वाहानेया क्वय् नौगाः दइ ।उगु थासय् नौ वाय्गु, पिसाब याय्गु, ज्या ख्यले मदुगु तरकारी वा क्यैँ आदिया चापाः वान्छोय्गु याइ ।गुगु बुँइ साः तय्गु लागि छ्यलेगु याइ ।स्वाहानेयात त्वः पुइत गुलिं गुलिं छेँय् तक्ता वा खापा तिइगु दय्काः तइ ।स्वाहाने थहाँवलय् ज्वनेत छिंक भतुपन्जः तयातःगु दइ ।मातनय् द्यनेगु थासय् तिकिभ्र्याः छ्यलातःगु दइसा, च्वतय् खुल्ला जः अप्वः वय्के कथं ततपाःगु विमान भ्र्याः, सँभ्र्याः तयातःगु दइ ।वास्तुशास्त्रया लिधंसाय् छेँ दनेगु इलय् चा तू मतू क्यनाः, मू लुखा छुइगु, पलिं चिइगु, मूलुखा उखे स्वकेगु, छेँ दुहाँ वनेगु आदि साइत स्वयाः वनेगु, पूजा यानाः वनेगु आदि याइसा, छेँया म्वः ल्हुइगु थाय् पूर्व, भुतू आग्नेय कुनय्, द्यनेगु क्वथा दक्षिणय्, आगं, हतियार नैऋत्य कुनय्, भुतू ज्वलं पश्चिमय्, नसाज्वलं वायुब्य कुनय्, धकू उतरपाखे, पूजा कोठा इशानय् तयाः दय्काः तःगु दइ ।उकिं नेवाः छेँय् वास्तुशास्त्र, समाजशास्त्र व धार्मिक मूल्य मान्यताया आधारय् दय्कातःगु खनेदु ।

धार्मिक मान्यता कथं छेँडियात पाःताः, मातंयात पृथ्वी व च्वतँयात स्वर्ग कथं कयातःगु दुसा, थां, ईल्वहं, मूसी, क्वताः, धलिं, नस, तुनासि, म्हुतःपौ, चिरपत आदियात नं थी थी नागया नामं नामकरण यानाः फुक्क क्वथा, लुखा व वस्तुइ द्यःपिनिगु वास दय्काः उजागु छेँया दथुइ च्वनीपिं मनूत नं द्यःया छगू अंश कथं कयातःगु दु ।ब्यावहारिक रुपं नं भुतू दुगु थासय् मेगु छेँय् वस्तु कालविल याय्जीक ह्वः तयातःगु, च्वनेगु थासय् मत च्याकेजीक ग्वाखंप्वाः तयातःगु, द्यनेगु मातनय् पिनें खने मदय्क, दुनेयापिन्सं जक खने दय्क तिकिभ्र्याः तय्गु, च्वतय् विमानभ्र्याः तय्गु, कुँ छ्वय्त भवाःप्वाः तय्गु थःत माःगु कृषिनाप स्वापू दुगु वस्तुभाउ, नौगाः, लवकवः छ्यली तय्गु यानाः वयाच्वंगुपाखें परम्परागत छेँ वास्तु तत्कालिन ईया लागि तसकं बैज्ञानिक व समयसापेक्ष जूगु खनेदु ।

गुथि

गुथिया म्हसीका

गुथि खँग्वः गोष्ठिपाखें वःगु खः ।थ्व संस्कृत खँग्वः खः ।"मनूतय्‌गु न्हापांगु इलय्‌ बुँज्यालिसे बनय्‌ सा झ्‌वयाः जीवन निवार्ह याइगु खः ।थ्व सा झ्‌वइपिं सापूत मुनाःच्वनीगु थाय्‌ (गोष्ठ) यात गोष्ठी धाल ।लिपा थ्व गोष्ठी खँग्वःया अर्थ विकास जुयाः थ्वया अर्थ सा जवाःत मुनीगु धयागु मजूसे छगू हे उद्देश्य कयाः न्ह्याम्हं मनूत छथाय्‌ मुनाः परम्पर ग्वहालि यानाः ज्या याय्‌गु जुल ।छगू हे खँग्वलं धाल धाःसा गोष्ठीया अर्थ समूह, सभा, सम्मेलन जुल ।थ्व हे गोष्ठी शब्द अपभ्रंश जुयाः तद्‌भव खँग्वःया रुपय्‌ नेपालभाषाय्‌ गुथि जुयाः दुहाँ वल ।" (वज्राचार्य, ११२६:७) ।

नेवाःतय्‌गु सामाजिक, धार्मिक जीवनय्‌ गुथिं तःधंगु थाय्‌ कयाच्वंगु दु ।गुथिया पयार्य खँग्वः संघ खः ।छगू हे समान विचारया मनूत छगू थासय्‌ च्वनाः छुं नं ज्या पूवंकेगु लागि दय्‌काःतःगु पुचः हे गुथि खः ।थुजागु पुचः, संघ वा गोष्ठिया धारणा ई पू छैठौं शदीइ बैशालीया लिच्छवि गणराज्यय्‌ तसकं प्रचलित खनेदु ।मगधया जुजु अजातशत्रुं बैशालीया संघ तसकं बल्लागु कारणं राज्ययात त्याके मफुगुलिं थः मन्त्री वर्षाकारयात पितंगु अभिनय यानाः संघ तछ्यानाः बैशाली त्याकाः काःगु खः ।उकिं थुगु इलंनिसें हे संघ वा गोष्ठिया धारणा बांलाक विकास जूगु खनेदु ।नेपालय्‌ थ्व हे लिच्छवित विस्युं वयाः लिपा नेपाःया राज्य व्यवस्थाय्‌ ल्हाःतःपिं जूगुलिं नेपाःया इतिहासय्‌ नं लिच्छविकालंनिसें हे गोष्ठि तसकं प्रख्यात जू ।नेपाःया लिच्छविकालया इतिहासय्‌ छुं नं धार्मिक ज्या न्ह्याकेगु लागि, निरन्तरता विइगु लागि अक्षयकोषया रुपय्‌ द्यःया नामय्‌ जग्गा तयाः उगु जग्गापाखें वःगु आयस्तापाखें सामूहिक रुपं वा व्यक्तिगत रुपं ज्या याःगु खनेदु ।

लिच्छवीकालय् लुयावःगु करीब २५० अभिलेख मध्ये ४८ अभिलेखय् गुथि खँग्वः न्ह्यथनातःगु दु ।थुकिं लिच्छवि इलय् गुथिया तसकं महत्व दु धैगु सी दु ।छुं नं छगू ज्या सामूहिक रुपं मिले जुयाः अःपुक पूवंकेगु लागि हे गुथिया जन्म जूगु खः ।गुथिं नेपाः भूमिइ तसकं महत्वपूर्णगु थाय् काय्फुगुया आधार धैगु लौकिक, धार्मिक व लोकपरोपकारी ज्याय् क्वातुगु स्वापू दुगुलिं खः ।

लिच्छवीकालया गुथि थौंकन्हय्या गुथिसिबें छुं भच्चा पाः ।थौंकन्हय् धार्मिक ज्याय् बाहेक लौकिक जीवन नाप गुथिया उलि स्वापू खनेमदु ।उकिं गुथिप्रति थौंकन्हय् आस्था नं म्हो जुयाः वंगु दु ।तर लिच्छवीकालय् धार्मिक नापनापं लौकिक जीवनय् नं गुथिं ज्या याःगु अभिलेखपाखें सीदु ।सुं नं ब्यक्ति वा शासकं धार्मिक वा लोकहितया ज्या पूवंकेगु लागि चल अचल सम्पत्तियात छ्यलाः निश्चित उद्देश्य पूवंकेगु लागि गुथि नीस्वनातःगु दु ।गुथि निथी खनेदु ।छगू थः हे परिवारया सन्तान दरसन्तानपिन्सं न्ह्याकीगु व निगूगु गुथि धैगु थः परिवारसिबें पिनेयापिन्सं न्ह्याकीगु ।गुकी परिवारपिनिगु अधिन वा स्वामित्व दैमखु ।(वज्राचार्य (सं), २०५६:८२) ।लिच्छवीकालय् भगवद्वासुदेवब्राम्हण गोष्ठी, ब्राम्हण गोष्ठी, प्रणाली (लः त्वंकः वनीगु) गोष्ठी, प्रदीप (धुं च्याकः वनेगु) गोष्ठी, मल्लयुद्ध गोष्ठी, धुप गोष्ठी, इन्द्र गोष्ठी, वादित्र (बाजा स्यनेगु) गोष्ठी, अर्चा गोष्ठी, ध्वजा गोष्ठी, ब्राम्हासानित्थ्य गोष्ठी, प्रवहण गोष्ठी, (वज्राचार्य (सं), २०५६:८५) आदि गुथित थःथःगु आस्था कथं निस्वार्थ रुपं न्ह्याकाः वंगु दु ।

अथेहे मध्यकालया अभिलेख स्वय्बलय् नं लौकिक व धार्मिक नितां खनेदु ।द्यः सतः गजू, मन्दः, किसि, सिंह, तोलं, इलां छाय्गु, सख्वाः पाय्गु, चाकः मत च्याकेगु, पालं याकेगु, सँल्हू भ्वय् न्याय्केगु, दँय् दँसं न्याय्कीगु जात्रा पर्वय् बाजा थाय्गु, द्यः हिति, तुं, पुखू सफा याय्गु, च्वय्कः वनेगु, पूजा विधि ब्वय्गु लागि नं गुथि तयावंगु खनेदु ।(महर्जन (सं), ११२४:२१,२२) ।

स्वयम्भू, पशुपति, गुह्येश्वरी, चाँगुनारायण, यल करुणामय, थी थी विहार, द्यः देगः, सतः संरक्षणया लागि छगू जक मखु, आवश्यकता कथं प्रत्येक मनूतय्त जिम्मेवारी वियाः गुथि न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु ।गुकिया कारणं थौंतक नं उगु ईया गुथित निरन्तर रुपं न्ह्यानाच्वंगु दु ।

स्वयम्भू चैत्य छगूया जक दसू काय्गु खःसां अनगिन्ती गुथित दु ।महादिप च्याकेगु गुथि, तुतः ब्वनेगु गुथि, वा वय्केत प्रार्थना याइगु गुथि, शान्तिपुरय् महापुजा गुथि, लक्षावती पाठ याय्गु गुथि, शान्तिपुरय् लुँ वह छाय्गु गुथि, शान्तिपुरिइ दुहाँ वनेगु गुथि, मञ्जुश्री तनय् पाल्चा च्याकेगु गुथि, नासः पूजा गुथि, घाँय् पुइगु गुथि, पुलुं भुनेगु गुथि, माकःयात कःनि ह्वलेगु गुथि, स्वयम्भू व हारतीयात भुजा छाय्गु गुथि, दे आचार्य गुथि, न्हाय्कं क्वाति त्वंकेगु गुथि, सायात छ्व नकेगु गुथि, न्हय्सः साय्मितय्गु गुथि, पताः छाय्गु गुथि, पंचबुद्धया भुलिमालि ब्वय्केगु गुथि, बुसाधं गुथि, वहया पलेस्वाँ छाय्गु गुथि, पंचबुद्धयात तिसां तिइके गुथि, ख्यचाय्के गुथि, धकिं प्यने गुथि, आरती गुथि, न्हिसिवा कलः गुथि, महास्नान गुथि, योसिँ बुसाधं गुथि, फर्किबाटा बुसाधं गुथि (शाक्य, १०९८ः ४६-५५) आदि ।

पृथ्वीनारायण शाह नं नेपाः गाःयात त्याके धुंकाः नं नेपाःगाःया मनूतय्त पृथ्वीनारयण शाह नं न्हापा गथे खः अथे हे गुथि न्त्याकेगु अनुमति बिल ।नरभूपाल शाहं पृथ्वीनारायण शाहयात ख्वपया जुजु रणजित मल्लया काय् वीरनरसिंह नाप त्वाय् चिंकाः स्वदँतक च्वन ।उगु इलय् नेपाःया सामाजिक, धार्मिक व गुथिया बारे नं सीकाः लिहाँ वंगु जुल ।उकिं थःम्हं त्याके धुंकाः नं न्याय्काःच्वंगु गुथि छुं ह्यूपाः हय्गु मयाः ।लिच्छवीकालंनिसें थौंतकया गुथिया प्रकृतियात स्वय्बलय् धार्मिक, लौकिक, सामाजिक, पारलौकिक उद्देश्य पूवंकेगु लागि गुथित पलिस्था यानाः वंगु खनेदु ।थुजागु गुथिया ब्यवस्थापन याय्गु लागि सामाजिक वहिष्कार, धार्मिक ख्याच्वः विइगु यानाः वयाच्वंगु दु ।गुथि संचालनया नियम अभिलेखय् च्वयाः कर्तब्यबोध याकेगु व गुथि संचालन मयात धाःसा धार्मिक दण्डया ब्यवस्था यानाः तःगु दु ।यदि सुनानं गुथियात स्यंकेत स्वल वा स्यंकेगु ज्या यात धाःसा पंचमहापाप लानाः रौरब, अविचि नरकय् लाः वनी ।पुस्तौं पुस्तातक निवंश, निसन्तान जुयाच्वनी, ब्राम्हण, मां, बौ, गुरु, सा स्यानाति हे पाप फय्माली ।थुजागु धार्मिक ख्याच्वः खनाः ग्यानाः वा धार्मिक आस्थाया कारणं गुथित थौंतक ल्यनाःच्वंसां नं आः वयाः बुलुहुँ विकासक्रमय् ह्रास जुजुं वयाच्वंगु दु ।

गुथि ब्यवस्थापन

धार्मिक व लौकिक किर्तियात बल्लाकातय्गु लागि, न्ह्याबलें हे चले जुइमा, बेवारिसय् मलाय्मा धैगु मती तयाः लिच्छवी इलंनिसें हे दातापिन्सं उखेथुखे छ्वय्मजीक जग्गायात अक्षयकोषया रुपय् तयाः वन ।उजागु जग्गा, गुथियार, धार्मिक संघसंस्थायात स्वय्गु लागि पाञ्चालीया ब्यवस्था यानाः दय्केगु, स्यंगु ल्ह्वनेगु यानाः वयाच्वंगु खः ।मल्लकालय् थुजागु फुक्क जग्गायात स्वय्त गुथियार थःपिन्सं हे माःगु ब्यवस्था यानाः वयाच्वंगु खः ।

लिच्छविकालंनिसें हे गुथियात तयावंगु जग्गा गुथियार थःपिं वा मेपिन्त ज्या याकाः वःगु कुतपाखें गुथि न्ह्याकाः वयाच्वंगु खः ।गुथिया जग्गा गुगु थासय् लाः, गुलि अन्न सइगु खः स्वयाः कुत काय्गु यानाः वयाच्वंगु खः ।मल्लकालय् वयाः अबल, दोयम, सिम, चाहर धकाः जग्गायात ब्वथला तल ।गुथि जग्गां वैगु अन्नया च्यागू भिंगू ब्वया छगू ब्व मोहीतय्सं पुले माःगु यानातःगु दु ।लक्ष्मीनरसिंह मल्लया चाँगुनारायणया छगू अभिलेखय् ४४ रोपनी जग्गाया कुत ३० मुरी १८ पाथी (टण्डन, २०५२:७५) क्यनातःगु दु ।शाहकालय् वःगु इलय् वा कुतया सत्ता घ्यःकाय्गु ब्यवस्था यानातःगु नं खनेदु ।वि.सं. २०२१ सालया जग्गाया ऐन वय्वं फुक्क जग्गाया कुत छगू हे जुल ।गुकिं यानाः मोहीतय्त कुतया भार छुं म्हो जुल ।तर गुथियारपिन्सं गुलि कयाःच्वंगु खः उलि मवय्वं न्हापा गथे खः अथे गुथि न्ह्याकेत थाकुल ।अथेखःसां थुजागु गुथि ब्यवस्थापन याय्गु संस्था दय्का धार्मिक, लौकिक महत्व दुगु सम्पदायात बांलाकेत, ब्यवस्थापन याय्गु यानाः वयाच्वंगुलिं सांस्कृतिक सम्पदा थौंतक ल्यनाच्वन ।

गुथि ब्यवस्थापनया लागि द्वारे, अमाले, प्रधान, विसेट आदिपिन्सं स्वय्गु यानाः वयाच्वंगु खः ।नेपाः दुने जात्रा, पर्वया ब्यवस्था द्वारे, अमालेपाखें याइ थें तराइलय् चौधरीपिन्सं यानाच्वंगु दु ।थुजापिं द्वारेया नियुक्ति जुजुपिंपाखें हे यानाः वयाच्वंगु दु ।छुं नं गुथि न्ह्याकेगु लागि जुजुपिन्सं प्रत्यक्ष जनस्तरतक स्वापू तयाः लालमोहर यानाः जिम्मा विइगु नं यानाः वयाच्वंगु दु ।उगु ईया जुजु व सरकारी पदाधिकारीपिनिगु निगरानी व जनता नापया क्वातुगु स्वापूया कारणं गुथि तसकं बल्लाना च्वंगु व थौंतक ब्यवस्था जुयाच्वंगु खः ।तर थौं वयाः

गुथि संचालन जुइगु स्रोत वा हा वेवारिस जूगु कारणं गुथिइ ह्रास वःगु दु ।

गुथिया महत्व

नेपाःगाः दुनेया नेवाःतय्‌गु म्वाय्‌गु आधार हे गुथि खः ।गुथि छगू सामाजिक संस्था खः ।गुथिया निर्माण सामाजिक, धार्मिक, पारीवारिक बुइगु, सीगु थें जाःगु जीवनया अति महत्वपूर्ण इलय् फुक्क मनूत मुनाः अःपुक जीवन हनेगु लागि दय्‌काःतःगु खः ।थुकिया मुख्य उद्देश्य धैगु लौकिक, पारीवारिक व सामाजिक जीवन सुथां लाकेगु खः ।हरेक मनूतय् म्हो नं छगू गुथि दय्‌का च्वनाच्वंगु दु ।गुथि जात कथं, भूगोल कथं, ज्या कथं दय्‌काः तःगु दै ।थःगु जात दुने याय्‌माःगु संस्कार व संस्कृति पूवंकेगु लागि नं गुथि नीस्वनातःगु दै ।गथेकि सी गुथि, थःगु त्वालय् वा जातया मनू सीबले माःगु ज्या याय्‌त दय्‌का तःगु ।थःगु त्वालय् च्वंपिं मनूत सी धुंकाः वैत ग्वहालि याय्‌त त्वालय् त्वालय् विचाः गुथि दय्‌का तःगु दु ।द्यःयात भ्किंनिदँय छकः वा दच्छिया छकः रङ्ग पाय्‌गु लागि रङ्ग पाय् सःपिं वा पुं पेशा सःपिनि दथुइ दय्‌काःतःगु गुथि, छगू रथ दय्‌केगु लीग सिँया ज्या याय्‌सःपिं, खिपः निलेसःपिं, द्यः दय्‌केसःपिं, रङ्ग पाय्‌सःपिं आदि छगू ज्या पूवंकेगु लागि माःपिं फुक्क मनू च्वनाः नं गुथि दय्‌काः तःगु दु ।

गुथिया मू आज्जु धैगु हे छगू ज्या फुक्क मिले जुयाः अःपुक क्वचाय्‌केगु खः ।छुं नं छगू ज्या तःम्ह मनूत मिले जुयाः याय्‌गु गुलि अःपुइगु खः, याकचां याय्‌बलय् थाकु ।उकिं अप्वः यानाः छगू नं छगू गुथिइ थः नं दुथ्यानाच्वनी ।

गुथिइ गुथि न्ह्याकेत माःगु फुक्क नियमत थःगु हे दय्‌काःतःगु दै ।छगू गुथिया नियम मेगु गुथि नाप ज्वः लाय्‌माः धैगु मदु ।गुथिया नियमय् मच्वंपिं, सामाजिक अपराध याइपिंन्त गुथिं हे सामाजिक दण्ड बिइगु, गुथिं पितना छ्वय्‌गु याइ ।गुथिइ फुक्क मनूत समान जुइ ।तःधी चीधी, तःमि, चीमिया दुने भेदभाव दैमखु ।गुथिइ सामान्यतया क्षम्य अक्षम्य निगू कथंया नियमत दै ।सुं नं गुथियापिन्सं सामान्य नियम उलंघनयात धाःसा निश्चित बं काय्‌गु व तःधंगु अक्षम्य अपराध वा नियम विपरीत ज्यायात धाःसा गुथिं पितनेगु याइ ।गुथिं पितंम्ह मनू सामाजिक रुपं बहिष्कार जुइगुलिं उजागु अपराधया

ज्या याय्‌गुपाखें सतर्क जुयाच्वनी ।

गुथिइ नियमत हिइके माःगु, गुथियारपिनि छुं धाय्‌माःगु, याय्‌माःगु दःसा उजागु सहलह याय्‌गु लागि दच्छिया छकः क्वःछिनातःगु दिनय्‌ गुथि न्याय्‌केगु याइ ।उगु इलय्‌ गुथिइ दुथ्यापिं अनिवार्य रुपं वनेगु याइ ।गुथिइ छुं नियमय्‌ ह्यूपाः हय्‌माःगु खःसा उगु हे इलय्‌ प्रस्ताब तयाः हिइकेगु याइ ।मेगु कथं दच्छिया छकः मुनाः गुथि भ्वय्‌ न्याय्‌काः तःगु धैगु सम्मेलन वा अधिवेशन खः ।थुजागु गुथिइ छैंया हामा मिजतय्‌सं ब्वति काय्‌गु याइ ।

गुथिइ थकाली, न्वकू, पाःलाःया ब्यवस्था यानाःतःगु दै ।थकालीयाके गुथिया नियमसम्बन्धि ज्ञान दैगुलिं वैगु हे निर्देशनय्‌ ज्या याइ ।थकाली मवइगु इलय्‌ थकालीया ज्या न्वकू नं याइ ।दँय्‌ छकः गुथियार दुने पाः हिलेगु याइ ।पाः काःम्ह गुथियारं दच्छितक याय्‌माःगु फुक्क ज्या याइ ।उम्ह पाःलाः नं याय्‌ मफैगु अवस्थाय्‌ पाः सिधःम्हेसिनं ग्वहालि याकेगु नं ब्यवस्था यानाः तःगु दै ।पाःलाःयात भरिं, न्हापा पाः फःम्हेसित च्योभरिं नं धाय्‌गु याः ।थ्व थाय्‌स्वयाः धाय्‌गु नं पाः गनं पाः फःम्हेसित पाःलाः, न्हापा पाः फःम्हेसित ब्यंपालाः, चिरिपाःलाः नं धाय्‌गु याः ।भ्वय्‌ नय्‌गु इलय्‌ नं थकालींनिसें झ्‌वः छुनाः नय्‌गु याइ ।थकालीयात क्वकालीपिन्सं मानसमान यानाः वैगु निर्देशन कथं ज्या याय्‌गु याइ ।

छुं हे भेदभाव मतसे फुक्क समान यानाः थःथःगु अनुशासनय्‌ ज्या न्ह्याकीगुलिं गुथियार दथुइ भावनात्मक स्वापू क्वातुनाच्वनी ।गुथियारयात वःगु समस्या मंकाः कथं ज्यंकेफैगुलिं जीवन तसकं आनन्दपूर्ण जुइ ।थुजागु संस्थागतया भावनाया कारणं थःगु सीप, कला विकास, प्रवर्द्धन यानाः यंकेत नं गुथिं तःधंगु भूमिका म्हिताच्वंनी ।

गुथि स्यनाः वंगुया कारण

नेवाःतय्‌गु सांगठनिक जीवनया आधार हे गुथि खः ।न्हापा जूसा धार्मिक ख्याच्वःया आधारय्‌ मनूतय्‌सं छुं नं गुथि मासे याय्‌ ग्याः ।तर मनूतय्‌के बुलुँहुँ अधर्म, धर्मप्रति अनास्था ब्वलंगु कारणं गुथिप्रतिया थःगु जिम्मेवारी त्वःतेगु यानाः हयाच्वंगु दु ।

छगू ला पृथ्वीनारायण शाहं नेपाः गाः त्याके धुंकाः थः नाप वःपिं

सेना, सेनाया कला: परिवार आदिपिन्त तय्‌गु लागि जग्गा हरण याय्‌गु व सेनायात धेवा विइगु सत्ता थनया जग्गा विर्ता विइगु यात ।रणबहादुर शाहया पालय् नं दक्षिणपाखें अंग्रेजतय्‌सं आक्रमण याइगु व आन्तरिक कलहया कारणं धन मुंकेगु लागि जग्गा हरण याय्‌गु यात ।अथेहे राणा शासनया इलय् राणातय्‌सं ततखा जुइक दरवार दय्‌केगु लागि नं जग्गात अधिकरण याय्‌गु, छुं मुआबाजा विइगु जुल ।वयां लिपा २००७ सालया प्रजातन्त्र वय् धुंका: विकास याय्‌गु, स्कूल चाय्‌केगु लागि नं थनया जग्गा अधिकरण याय्‌गु हरण याय्‌गु जुल ।वि.सं. २०२१ सालं भूमि सम्बन्धि ऐन, नियम पिहाँ वल ।गुथि संस्थान अधिनष्ठ जग्गा भूमि सुधारं पिने लाका: संरक्षण याय्‌गु, जनतायाके च्वंगु गुथिया जग्गा गुथि संस्थानय् दर्ता मयाकूसे निजी विर्ता सरह रैकरय् हिलेगु याय्‌मा:गु जुल ।(वज्राचार्य, ११२६:२८) ।

प्रजातन्त्र वय्‌धुंका: मोहीतय्‌गु अधिकार अप्व: जुल ।गुकिया कारणं म्हय्‌तय्‌सं गुलि तय्‌हय् मा:गु ख: उलि महल ।दुगु जग्गा रैकर परिणत याय् दैगु जुसेंलि मिइगु शुरु जुल ।देशया राजनैतिक ह्यूपा: नाप नापं नेपा: गा: दुने पिनेया मनूतय्‌गु बसोवास अप्वया: वल ।२०६२ सालया आन्दोलन लिपा नेपा:गा:या जग्गाया मू तसकं अप्वय्‌वं गुथिया जग्गात नं गुथि संस्थानया कर्मचारीपिनिगु मिलोमतय् रेकर्ड याना: मिइगु जुल ।गुलिसियां जग्गाया सत्ता धेवा अक्षयकोषया नामं बैंकय् तय्‌गु यात ।अथेख:सां चल सम्पत्ति जूगुलिं स्थीर मजुल ।देया बेसा: भा: भ्कं भ्कं थहाँ वनीगु व वैंकया धेवाया ब्याज भ्कं भ्कं म्हो जुइगुलिं गुथि न्हापा थें चले मजुल ।नापं थ: बाज्या अबुपिन्सं गुथिया जग्गा मिया: वनेवं काय् छय्‌पिन्सं वास्ता याय्‌गु म्हो जुल ।नापं सरकारी प्रयोजन, लँ दय्‌केगु, विश्वविद्यालय्, औधोगिक क्षेत्र, हस्पीटल थें जा:गु अति आवश्यक भौतिक संरचना निर्माण याय्‌वं गुथिया अस्तित्व ह्रास जुयावंगु ख: ।

सरकारी तवरं गुथि मदया वं थें पारिवारीक रुपं दाजु किजा अप्व: दया: जग्गात टुक्रा जुया: वंगु ।जग्गाय् न्हापा थें उत्पादन मजूगु ।न्हापाया धेबां गुथियात मा:गु सरसामान ज्वरजाम याय् मफुगु ।याइपिं गुथियारपिन्सं मा:गु ई बिइमफुगु ।गुथि ब्यवस्थापनया लागि दय्‌कात:गु गुथि संस्थान, संस्कृति मन्त्रालयय् गुथिया ज्ञान दुपिं पदाधिकारीपिं नियुक्त मजुइगु ।ईया

माग कथं गुथिइ ह्यूपाः हय्मफुगु आदि कारणं नं गुथिप्रति मनूतय्गु आशक्ति म्हो जुयावंगु खः ।

ब्यक्तिगत जीवनय् याय् मफुगु ज्या मंकाः वा संस्थागत रुपं पूवंकेफै तर गुथिया आयस्ता स्यनावंगुलिं गुथि थःम्हं हे त्वःता वनेगु, ब्यक्तिगत जीवन हनेगु, गुथिया विकल्प मालेगु आदिया कारणं गुथिजक मखु नेवाःतय् दथुया स्वापू हे स्यनाः वनाच्वंगु दु ।पुनर्जागरणया लाीग संस्थागत विकास आवश्यक जू ।राजनैतिक भाषं विचाः याय्गु खःसा गुथियात स्वायत्त संस्थाया रुपं काय्छिं ।न्हापाया गुथि मदय्या वंगु वा संगठित जुइ मफुगुलिं न्हूगु गुथिया रुपय् जातीय संगठन वा मेगु हे कथंया गुथि नीस्वना वयाच्वंगु दु ।थुकिं नेवाःतय्त संगठित याय्गुसिबें लिपा वनाः नेवाःत ब्वथलेगु जुइफु ।थ्वपाखें सतर्क जुइमाः ।

गुथिया ताजि

लिच्छवीकालंनिसें थौंतकया गुथिया प्रकृतियात स्वय्गु खःसा सामाजिक, धार्मिक, पारीवारिक, लौकिक, मनोरञ्जन, आवधिक गुथित खनेदु ।

सामाजिक गुथि – समाजया मनूतय्गु अति आवश्यकता पूवंकेगु लागि दय्कातःगु गुथित खः ।सी गुथि, विचाः गुथि थें जागु गुथि ।

धार्मिक गुथि – पुण्य प्राप्त यानाः थुगु जन्मसिबें नं पारलौकिक जीवन सुथांलाक न्ह्याकेगु तातुना याइगु गुथित ।द्यः पूजा याय्गु, श्राद्ध याय्गु, सा, माकः आदियात छ्वव नकेगु थें जागु गुथित ।

पारीवारिक गुथि – थः परिवारया दाजुकिजापिं च्वनाः दच्छिया छकः देगुद्यः वा मेगु छुं नं छगू थासय् च्वनाः मुनाः नय्गु लागि दय्काः तःगु गुथित ।

लौकिक गुथि – थुगु हे जीवन बांलाकेगु लागि माःगु वस्तु दय्काः उकिया संरक्षण याय्गु लाीग दय्काः तःगु गुथित ।गथेकि सतः, हिति, तुं सरसफा याय्गु, थी थी इलय् लः त्वंकः वनेगु, लँ छिंकः वनेगु, सख्वाः पाय्गु आदि ।

मनोरञ्जन गुथि – जीवनय् मनूतय्त नय्गु, त्वनेगु, पुनेगुजक दयां मगाः, न्ह्याइपुके नं माः ।न्ह्याइपुकेगु लागि जक दय्कातःगु नं गुथि दु ।गथेकि लिच्छवीकाल हे दुगु पहलमान ल्वाकेगु गुथि (मल्लयुद्ध गुथि), अथेहे मे हालेगु,

बाजा थाय्गु नाप स्वापू दुगु, ससपूजा गुथि, नासः गुथि आदि ।

आवधिक गुथि – छुं नं छगू ज्या पूवंकेगु लागि नीस्वनातःगु तर उगु ज्या क्वचाय्वं मदय्का छ्वइगु गुथि अर्थात् आवश्यकता कथं दय्काः तःगु व मदय्काः छ्वइगु गुथि वा अस्थायी गुथि ।थुजागु गुथि धैगु पीठ सेवा, लोकेश्वर सेवा, विहार सेवा थें जागु छुं दँया लागि दय्का तःगु ।उजागु ज्या क्वचाय्वं स्वतः गुथि मदया वनी ।

कचा गुथि – ततधंगु गुथि क्वचाय्केगु लागि मेमेगु जिम्मेवारी वियाः ज्या पूवंकेत कचा गुथि दय्का तःगु नं दु ।गथेकि सम्यक न्याय्केगु लागि, करुणामय द्यःया रथ जात्रा न्याय्केगु लागि कचा गुथित यक्व दय्कातःगु दु ।इमिसं निश्चित् इलय् थःथःगु ज्या पूवंकेगु याइ नापं थुजागु कच्चा गुथि स्वय्गु लागि छगू मू गुथि नं नीस्वनातःगु दै ।

गुथि न्ह्याकेगु लागि पूर्खा आयस्ताया रुपय् बुँ तयाः तसकं दूरदर्शी मिखां स्वयाः उकिं वःगुपाखें गुथिया ब्यवस्थापन यानाः तःगु खः ।थुकथं तयातःगु अचल सम्पत्ति देवस्व वा द्यःया सम्पत्तिया रुपय् काइगु जुगुलिं गुथियारपिंपाखें हिनामिना याय्गु, लोभ याय्गु, मीगु नं मजू ।गुथियात लिच्छवीकालय्, मल्लकालय् कर काय्गु, ल्वापू मिले याय्गु आदितकया अधिकार वियातःगु दु ।तर गुथिं यानाः वयाच्वंगु स्वायत्तताया अधिकार सरकारया प्रसाशनया ल्हातय् वनेवं गुथिया आयस्ता जग्गायात राज गुथि, छुट गुथि व निजी गुथि धकाः ब्वथलेगु जुल ।

राजगुथि – जुजु वा जुजु खलकं तयातःगु वा सर्वसाधारणं तयातःगु जूसां थी थी कारणं सरकारं दुकयातःगु गुथियात राज गुथि धाइ ।

छुट गुथि – राज गुथिया छगू भेद छुट गुथि खः ।गुथियात छुटे यानाः तःगु जग्गापाखें वःगु आयस्तां जात्रा पर्व चलेयानाः ल्यं दुगु शेष सरकारयात वा राजगुथियात लःल्हानाः वयाच्वंगु गुथि खः ।वि.सं. २०३३ सालया गुथि संस्थान ऐनं ब्यापक छुट गुथि राजगुथिइ यंकूगु खः ।(वज्राचार्य, ११२६ः३०) ।

निजी गुथि – थःपिन्के दुगु जग्गाया आयस्तां निश्चित् पर्व जात्रा पूवंकाः वयाच्वंगु ।यदि आयस्ता म्हो जूसां वा ल्यंसां सरकार वा राजगुथि नाप छुं

स्वापू मदुगु ।प्रजां हे नीस्वनाः तःगु, प्रजाया हे स्वामित्वय् दुगु गुथि जुगुलिं थुजागु गुथियात प्रजा गुथि वा दुनिया गुथि नं धाय्गु याः ।

थुकथं गुच्चमुच्च बस्ती दय्काः जन्मनिसें मसीतले थःगु जीवनय् वइगु समस्यायात ज्यंकेगु लागि नेपाःगाःया नेवाःतय्सं गुथि नीस्वनाः गुथियात हे थःगु जीवन विकासया आधार दय्काः थौंतक नं न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु ।थुजागु गुथि व गुथिया निश्चित नियम, अनुशासनप्रति अविश्वास ब्वलंगु कारणं हे थौं नेवाः दुनेया एकता छ्वासुया वंगु खः ।

नेपाःया थीथी धर्म शैवधर्म

म्हसीका

शैवधर्म दकले पुलांगु धर्म खः ।ऋग्वेदय् शिवयात असूर, शत्रुवाचकया रुपय् कयातःगु दुसा, रुद्रया रुपं जक म्हसीका च्वंगु दु ।शिवयात अनार्यतय् द्यःकथं कयातःगु दु ।उकिं हे शिवया मूर्ति नाङ्गा, विभूति बुलाः तःम्ह, सर्प हिनाःतःम्ह, धुँया छ्यंगु न्ययातःम्ह, जटा हिनाःतःम्ह, डमरु व त्रिशुल ज्वनाः, भूत, प्रेत, पिशाचयात सहचर दय्काः जङ्गल चाः हिलाः जुइम्ह कथं ब्वयातःगु दु ।उकिं हे आर्यवादि विष्णुतय्सं शिवयात गवलें हे बांलागु मिखां मस्वः ।शैवतय्त तसकं आलोचना यानाः शिवलिङ्ग पूजा याइपिं, शिश्नपूजक धकाः हेला यानाः तःगु दु ।शिवं महादेवयात विवाह याःवंगु इलय् नं थःगु गोत्र धाय्मफु ।पार्वती विवाह याःवंगु इलय् नं भूत, प्रेतत ब्वनाः प्याखं हुयाः वंगुलिं ससलय् नं शिवयात बांलागु दृष्टिं मस्वः ।उकिं दक्षप्रजापतिं याःगु होमय् थः भातयात याःगु अपमान सः याय् मफया सतीं होमय् अग्निदाह यात ।उकिया लिच्वः कथं देवासूर संग्राम जुल ।शिव विजय जुल ।गुकिया कारणं शिवयात देवयज्ञभाग वियाः ब्राम्हणपिन्सं ब्रम्हा व विष्णुयात थें हे सम्मान विल ।लिपा ऋग्वेद च्वय् धुंकाः रुद्राध्याय (यजुर्वेद) धकाः च्वय्गु यात ।(पोखरेल, २०४० :४६) ।वयां लिपा बुलुँहुँ रुद्र शंकर, शिव, महादेवया रुपय् नालाकाय्गु यात ।

शिव हिमवत्खण्ड वा फुक्क भरतखण्डया दकले पुलांम्ह द्यः खः ।पाश्चात्य देशय् नं शिवलिङ्गया पूजा उपासनाया परम्परा तसकं पुलांगु खनेदु ।रोम व युनानय् प्रियपस व फल्लुसया नामं शिवलिङ्ग पूजा याइगु खः ।मिश्रवासीपिन्सं नं शिव व पार्वतीया पूजा याइसा थुपिं देबासीपिन्सं फागुण महिनाय् बसन्तोत्सवबलय् शिवलिङ्ग पूजा याइ ।चीन जापान साहित्यय् नं शिवलिङ्गया वर्णन दु ।अमेरिका खण्डया ब्राजिलय् नं शिवलिङ्ग लुयावःगु दु ।फ्रान्स, यूरोपया देशय् गिरिजाघर, धार्मिक थाय्, म्यूजियम आदि थासय्

लिङ्ग थें जाःगु ल्वंया स्मारक तयातःगु दु ।भारत चीन, वर्मा, थाइल्याण्ड, कम्बोडिया, फिलिपाइन देशय् ईशा पूर्वय् हिन्दू सभ्यताया विकास नापनापं लिङ्गोपासना याय्गु नं प्रचलन दु ।प्यगू वेद व रुद्राध्यायय् न्ह्यथनात कथं शिव उपासना महाभारतकालसिबें द्वछि दँ न्ह्यो हे प्रचलनय् दुगु न्ह्यथनातःगु दु । ब्राम्हण, आरण्यक, उपनिषदय् नं शिवोपासनाया खँ न्ह्यथनातःगु दु ।वाल्मीकि रामायणया उतरकाण्डय् रावणया प्रसंगय् रावण गन गन वन अन अन शिवलिङ्ग ज्वनाःज्वीगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।(भण्डारी, २०४२ः १-७) ।फुक्क धैथें पुराणय् शिवलिङ्ग खँ न्ह्यथनातःगु दु ।

नेपालय् शैवधर्म

नेपाःया इतिहास ई.सं. ४६४ या चांगुनारायणया मानदेवया विजयस्तम्भ वा शिलाभिलेखं शुरु जुल ।लिच्छवीकालया इलय् करीब २५० शिला अभिलेख लुयावल ।गुकिया आधारय् लिच्छविकालया धार्मिक, राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक इतिहास शुरु जुल ।तर गोपालराज वंशावली कथं नेपाःया राजनैतिक इतिहास गोपालवंशपाखें शुरु जूगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।उगु वंशावली ने.सं. ५०९ पाखे च्वःगु खः ।उकिसं गोपालराज वंशावलीया न्ह्योने १७ पौ तनाच्वंगु दु ।थुगु ग्रन्थयात गुलि विश्वास याय्गु ? अथेखःसां मेगु प्रमाणित आधार लुयाः मवतले थुकीयात हे इतिहासकारपिन्सं प्रमाण कथं ब्वय्गु यानाः वयाच्वंगु दु ।

प्रमाणित इतिहाससिबें न्ह्योया वंशावली, पुराण, साहित्य व पुरातात्विक अवशेषया आधारं लुयावःगु खँयात प्राचीन वा प्रागः ऐतिहासिक कथं काय्गु याइ ।थुजागु हे साहित्यिक व पुरातात्विक अवशेषपाखें लुयावःगु प्राचीन धार्मिक इतिहासयात स्वय्बलय् नेपाल भूमिइ मेगु धर्म हनेसिबें न्हापा शैव धर्म माने याइपिनिगु भूमि खः धैगु सीदु ।

नेपाल महात्म्यय् वर्णन जुयाः च्वं कथं सा लहीपिनि पुचः मध्ये छम्ह ग्वालाया सां न्ह्याबलें छगू हे थासय् दुरु न्ह्याकीगु जुगुलिं उग थासय् छु दु धैगु स्वय्त म्हूगु इलय् पशुपतीया ज्योतिं भष्म जुयाः सीगु व उगु थासय् पशुपती नाथ उत्पत्ति जूगु प्रसंग न्ह्यथनातःगु दु ।अथेहे शिव व पार्वती मृग व मृगणी जुयाः श्लेषमानतक वनय् वयाः म्हितः वैगु क्रिडास्थलया रुपय् कयातःगु दु ।शिवयात कैलाश वा हिमालया पुत्र व पार्वतीयात पर्वतया म्ह्याय्या

रुपय् नेपालया प्रसंगय् नेपालपाखें हे उत्पन्न जूपिं कथं न्ह्यथनातःगु दु ।अथेहे दक्षप्रजापतिं होम याःगु इलय् थः भातयात ब्वना-पौ मब्यूसे अपमान याःगुलिं होमय् क्वब्वानाः अग्निदाह याःगु इलय् शिवं सतीया लाश कुवियाः जूगु इलय् सतीया गुह्य कुतुंवंगु थाय्या रुपय् गुह्येश्वरी स्थापना जूगु प्रसंगया आधारय् नेपाल शैवभूमिया रुपय् परिचित व नेपाःया प्राचीन धर्मया रुपय् प्रमाणित जू ।

अथेहे नेपालया छगू वंश किराँततय् कूल द्यः कथं महाद्यःयात कयातःगु दु ।थुपिं किराँतीत थौंकन्हय् नेपाःया पूर्वय् च्वनीपिं राइ, लिम्बूपिं खः धैगु इतिहासकारपिन्सं धयाच्वंगु दु ।मानदेवया चाँगु अभिलेखय् नं मानदेवया अबु धर्मदेव मदय्धुंकाः पूर्वया सामन्तपिं स्वतन्त्र जुइत्यंगु इलय् नं पूर्वया किराँतीपिन्त थःगु नियन्त्रणय् काःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।उकिं शैवधर्म नेपाःया प्राचीन धर्म खः धैगु सीदु ।

लिच्छवीकालय् शैवधर्म

मानदेवं शासन याःगु इलय् शैबधर्म नाप स्वापू दुगु न्हय्पाः शिलाभिलेख लुयावःगु दु ।उकिया आधारय् लिच्छवीकालय् शैबधर्मया अवस्था म्हसीकेफु ।दकले न्हापांगु लाजिम्पाटया नरवर्मां तयाः वंगु ई. ४६६ या शिवलिङ्ग खः ।अथेहे रत्नसंघ नांयाम्ह छम्ह ब्यक्तिं तयावंगु ई. ४७७ या द्यौपाटनया शिवलिङ्ग, मेगु मानदेवया कलाः क्षेम सुन्दरीं तःगु लाजिम्पाट धोबीचौरया शिवलिङ्गया जलहरीया अभिलेख खः ।टुकुचाया बुँइ लानाच्वंगु मानदेवया मेम्ह कलाः गुणवतीं तःगु शिवलिङ्ग, मानदेवया महारानी भोगिनीपाखेंया म्ह्याय् विजयवतीं तःगु विजेश्वर नांया पशुपतिया सूर्यघाटया अभिलेख, मानदेब थःम्हं हे तःगु बुढानिलकण्ठया शिवलिङ्ग अभिलेख, मानेश्वर, धारेश्वर नांया अंशुवर्माया हाँडीगांया अभिलेखं थुपिं शिवलिङ्गत नं मानदेवया पालय् हे दयावंगु धैगु अनुमान यानातःगु दु (वज्राचार्य, २०२६ः २५५-५८) ।तर मानदेवया इलय्तक अभिलेखय् गनं शैवधर्म धकाः खँग्वः न्ह्यथनातःगु मदु, शिवलिङ्गया प्रसंग जक दु ।उकिं शैव सम्प्रदाय थुगु इलय्तक दुहाँ मवःनी धैगु सीदु ।मानदेवंनिसें अंशुवर्माया इलय्तक निपाः अभिलेख आभिरीया पशुपतिया शिवलिङ्ग अभिलेख व पशुपति मृगस्थलीया नाथेश्वर अभिलेख लुयावःगु दु ।वयां लिपा शिवदेव प्रथमया ई ५९८ या खोपासी अभिलेखय् अंशुवर्मायात शिवया

भक्त धकाः न्ह्यथनातःगु दु ।शिवदेवपाखें लिच्छवी राज्य थःगु ल्हाःतय् काय् धुंकाः अंशुवर्माया पालंनिसें शैवधर्मयात राजआश्रय विइगु जुल ।थःगु नांया न्ह्योने " भगवत्पशुपतिभट्टारकपादानुगृहीत" उपाधि काय्गु यात ।थ्व उपाधि अंशुवर्मा धुंकाःया जुजुपिं जिष्णुगुप्त, विष्णुगुप्त नरेन्द्रदेव, शिवदेव द्वितीय, जयदेव द्वितीयतक नं कायम हे जुल ।अंशुवर्माया हाँडिगांया अभिलेखय् मेगु धर्मयात थें हे पशुपति, रामेश्वर, धारेश्वर, मानेश्वर, पर्वतेश्वर, कैलाशेश्वरयात अनुदान विइगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।अंशुवर्माया ई. ६०८ साँगाया अभिलेखय् शिवया स्तुतियानाः मंगलाचरण च्वयातःगु दुसा मेमेगु अभिलेखय् नं दकले च्वय् द्वः च्वयाः अभिलेख तयातःगु दु ।ई. ६१५ द्यौपाटनया अभिलेखय् पशुपती लागाय् दुगु शैव द्यः देगःया ब्यवस्थापन याय्गु लागि नियम ब्यवस्था याःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।अंशुवर्माया केँहे भोगदेवी थः भात शूरसेनया नामं शूरभोगेश्वर भोगदेवीया म्ह्याय् अंशुवर्माया भिन्चा भाग्यदेवीं लडितमहेश्वर पलिस्था याःगु अभिलेख दु ।अंशुवर्माया अभिलेखय् हे शैलाशकूट भवन न्ह्यथनातःगु दु ।अंशुवर्मा धुंकाःया जिष्णुगुप्तया संयुक्त शासनय् नं निपाः शैव अभिलेख लुयावःगु दु ।उगु अभिलेखय् मुण्डश्रृंखलिक पाशुपत सम्प्रदायया खँ न्ह्यथनातःगु दु ।नरेन्द्रदेवया ई. ६४५ कैलाशया शिवलिङ्गय् दानपाशुपत व दानश्रृंकलिक पाशुपत सम्प्रदाय न्ह्यथनातःगु दु ।शिवदेव द्वितीयया बलम्वु अभिलेखय् पशुपतिइ कुसा छाय्गु व जात्रा याय्माःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।शिवदेव द्वितीयया लगनटोल, सुनागुठीया भृंगारेश्वरया अभिलेख, पशुपतिइ वहया कमल स्वाँ छाय्धुंकाः तःगु अभिलेख शैव अभिलेखत खः ।अथेहे जयदेव द्वितीयया पालय्या स्वपाः शैव सम्बन्धि अभिलेख ई. सं ७४८ चांगुया शिवलिङ्गय् च्वंगु, पाटनया कुम्भेश्वरया, सीतापाइलाया चट्टान अभिलेख आदिपाखें जयदेव नं शैव जुजुया रुपय् म्हसीका काय्फु ।(वज्राचार्य, २०२६: २५९-२६४) ।

लिच्छवी इलय् लुयावःगु शैव धर्म नाप स्वापू दुगु अभिलेखं शैव गतिविधिया लागि गुथि तय्गु, जिर्णोद्वार, मर्मत व ब्यवस्थापनया लागि ग्वहालि यानाः शैवधर्मयात राजाश्रय ब्यूगु खँ स्पष्ट जू ।अप्वः यानाः थुजागु अभिलेख सर्वसाधारणंसिवें जुजु व जुजुया परिवारपिन्सं थःगु इच्छा पूवंकेगु लागि, भात, कायया पुण्यया कामना याना तयातःगु खनेदुसा उगु इलय् शैव धर्मावलम्बिपिन्सं शिवलिङ्ग स्थापना याइगु धैगु सीदुसा लिच्छवीकालया अन्तय्

शैव सम्प्रदाय, पाशुपत सम्प्रदाय नं खनेदत धैगु सीदु ।

मध्यकालिन शैवधर्मया अवस्था बांला धैगु अभिलेखपाखें क्यनाच्वंगु दु ।ने.सं. १०७, गुणकामदेवया यल घाँय्बुया अभिलेख शिवपरिवारया मूर्तिया त्वाकलय् कियातःगु दु ।ने.सं. २२१ या सताडे ताम्रपत्रय् भ्रांटेश्वर देगःया विषयलय् च्वयातःगु दु ।ने.सं. २५४ या जुजु इन्द्रदेव, आनन्ददेव, मानदेव तृतीय, जयभिमदेवयात परमशैव धकाः न्ह्यथनातःगु दु ।(रेग्मी, २०५८:२५) ।

अथेहे मल्लकालया जुजुपिं जयस्थिति मल्ल, ज्योतिर्मल्ल, यक्षमल्लपिं नं शैव धैगु अभिलेखपाखें सीदु ।जयस्थिति मल्लया द्यौपाटनया अभिलेखय् “श्रीमत्पाशुपताङ्घ्रि पंकजरज पिगेस्फिता” च्वयातःगु दु ।वैगु हे इलय् जयभीम धैम्हं कुम्भेश्वरया देगः दय्कल ।ज्योतिर्मल्लं पशुपतिइ लक्षहोम यानाः पशुपतिइ लुँया कलश छाःगु, यक्षमल्लं “ श्री श्री पशुपतिचरणारविन्दसेवापरायण” उपाधि कयातःगु (रेग्मी, २०५८:२५) ।पाखें उगु इलय् नं शैवधर्मं न्हापा थें हे न्ह्यानाच्वंगु दु धैगु सीदु ।

लिच्छवी इलंनिसें नेपालया धार्मिक स्थलय् प्रशस्त शिवलिङ्ग स्थापना यानातःगु खनेदु ।थुगु शिवलिङ्ग छपाः ख्वाः, प्यपाः ख्वाः, न्यापाः ख्वाःया दु ।न्यापाः ख्वाः दुगु शिवलिङ्गय् च्वय्या ब्वयात ईशान, पूर्वय् तत्पुरुष, पश्चिमय सद्योजात, उतरय् वामदेव व दक्षिणय् अघोरया रुप कथं पूजा याइ ।

शैवधर्मया थी थी सम्प्रदाय

ऋग्वेद वय्सिबें न्ह्यो शिवयात रुद्र वा रौद्र वा ग्यानपुम्ह, वा फय् वय्कीम्ह, न न्याय्कीम्ह, हावलासा त्वय्कीम्ह द्यःया रुपय् पूजा याय्गु यानाः वयाच्वंगु खःसा यर्जुवेदतक वःगु इलय् जंगल जंगल चाः हिलाः पशुपंक्षीया वासः याइम्ह कल्याणकारी द्यः जुल ।वयां लिपा बुलुहुँ सर्व, ईशान, शंकर, शीव, महेश, पशुपति जुजुं महाद्यः जुल ।थुकथं शैवधर्मया विकास नापनाप थी थी सम्प्रदायया नं विकास जुल ।

सामान्य शैव- शिवया बाखं न्यनाः, शिवयात पूजा याय्गु, म्हफातिं खरानी बुलेगु, शिवया बाखं मेपिन्त कनेगु, शिवलिङ्गयात महत्वपूर्ण द्यःया रुपय् पूजा याइपि हे सामान्य शैव खः (बराल, २०५०: ४१०) ।

मिश्रित शैव- पीठय् वनाः शिवलिङ्ग पूजा याय्गु, शिवलिङ्ग नापं विष्णु,

लक्ष्मी, सूर्य, गणेश, पार्वती नं पूजा याइ ।हरि व शंकरया बच्छि बच्छि दुगु मूर्ति पूजा याय्‌गु याइ (बराल, २०५०: ४१०) ।

नेपालय् नं लिच्छवीकालय् थुगु सम्प्रदायत यक्व खनेदु ।शिव व विष्णु नितां माने याइपिं मनूत गथेकि- मानदेव वैष्णव खः, वया कलाःपिं क्षेमसुन्दरी, गुणवती शैव खः ।थ्व हे रानीपिन्सं विष्णुविक्रन्तया मूर्ति दय्‌का पूजा याःगु दु ।बुढानिलकण्ठय् मानदेव शिवलिङ्गया ब्यवस्थापन याकूगु न्ह्यथनातःगु दु ।अथेहे अंशुवर्मा नं शैव खःसां मेगु धर्मयात नं आर्थिक ग्वहालि याःगु न्ह्यथनातःगु दु ।उगु इलय् शिव व हरिया बच्छि ब्व तयाः हरिहर दय्‌काः पूजा याःगु सीदु ।न्हापा नं ब्रम्हा, विष्णु व रुद्र छगू हे थासय् तयाः पूजा याय्‌गु यानाः वयाच्वंगु दु ।

शैव व विष्णुयात छगू हे थासय् तयाः पूजा याय्‌गु परम्परा दु थें हे शिव व बुद्ध छगू हे थासय् तयाः पूजा याय्‌गु नं जू ।अभिलेखय् स्वलधाःसा च्वय्‌या ब्वय् बौद्ध चिं तयाः अभिलेख शैवया तयातःगु दु ।अथेहे क्वय् पार्वतीया प्रतिक जलहरी उकि द्योने चैत्य दय्‌कातःगु यथेष्ठ दसूत दु ।नेपाल महात्म्य ग्रन्थय् पार्वतीं बुद्धयात थथे धाल धकाः च्वयातःगु दु- शिवं दय्‌कूगु थुगु थासय् छपिन्सं तपस्या यानाः विज्यात, उकिं हे बुद्ध थुगु थासय् शैव व बौद्ध आचरणया मनूत नं अवश्य दै (खनाल, २०२८:९) ।पार्वतीया खँ न्यनाः वाग्मती व मणिमतिया दथुया दोभानय् बुद्धं कारुणिकेश्वर लिङ्ग स्थापना यानाः विज्यात (खनाल, २०२८:१०) ।

शिव व शाक्तया रुपय् शिव व पार्वतीया अर्धनारेश्वरीया मूर्ति चाँगुनारायणय् दु ।थुजागु शिव व शाक्तया संयुक्त रुप मध्यकालय् वयाः विकास जूगु खनेदु ।ने.सं. ३१६ य् जगवागिश्वरी देवपाटनय् च्वंगु अभिलेखय् विजयपालया म्ह्याय् अमृतश्री, ब्याहा मजूम्ह म्ह्याय् नं मां अबुया लुमन्तिइ नन्दपालं दय्‌कूगु श्री महागौरी पलिस्था (वज्राचार्य, २०६८:१२४) याःगु खँ च्वयातःगु दु ।पशुपतियात गौरीया पति, महादेव गौरी, शिव पार्वती, हर गौरी आदि न्ह्यथनातःगुलिं शिव व शाक्त सम्प्रदाय नं दु धैगु सीदु ।

शिव व सूर्य नितां माने याइपिं नं मध्यकालय् खनेदु ।फर्पिङ्गय् लुयावःगु ने.सं. ३८१, भीमदेवया पालय्‌या अभिलेखय् ऊँ नमः शूर्याय धकाः न्हापां सूर्ययात नमस्कार यानाः अन्धाकारय् लानाः च्वंपिं मनूतय्‌त ज्ञान रुपी जलं उद्धार याइम्ह शीव (कल्याणकारी) स्वरुप सूर्ययात भागीयाय् (वज्राचार्य,

२०६८:१३६) धकाः च्वयातःगु दु ।

शिव व चन्द्रयात माने याइपिं नं सातौं शदीसिवें न्ह्यो हे दुगु सीदु ।विद्वान्‌पिन्सं थुगु सम्प्रदायया उत्पत्ति विक्रमया तेस्रो शताब्दीपाखे जूगु अनुमान याःगु दु ।थुगु सम्प्रदाय भारतय् तसकं पुलांगु व नेपाल महात्म्यय् नेपालय् सत्ययुगंनिसें हे दुगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।(रेग्मी, २०५८:६३) थुगु सम्प्रदायीपिन्सं छत्रचण्डेश्वरयात पूजा याय्‌गु याइ ।थुमित सोम सम्प्रदाय नं धाय्‌गु याः ।थुगु मिश्र सम्प्रदाय् नेपालय् मध्यकालंनिसें बांलाक खनेदत ।

काश्मिरी शैव – संसारया सृष्टिकर्ता शिव खः ।थुकियात थुइकेगु लागि ज्ञानयात थुइकेमाः ।संसार शिवमय खः ।ज्ञानपाखें हे मोक्ष प्राप्त जुइ ।संसारया उत्पत्तिया ज्ञान मथुइकं संसारया वास्तविकता थुइके फैमखु नापं जीवन म्वानागुया सार नं दैमखु धकाः ज्ञानयात महत्व विइगु याइ (बराल, २०५०: ४१०) ।थुगु सम्प्रदाययापिं भारतया काश्मिरय् दु ।

वीर शैव – शिवया ब्रम्ह रुप निराकार तत्वयात पूजा याइ ।वर्णाश्रम धर्म माने याइ ।शिवलिङ्गयात पलख नं थःपाखें अलग याइमखु (बराल, २०५०: ४१०) ।उकिं हे ल्हातय्, म्हय्‌तक नं शिवलिङ्ग च्वयाः जुइगु याइ ।थुपिं सम्प्रदाय थाय्‌या नामं नं जूवंगु खः ।

शैवधर्मया विशेषता धैगु हे फुक्क मनूयात समान कथं स्वय्‌गु, जात, लिङ्गया छुं भेदभाव मदु ।थ्व फुक्क सम्प्रदायया आधार धैगु तपस्या खः ।तपस्या लखय् बच्छि म्ह दुबे यानाः, छपा तुतिं चुयाः, धुमपान, हावा आदिया सेवा यानाः याय्‌गु याइ ।

अथेहे पाशुपत सम्प्रदाय, शैव सम्प्रदाय, कापालिक सम्प्रदाय, कालामुख सम्प्रदाय, सोम सम्प्रदाय, नाथ सम्प्रदाय आदि नं दु ।थुपिं मध्ये नेपालय् खनेदुगु सम्प्रदाय स्वय्‌गु खःसा पाशुपत सम्प्रदाय, शैव समप्रदाय, सोम सम्प्रदाय, मिश्र सम्प्रदाय, नाथ सम्प्रदाय खनेदु ।

पाशुपत सम्प्रदाय – थुगु सम्प्रदाय महाभारत इलंनिसें दु ।नेपालय् नं थ्व सम्प्रदाय लिच्छवी जुजु अंशुवर्माया इलंनिसें हे दु ।थ्व सम्प्रदाय हनीपिनिगु मूल विशेषता धैगु म्ह छम्हं खरानी बुलाः खरानी हे द्यनेगु याइ ।म्हय्, नाडिइ गन ज्याछिं अन शिवलिङ्ग च्वयाः जुइगु, ततसकं हालाः जुइगु, द्वः थें ब्वाँय् ब्वाँय् जुइगु, तुति खुत्यां कयाः न्यासे जुइगु, मिसातय्‌त ख्याय् थें स्वय्‌गु हाय्‌केगु,

मं दु थे हालाः सनाः जुइगु, समाजं बञ्चित यानाः तःगु, याय्मज्यू धयातःगु यानाः जुइगु याइ (बराल, २०५०: ४१२)। सम्पूर्ण जीवयात पशु व शीवयात पशुया मालिक पतिया रुपय् विश्वास याइ ।

थथे ब्यवहार यानाः जुइपिन्त समाजं हेय वा घृणाया दृष्टिं स्वइ ।गुकिं यानाः समाजय् आकर्षित मजूसे विकर्षण जुइफत धाःसा शिवदृष्टि दै ।समाजय् आशक्त जूपिन्सं थःगु लक्ष्यय् थ्यंकेफैमखु धैगु मान्यता खः ।

पाशुपत सम्प्रदाय दुने उपसम्प्रदायया रुपय् नेपालय् दानपाशुपत, मुण्डश्रृंखलिक, श्रृंखलिक, वंश पाशुपत, लकुलिस पाशुपत धकाः नं खनेदु ।

शैव सम्प्रदाय – दकले नरम सम्प्रदाय गुपिन्सं जप, तप, यज्ञ, योगाभ्यास यानाः आत्मा शुद्ध याय्गु कुतः याइ ।सम्पूर्ण जीव धैपिं पशु खः ।उगु जीवयात मोहया बन्धनं चिनातःगु दै ।जीवया मालिक धैम्ह शिव खः ।शिवं कर्म कथं फल विइ ।जीवयाके मल, कर्म, माया व रोधशक्ति थें जागु प्यगू पाशं चिनातःगु दै ।उगु बन्धनपाखें मुक्त जुइवं आत्मा शुद्ध जुयाः शीवत्व प्राप्त जुइ धकाः विश्वास याइगु सम्प्रदाय खः ।

कापालिक सम्प्रदाय – थुगु सम्प्रदाय अथर्ववेदया ईया पालय् दुगु तसकं पुलांगु सम्प्रदाय कथं काइ ।रुद्रयात मृत्यु द्यः, मसानया द्यः कथं नालाः कयाः नरवलितक नं विइगु याइ ।थुगु सम्प्रदाय आठौं शदीतक खनेदु ।थुगु सम्प्रदायया अनुयायीपिन्सं चण्डमहाकाल व भैरबया मूर्ति उपासना याय्गु याइ ।अयला, धुमपान यानाः थः सहचर भूत प्रेत, पिशाच मसान चाः हिलाः जुइगु, मसानय् द्यनेगु, मनूया छ्यों क्वखाना जुइगु याइ (बराल, २०५०: ४१३)।

कालामुख सम्प्रदाय – थुगु सम्प्रदाययात शैव सम्प्रदायया तसकं उग्र सम्प्रदायया रुपय् काइ ।थुमिगु विशेषत कपालिक सम्प्रदाय नाप भच्चा ज्वःलाः ।थुगु सम्प्रदायया अनुयायीपिन्सं सीम्ह मनूया खप्परय् भोजन याइ ।म्हय् न्यंकनं खरानी बुला जुइ ।सी उइ धुंकाःया खरानी नय्गु याइ ।कथि छपु ल्हातय् ज्वनाः उखेथुखे ब्वाँय् जुइगु याइ ।अयलाः, थ्वँ, गजी, चरेश, भांग, धतुर नय्गु याइ ।मनूया खप्परय् भैरबया मूर्ति च्वय्गु, शिवया थें हे जट्टा हिनाः जुइगु, जपमाः क्वखाय्गु, जातिभेद, वर्णभेद माने याइमखुपिं, दीक्षा काय् धुंकाः फुक्क ब्राम्हण जुइ धैगु मान्यता तैगु सम्प्रदाय खः ।(बराल, २०५०: ४१४) थुजागु सम्प्रदाय सातौं शताब्दीपाखे नर खप्पर माला क्वखानाः, म्हय् खरानी बुलाः

जूपिं भारतय् थःम्हं खंगु खँ व्हेनसाङ्गया यात्रा वृत्तान्तय न्ह्यथनातःगु दु ।

नाथ सम्प्रदाय – थुगु सम्प्रदाययात सिद्धमत नं धाय्गु याः ।थुगु सम्प्रदायया मुख्य अभ्यास धैगु हे योगाभ्यास खः ।शंकराचार्ययात नाथ सम्प्रदायया अनुयायी कथं काइ ।थुकियात भक्तिहीन मार्ग नं धाः ।थुगु सम्प्रदायया जन्मदाता नं शिव हे खः ।न्हापांम्ह नाथ कथं आदिनाथयात काइ ।आदिनाथ धैम्ह हे शिव खः ।नाथ सम्प्रदाय नां जुइन्ह्यो कौल सिद्ध मत नं धाय्गु याः ।

नाथपंथी सम्प्रदायया मुख्यम्ह गोरखनाथ खः ।सामान्यतया थुमित कनफट्टा अर्थात् दर्शनी साधु धाइ ।न्हाय्पं प्वाः खनाः कुण्डली (दरसनी) सुयाः जुइपिं जुगुलिं दरसनी साधु नं धाः ।थुमिसं चायागु कुण्डलीनिसें कयाः किसिया वा, लुँ, ल्वंया कुण्डलीतक नं तिइगु याइ ।कुण्डलीयात पवित्रताया चिं कथं काइ ।नाथ वा कनफट्टा (गोरखनाथ) नेपालय् १२ औं शदीलय् हे खनेदय् धुंकाल (Briggs, १९३८:२५४)।

नाथ सम्प्रदाययात भिंनिगू कवःलय् ब्वथलातःगु दु ।शिवया मुख्य शिष्य कथं मत्स्येन्द्रनाथ व जालान्धरनाथ खः ।मत्स्येन्द्रनाथया शिष्य गोरखनाथ वा नाथ, जालान्धरयापाखें कापालिक सम्प्रदाय जूवन ।नाथया दकले न्हापांम्ह शिव खः ।मनूया रुपय् दकले न्हापांम्ह गुरु मत्स्येन्द्रनाथ खः ।थ्व हे गोरखनाथया गुरु खः ।नेपाली अनुश्रुति कथं मत्स्येन्द्रनाथयात अवलोकितेश्वरया अवतार कथं कयातःगु दु ।

विक्रम सम्वतया दशौं शताब्दीपाखे गोरखनाथया जन्म भारतय् जूगु खः ।तर थुगु हे थाय् धैगु स्पष्ट मदु ।गोरखनाथया योगमार्ग तसकं प्रचार जूसां ऐतिहासिक उल्लेख धाःसा म्होजक दु ।(द्विवेदी, २०१०:९५) ।गोरखनाथं हठ योगया उपदेश विल ।सिद्ध सिद्धान्त पद्धतीइ ह या अर्थ सूर्य, ठ या अर्थ चन्द्र खः ।हठयोगया अर्थ चन्द्र व सूर्यया योग खः ।

थुगु सम्प्रदायया विषयलय् नेपालया इतिहासय् उलि न्ह्यथनातःगु मदुसां पृथ्वीनारायण शाहयात गोरखनाथं एकीकरण याय्गु प्रेरणा ब्यूगु ।नेपालय् मठ दय्कातःगु, पुरी, गिरी, कपाली, दशनामी जातित नेपालय् आःतक दनिगु ।नेपाः गालय् भिंनिदँतक वा मवःगु इलय् कामारुकामाक्षं गोरखनाथया गुरु मत्स्येन्द्रनाथ नेपालय् हःगु ।गोरखनाथं नव नागयात आसन दय्काः फय्तूगु ।मत्स्येन्द्रनाथ नेपालय् हःगु इलय् गोरखनाथ दनाः वय्वं वा वयाः

सहकाल जूगु ।उकिया लसताय् मत्स्येन्द्रनाथ, मीननाथया रथ दय्काः जात्रा यानाः वयाच्वंगु, नेपाःया प्रख्यात लोकेश्वर आनन्दादी लोकेश्वरयात आदिनाथ, आर्यावलोकितेश्वरयात मत्स्येन्द्रनाथ रुपय् पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।

स्पष्ट रुपं नाथ सम्प्रदाय शिलाभिलेखय् न्ह्यथनातःगु मदुसां लिच्छवीकालया अभिलेखय् नाथेश्वर खँग्वः यक्व थासय् वयाच्वंगु दु ।अथेहे काष्ठमण्डलपयात मठया रुपय् न्ह्यथनातःगु दु ।गौडदेशं चैतन्यनाथ वयाः जग्गा न्यानाः नाथ सम्प्रदायया जोगीतय्त दँय्दँसं भण्डारा ब्यूगु (रेग्मी, २०५८:१११) खँ न्ह्यथनातःगु दु ।थ्व फुक्क आधारय् नेपालय् नं नाथ सम्प्रदाय तसकं प्रचार जू धैगु सीदु ।

शिवया थीथी रूप

नेपालया इतिहासय् शैब धर्मयात दकले पुलांगु धर्मया रुपय् कयातःगु दु ।शिवयात शिवलिङ्गया रुपय्जक मखु, उमामहेश्वर, भैरब, नासःद्यःया रुपय् नं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।उमामहेश्वरयात शिवया शान्त रुप, भैरबयात उग्र रुप व नासःद्यःयात नृत्य रुपय् पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।भैरबयात नेवाः समुदाय नं रक्षकया रुपय् कयातःगु दु ।नेपाःया महत्वपूर्ण भैरबपिं असिताङ्ग भैरब, रुरु भैरब, चण्ड भैरव, क्रोध भैरब, उन्मत्त भैरब, कपाल भैरब, भीषण भैरब, संहार भैरब खः ।(मुनकर्मी, ११२८:६३-६९) ।थुपिं द्यःपिं तान्त्रिक साधनाया लागि पूजा याय्गु यानाः वयाच्वंगु दु ।थुपिं भैरबपिं त्वाः, थाय्या नापं देया रक्षा याय्पिं कथं स्थानीयकरण जुयावंगु दु ।गथेकि- धुँ भैरब, टिका भैरब, आकाश भैरब, काल भैरब, श्वेत भैरब आदि ।

अथेहे नासःद्यःयात नेवाःतय्सं नासलं लिइकाः विइम्ह द्यःया रुपय् कयाः प्याखं स्यनेत, बाजा स्यनेत किसली तयाः पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।प्याखं व बाजा थाय्गुली न्ह्योने लाःपिं नेवाःतय्सं नासः द्यःयात कापःया धकिं तयाः, व्हः छव्हः जक तयाः, कापतय् मिखा निगः त्रिशुल च्वयाः, रुप मदुगु निराकार नासःद्यःया रुपय् पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।प्याखं, बाजा थाय्त किसली तयाः क्वचचय्काः म्ये स्यानाः भ्वय् न्याय्काः वयाच्वंगु दु ।थुजापिं द्यः त्वाः त्वालय् पलिस्था यानाःतःगु दु ।

शाक्तधर्म

म्हसीका

शाक्त शक्तिपाखें वःगु खँग्वः खः ।फुक्क विश्व ब्रम्हाण्ड शक्तिपाखें दुगु खः ।शक्ति थ्व ब्रम्हाण्डया स्रष्टा खः ।मेगु कथं धाय्गु खःसा विश्व ब्रम्हाण्डय् दुगु प्रकृतिया स्वभाब हे शक्ति खः ।पृथ्वी वा धरतीया पूजापाखें हे मातृपूजाया उत्पत्ति जूगु खः ।पुराण साहित्यय् विष्णुया तेपुचां ब्रम्हा सृष्टि जुल ।विष्णुपाखें सृष्टि याःगु कारणं धर्मशास्त्रया ग्रन्थय् विष्णुयात ब्रम्हयोनी धकाः मिसा कोटीया द्यःया रुपय् कयातःगु दु ।आदिमकालय् पितृसत्ताया प्रधान्यता दुसां नापनापं मातृपूजा नं यानाः वयाच्वंगु सीदु ।अथेहे वैदिककालय् नं मिजं द्यःया यक्व पूजा याइगु जूसां द्यपिनिमां अदिति, दानवतय् मां दिती, उषा, सरस्वती, रात्री, वाक्, गायत्रीपिन्त नं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।शक्तिं दय्के नं फु स्यंके नं फु ।शक्तियाके माया व प्रकृति सुलाच्वंगु दै ।वहे मायाया कारणं मनूतय्सं थःत स्वतन्त्र व उपभोक्ता कथं कयाच्वनी ।वास्तवय् प्रकृतिइ दुगु शक्तिया ज्ञान हे मोक्ष खः ।खुसि वा लःया अन्तिम लक्ष्य समुद्रय् वनाः ल्वाकज्याय्गु थें हे शाक्ततय्सं ब्रम्हाण्डया शक्तियात म्हसीकेगु हे इमिगु लक्ष्य खः ।उकिया लागि कर्म, पुनर्जन्मया सिद्धान्तयात नालाः कयाः पूजा, भक्ति, उपासना, मन्त्र आदि साधनायात बःकाय्गु याइ ।

विशेष यानाः उजागु शक्तिया रुपय् शैवतय्सं पार्वती व पार्वतीया विविध रुप, वैष्णवतय्सं दूर्गा वा काली कथं काइ ।हिन्दू धर्मशास्त्रय् शक्तिनाप स्वापू दुगु साहित्ययात तन्त्र धाय्गु चलन दु ।ऋग्वेदया छगू ऋचाय् शक्तियात पृथ्वी धारण याइम्ह, स्वर्गय् च्वनीम्ह, विश्व धारण याइम्ह,

भक्तपिनि जननी कथं कयातःगु दु ।उपनिषद्य् हेमावती उमा, महाभारतय् कृष्णया केहेँ, पुराणय चण्डी कथं शक्तियात कयातःगु दु ।(बराल, २०५०: ४४८) ।शैव, वैष्णव, बौद्ध फुक्क धर्मय् शक्तिदेवीयात थःथः कथं ब्याख्या यानातःगु दु ।शैवय् पार्वती वैष्णवय् लक्ष्मी, सरस्वती, बुद्धधर्मय् वज्रदेवी, वज्रवाराही, तारा आदि ।हरेक वस्तुइ निगू तत्व दै ।छगू शक्ति तत्व व चेतन तत्व ।थ्व निगू तत्वया ज्ञान दय्वं हे मनूत मोक्ष प्राप्त जुइ ।उकिं हरेक धर्मय् शाक्तदेवी नं पूजा यानाः वयाच्वंगु दै ।थुकिया अलावा शक्ति वा मिसा द्यःयातजक आराधना व आस्था तयाः पूजा याइपिं छथ्व मनूयात हे शाक्त वा शाक्त सम्प्रदाय कथं काःगु खः ।

मिसायात शक्तिया संवाहकया रुपय् काइ ।उकिं हरेक धर्मया दर्शनय् दुने ल्वापुया इलय् मिसा द्यःपिं उत्पत्ति यानाः युद्ध वा ततधंगु समस्यात ज्यंकेगु याइ ।चेतना वा ज्ञान प्राप्त याय्त मिजं द्यःया आराधना व शक्ति प्राप्तया लागि मिसा द्यःया पूजा आराधना याइगु जुगुलिं मिसा द्यःया पूजायात तन्त्रया रुपय् कयातःगु खः ।तनया अर्थ शरीर खः ।म्ह वा शरीरय् बल वा शक्ति अप्वय्केगु लागि मिसा द्यःया आराधना यानाः वयाच्वंगु दु ।

नेपालय् शाक्त धर्मया अवस्था

नेपालय् प्राचीन इलंनिसें हे शाक्तधर्मया पूजा याय्गु चलन दु धैगु लैनसिंह बाङ्गडेलया दि अर्लि स्कल्पचर अफ नेपाल सफुतिइ न्ह्यथनातःपिं देवीया मूर्ति व चित्रपाखें सीकाः काय्फु ।तिलौराकोटया ई.पू.या श्रीलक्ष्मी, द्वितीय शताब्दीया यल च्यासःया गजलक्ष्मी, द्वितीय शताब्दीया हाडिगांया श्रीलक्ष्मी, द्वितीय शताब्दीया हाडिगांया मातृका, मालिगांया तृतीय शताब्दीया मातृका, द्वितीय शताब्दीया हौगल बहालया मातृका, द्वितीय शताब्दीया हे बल्खुया कुमारी, वैष्णवी, बाराही, बंगलामुखीया मातृका आदि ।अथेहे छैठौं शताब्दी न्ह्योया मातृका मूर्तित द्यौपाटन, कीर्तिपुर, पाटन, सुवाः हिटी, पाटन गणेश मन्दिर, टुँडाल देवी, कमलादी गणेश, भिन्छेवहाल, बालाजु आदि थासय् कुमारी, वैष्णवी, बाराही, महिषमर्दिनी, माहेश्वरी, हारती आदिया मूर्तित पलिस्था जुइ धुंकूगुपाखें नेपालय् शाक्त धर्म प्राचीन इलंनिसें हे दु

धैगु सीदु ।अथेहे लिच्छवीकालिन अभिलेखय् मानदेवया ईया वि.सं. ५४६या अभिलेखय् भीमगुप्तया कलाः श्रीलवतीं भगवतीया पूजाया लागि गुथि तःगु व वि.सं.५६० या अभिलेखय् विजयस्वामीनीं नं भगवती विजयेश्वरीया पलिस्था याःगु न्ह्यथनातःगु दु ।(रेग्मी, २०५८ः१८९-१९१) ।अथेहे मल्लकालय् वयाः जयस्थिति मल्लं मानमानेश्वरीया परम भक्त धैगु सीदु ।मल्लकालय् रुद्रदेवया पालय् हरिसिंहदेवं तलेजु देवी नेपालय् हःगु, मल्ल जुजुपिं तलेजु नाप पासा म्हितीगु आदि प्रसंगत मल्लकालिन नेपाःया इतिहासय् यक्व दु ।मल्लकालय् शाक्त धर्म गुलि प्रख्यात धैगुया छगू दसू मनू कुमारीयात द्यःया रुपय् पलिस्था यानाः संस्कृति निर्माण यानाः आःतक न्ह्याकाः वयाच्वंगु व राजकाज नाप कुमारीया स्वापू दुगुपाखें स्पष्ट जू ।

शाक्त द्यःपिन्त मातृका धाय्गु याइसा नेपाः गालय् नेवाःतय्सं अजिमा द्यःया रुपय् काय्गु याः ।शाक्त सम्प्रदायलय् सप्तमातृका, अष्टमातृका, नवदूर्गा , दशमहाविद्या नेपालय् तसकं नां दुपिं द्यःपिं खः ।महेशया माहेश्वरी, इन्द्रया ऐन्द्री, ब्रम्हाया ब्रम्हायणी, विष्णुया वैष्णवी, चण्डया चामुण्डा, कुमारया कौमारी, बराहया बाराही आदि सप्त मातृका दक्षिण भारतय् तकसं प्रचलित खःसा नेपालय् उकी महालक्ष्मी तनाः अष्टमातृका गण दय्काः पूजा याय्गु परम्परा मध्यकाल, मल्लकालय् खनेदु ।सप्तमातृकाया पूजा याय्गु चलन लिच्छवीकालय् दु धैगु कीर्तिपुरया बाघभैरबय् सप्तमातृका देवीया पलिस्था यानातःगु पाखें सीदु ।अथेहे मल्लकालय् वयाः अष्टमातृका गणया प्याखं क्यनेगु, अष्टमातृका देवीया पलिस्था यानाः नगर दय्केगु याःगु खनेदु ।गुणकामदेवं च्यागू कुनय् अष्टमातृका देवी पलिस्था यानाः खड्ग आकारय् कान्तिपुर नगर दय्कूगु न्ह्यथनातःगु दु ।उम्ह च्याम्ह रक्षक देवीयात नेवाःतय्सं अजिमा द्यः (नगर सुरक्षित याइपिं द्यः)या रुपय् नांतय्गु याःगु दु ।पासिक्व अजिमा (ब्रम्हायणी) तीनथाना पाठशाला ल्यूने च्वंम्ह, लुंमरि अजिमा (माहेश्वरी) सिंहदरवारया न्ह्यानेपाखे च्वंम्ह, फिब्व अजिमा (कौमारी) आर्मि हेडक्वाटरय् च्वंम्ह, नै अजिमा (वैष्णवी) पचली च्वंम्ह, कंगः अजिमा (बाराही) विष्णुमती खुसि सिथय्च्वंम्ह, लुति अजिमा (इन्द्रायणी) विष्णुमतीया उत्तरपाखे च्वंम्ह, थँबही/साम्हा अजिमा (चामुण्डा)

थँबहि च्वंम्ह व चन्द्रलखु अजिमा (महालक्ष्मी) नाराहिटी दरवार दुनेच्वंम्ह (जुजु, ११२०:३८) थुपिं तान्त्रिक वा शाक्त देवीपिन्सं नगरयात सुरक्षित याकाः तःगु दु ।

उतर लिच्छवीकालय् जुजु आनन्ददेव प्रथमं गांया गां दुगु ख्वप नगर दय्कूगु इलय् नं दे वा नगर रक्षकया रुपय् दकले दथुइ त्रिपुरासुन्दरीयात पलिस्था यानाः च्याम्ह मेपिं मातृकादेवीं चाःहीकाः दय्केगु यात ।(मुनकर्मी, ११२८:४६) ।अष्टमातृकाय् त्रिपुरासुन्दरीयात तनाः नवदूर्गा गण दय्केगु यात ।थुगु हे नवदूर्गा गणया प्याखं ख्वपय् तसकं प्रचार जू ।गुगु प्याखंयात ख्वपय् इकुँ प्याखं धाय्गु याइ ।अथेहे दश महाविद्या, पन्ध्रसिद्धि विद्या, चौवीस मातृका गण कथं नं कयातःगु दु ।दश महाविद्या धकाः काली, तारा, छिन्नमस्ता, षोड्शी, भूवनेश्वरी, त्रिपूरभैरबी, धुमावती, बंगलामुखी, मातंगी व कमलायात काइ ।(मुनकर्मी, ११२८:७३) ।यलय् कमलायात सिद्धिलक्ष्मीया रुपय् पूजा याइ ।थुपिं दश महाविद्याया कालीया जक हे मेमेगु नांया कथं पलिस्था यानातःगु यक्व दु ।गुम्ह थाय्या नामं नं नां छुनाःतःगु दु ।गथेकि-गुह्येकाली (देवपतन), सिद्धिकाली (सिकाली खोकना), श्वेतकाली (नरदेवी), भद्रकाली (भक्तपुर व कान्तिपुर), रक्तकाली (यैँ टंगल), दन्तकाली (धरान), श्वेतकाली (यल टंगाल), सिद्धिकाली (चैनपुर), कंकाली (विष्णुमती सिथय्) (मिश्र, २०५४:१९) पलिस्था यानातःगु दु ।ललितपुर शहर नं ललिता देवी अर्थात् कला वा सौन्दर्यया देवीया नामं हे नीस्वनातःगु खः ।

मिसा द्यःपिन्के शक्ति दैगु कारणं देश रक्षा याय्गु लागि, शरीर रक्षा याय्गु लागि, काय् वाक् चितय् बल तय्गु लागि शाक्त द्यःया पूजा, स्थापना, उपासना यानाः वयाच्वंगु दु ।नेपाःगाः दुने तन्त्रया प्रभाब लाय् धुंकाः मिजंसिबें नं मिसा द्यःया पूजा उपासना यक्व यानाः वयाच्वंगु खनेदु ।नेपाःया लुम्बिनी, तिलौराकोट, बन्जराही, कपिलवस्तुया पुरातात्विक उत्खनन्य् नं ई. पूया मिसा छ्योंया मूर्तित न्हापां लुयावःःगु दु ।अथेहे नेपाःयात शाक्त भूमिया रुपय् स्थापित याय्गु लागि धार्मिक साहित्यय् मातृका द्यःयात प्रमुख रुपं काय्गु याः ।नेपाःगालय् मञ्जुश्रीं लः पित छ्वयाः धर्माकरयात जुजु दय्के धुंकाः नं लः निरन्तर वयाच्वंगु कारणं गनं वःगु धकाः माः वंगु

इलय् छगू प्वालं व:गु खना: स्व:वंगु इलय् खगानना गुह्येश्वरीं दर्शन ब्यूगु न्ह्यथनात:गु दु ।अथेहे बौद्ध ग्रन्थ स्वयम्भू पुराणय् नं शान्त तीर्थया प्रसंगय् महाद्य: नं गुह्येवरीयात दर्शन या:गु खँ न्ह्यथनात:गु दु ।हिन्दू धर्मया पुराण साहित्यय् इन्द्रया सिंहासन लाका: काइगु भय वय्वं मिसा द्य:पिन्सं हे रक्षा यानाच्वंगु दु ।उकिं नेपा: गा: दुने शाक्त धर्मया त:धंगु प्रभाव दु धैगु सीदु ।

शाक्त देवी धाय्वं अष्टमातृका, नवदूर्गायात थुइकेगु याइ ।थुपिं द्य:या बासस्थानयात पीठ कथं कयात:गु दु ।अप्व:यान मसानया लिक्क, बस्तिया पिने पलिस्था यानात:गु दु ।थ:थ:गु धर्मया आस्था कथं शैवतय्सं पार्वतीया थी थी रुप धका: पीठ वा मसानय् पलिस्था याना: वयाच्वंगु दु ।मसान शीव वा शीवया क्रोध रुप भैरबया वासस्थान ख:सा, मातृका गण पार्वतीया उग्र रुप जुगुलिं मसान व पीठ लिक्क पलिस्था याना: वयाच्वंगु दु ।गुलिसिनं दूर्गाया थी थी रुप कथं नं कयाच्वंगु दु ।

मातृका देवीया दर्शन पक्ष

आध्यात्मिक दर्शन दुने महत्वपूर्ण दर्शन साँख्य दर्शन ख: ।थुकिया प्रणेता भगवान कपिल ख: ।थुकी २५ गू तत्वत दु ।उकी मध्ये प्रकृति व पुरुष मुख्य ख: ।प्रकृतिया अर्थ शक्ति ख:सा पुरुषया अर्थ चेतन ख: ।पुरुष मदय्कं प्रकृतिया अर्थ दैमखु, प्रकृति मदय्कं पुरुषया अर्थ दैमखु ।पुरुष व प्रकृति मिले जुइव न्हूगु वस्तुया जन्म जुइ ।उकिं पुरुषयात मिखा व प्रकृतियात तुतिया रुपय् काइ ।मेगु कथं धाय्गु ख:सा मिसा व मिजंया संसर्ग आत्मा तत्वया जन्म जुइ ।वहे आत्मा तत्वयात पिनेया लां भुनेवं जीवया रुप जुइ ।लिपा जीव सिना: वनी ।शरीर मदय् धुंका: ल्यना: च्वंगु आत्मा नं प्रकृति व पुरुष तत्वय् त्वा दइ ।मनूया म्ह मसानय् छ्वयकीगु जुगुलिं उगु तत्व मसानय् चा:हिला: च्वनी ।उजागु तत्वं मेगु म्ह माला: च्वनी ।उजागु हे अवस्थाय् तन्त्र विद्या, बोक्सी विद्या, अघोरी, जोगीतय्सं सिद्धता काय्गु लागि मसानय् वना: साधना या: वनीगु इलय् ज्ञान तत्व व शक्ति तत्व प्राप्त जुइ ।दर्शनया आधारं थुकथं मनूतय्सं शक्ति व ज्ञान काय्गु लागि मसानय् साधना याय्गु याइसा, मसान शीव व शक्तिया

पुञ्जया रुपं काय्गु याः ।उगु थासय् तान्त्रिक देवीया रुपय् मातृका अनिवार्य रुपं पलिस्था यानातःगु दै ।

वैष्णवधर्म

नेपालय् वैष्णबधर्म

नेपाःया पूर्व पश्चिमया पहाडि लागाय् ई.पू. पाखे वैष्णवमतं दकले न्हापां पलाः तःगु सीदु ।बस्ती दुगु थासय् न्हापां पलाःतय् ग्यानाः लिक लिक पहाडि लागाय् दुहाँ वय् धुंकाःतिनि बस्ती दुगु थासय् दुहाँ वःगु खनेदु ।

पूर्वया कोशी अञ्चलया बराह लागाय् बराहया मूर्ति किराँत इलय् हे पलिस्था याय् धुंकूगु खनेदु ।थुगु हे इलय् वैष्णवत दुहाँ वल धैगु सीमदुसां भारतं वःपिं वैष्णवतय्सं दय्कूगु अनुमान यानातःगु दु ।दामोदरपुर सिजःपतिइ गुप्त जुजु बन्धुगुप्तया पालय् रिभुपाल नायक धैम्ह मनुखं हिमालपाखे च्वंगु कोकामुख स्वामीया लागि जग्गा ब्यूगु न्ह्यथनातःगुलिं कोकामुख धैगु कोशीया बराह लागा जुइमाः धैगु अनुमान यानातःगु दु ।ब्रम्हपुराण, बराहपुराणय् नं कोकामुख स्वामीया प्रख्यात वैष्णव देगः दुगु खँ न्ह्यथनातःगु दु (रेग्मी, २०५८: १५४) ।वैष्णव मत नेपाः लागाय् दुत हय्त लिच्छवीतय्गु तःधंगु ल्हाः दु ।नेपाःया इतिहासकाल हे वैष्णव धर्मया अभिलेखपाखें शुरु जूगु खः ।लिच्छवी जुजु मानदेवं चांगुनारायणया न्ह्योने थःत विष्णुया बहानया रुपय् गरुड पलिस्था यानाः अभिलेख तःगुपाखें मानदेवसिबें यक्व दँ न्ह्यो हे वैष्णव धर्म शुरु जुइ धुंकूगु सीदु ।बंशावली, नेपाल संस्कृतिइ श्रीकृष्ण नेपाः वयाः बस्ती दय्कूगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।गुकिं नेपाः न्हापांनिसें हे वैष्णवतय् थाय् खः धैगु क्यनेत कुतः जूगु दु ।गोपालराज बंशावलिइ हरिदत्त वर्मा इचंगुइ सिंह तःगु न्ह्यथनातःगु दु ।हरिदत्तया शासनकाल धैगु ई.सं. २५० निसें ३०० तक खः धैगु खँ इतिहासकार जगदीशचन्द्र रेग्मीं नेपालको धार्मिक इतिहास सफुतिइ न्ह्यथनातःगु दु ।

लिच्छवीकालया अभिलेख, पुरातात्विक उत्खनन, मुद्रा, पुराण, साहित्यया

आधारय् नेपालय् ई.पू.पाखे हे वैष्णव धर्म दुहाँ वय् धुंकूगु अर्थात् विकास जुइ धुंकल धैगु क्यं ।लैंनसिंह बाङ्गडेलं ई. सं. दोस्रो, तेस्रो शदीपाखेया विष्णुया मूर्तिया खँ न्ह्यथनातःगु दु ।हाडिगांया उत्खननय् लुयावःगु कृष्णया मूर्तियात ई. पू. न्हापांगु शदीया धाःगु दु ।

दकले न्हापां लुयावःगु मानदेवया अभिलेख चाँगुनारायणया हे वैष्णब अभिलेख खः ।अथेहे मानदेवं तिलगंगा व लाजिम्पाटय् त्रिविक्रमया मूर्ति थःमां राज्यवतीया पुण्यया लागि तःगु सीदु ।अथेहे मानदेवया पालय् मानदेवं चलेयाःगु धेवा मानाङ्कय् छथाय् भोगिनी व मेगु पाताय् लक्ष्मीया मूर्ति चिं दु ।चाँगुया अभिलेखय् नं विष्णु स्तुतिगान दु ।हाडिगांया सत्यनारायण गरुडस्तम्भय् ३४ श्लोकया वेदब्यासया स्तुत यानातःगु दु ।थुकिं वेदब्यासयात नं विष्णुया अवतार कथं उगु इलय् पूजा याः धैगु सीदु ।पाटनया खपिंछेँया अभिलेखय् याज्ञिक विप्रसेन भगवान वैशम्पायन (वेदब्यासया शिष्य) या पूजाया लागि वसन्तदेवं नं छुं जग्गा तःगु न्ह्यथनातःगु दु ।वसन्तदेवया मेगु निगू अभिलेखय् चक्र व शंख शिलाया च्वय् कियातःगुपाखें वसन्तदेव वैष्णव धर्म माने याइम्ह जुजु खः धैगु सीदु ।उम्ह जुजुं परमद्वैवत उपाधि कयातःगु दु ।थुजागु उपाधि भारतय् वैष्णव धर्म माने याइपिन्सं काइगु उपाधि खः ।

गोपालराज वंशावलीइ भूमिगुप्तं धरणी वराह विष्णुया अवतार पलिस्था याःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।अथेहे हाडिगांया चण्डोलया वराह मूर्तियात नं लिच्छविकालया कथं काइ ।

लिच्छविकालय् लुयावःगु अभिलेखया आधारं स्वय्गु खःसा मानदेव, शिवदेव, गणदेव आदिपिं वैष्णव धर्म माने याइपिं खः ।लिच्छवि जुजुपिन्सं शैव धर्मयात प्रश्रय ब्यूसां नं वैष्णव धर्मयात नं उलि हे मान्यता ब्यूगु खनेदु ।अंशुवर्मासिबें न्ह्योया शिवदेव, गणदेवपिनिगु अभिलेखय् दकले च्वय् शंख, चक्र कियातःगु दु ।शिवदेव पालय्या खुपाः शिलालेख वैष्णव नाप स्वापू दुगु खनेदु ।अभिलेखया च्वय् वैष्णव नाप स्वापू दुगु लुयावःगु दुसा लेलेया अभिलेखय् अर्धचन्द्र दुगु चक्र, भगवत वासुदेव ब्राम्हण गोष्ठिक न्ह्यथनातःगु दु ।अंशुवर्मा शैव खःसां ई सं. ६०७ य् चाँगुनारायणया कवच जिर्ण जूगुलिं पुलांगु नमुना कथं दय्काः छाय्गु यात ।अथेहे अंशुवर्माया हाडिगांया सम्वत् ३० या अभिलेखय् च्वय् शंख व चक्र कीगु यात ।बुढानिलकण्ठया

जलाशयन नारायणयात आर्थिक ग्वहालि यात ।ध्रुवदेव व जिष्णुगुप्तया संयुक्त शासनकालया छिन्नमस्ताया अभिलेखय् च्वय् न्याया चित्र कियातःगु दु ।यैँया भैरब ढोखाय् नं शंख व चक्रया चित्र दु ।विष्णु गुप्तं बुढानिलकण्ठया जलाशयन नारायण व पशुपतिया उखे विष्णुया मूर्ति स्थापना याःगु दु ।अभिलेखय् बराह जात्रा लिच्छविकालय् न्याय्काः वयाच्वंगु न्ह्यथनातःगु दु ।शिवदेव द्वितीयया यल च्यासलया अभिलेखय् नारायण देगःया ब्यवस्थाया लागि गुथि तयाः वंगु दु ।शिवदेवया हे पालय् यल मच्छिन्द्रनाथ देगःया लिक्क बलरामया मूर्ति पलिस्था जूगु दु ।ई ७८३ या थौंकन्हय् वीर पुस्तकालययाा विष्णुया मूर्तिया पादपीठय् लिच्छवीलिपि दु ।काठमाडौं उपत्यकाय् लुयावःगु अभिलेखया आधारय् वैष्णव धर्म लिच्छवीकालय् तसकं च्वजाः धैगु सीदु ।

लिच्छवीकालय् दय्कूगु चाँगुनारायणया त्रिविक्रमया मूर्ति, नरेन्द्रदेवया पालय्या अनुमान यानातःगु धुम्बाराहिया बराह मूर्ति, विष्णुगुप्तं पलिस्था याःगु बुढानिलकण्ठया जलाशयन मूर्ति आदि खनेदु ।लिच्छवीकाल धुंकाः मध्यकालय् नं वैष्णव मूर्ति यक्व खनेदु ।मध्यकालया वि.सं. १११३ या चाँगुनारायणया अभिलेख न्हापांगु खः ।अथेहे ने.सं. २८६ ख्वपया तिलमाधवया गरुडस्तम्भ, ने.सं. २९६ या चाँगु अभिलेखय् स्वर्गया कामना यानाः विष्णु पलिस्था याःगु व विष्णु पूजाया बारे न्ह्यथनातःगु दु ।थुगु इलय् शैव अभिलेखसिबें यक्व म्होजक अभिलेख लुयावःगु खनेदु ।अथेहे मल्लकालय् नं वैष्णव मूर्तित यक्व खनेदु ।जयस्थिति मल्लयात असुर नारायण, लक्ष्मी नारायण, दैत्य नारायण, वीर नारायण धकाः धाय्गु याः ।(Petech, १९८४:२०५) ।ने.सं. ५२८ ख्वप सूर्यमधि त्वाःया नारायण व मंगलाचरण यानाःतःगु धर्ममल्ल व ज्योतिर्मल्लयात दैत्यनारायणया उपाधि वियातःगु दु ।यक्ष मल्लं थः मदुम्ह काय्या नामय् ने.सं. ५८८ई विष्णुया मूर्ति पलिस्था यात ।लुभुया नारायण देगः, ख्वप दतात्रयया न्ह्योनेच्वंगु विष्णुया मूर्तित खनेदु ।उपत्यका पिने नं पश्चिम १ नं नुवाकोटया ने.सं. ५६१ या अभिलेखपाखें नुवाकोटय् न्हापांनिसें नारायणया देगः दुगु सीदुसा सोमवंशी शासक रिपुमल्लं थःत गरुड नारायण उपाधि कयातःगु व इष्ट द्यः नारां द्यः धैगु सीदु ।

नेपालया इतिहासय् वैष्णवया थाय् महत्वपूर्ण जू ।गोपालराज वंशावली (३० ख) य् प्यम्ह नारांद्य पलिस्थाया खँ न्ह्यथनातःगु दु ।थुपिं प्यम्ह नारां द्यः

योचङ्गु, येचङ्गु, वचङ्गु, श्रीचङ्गु खः (वंशावली, ३० (ख): ३८) ।थौंकन्हे चांगुनारायण, यलया विशंखुनारायण, येँया इचंगु नारायण व फर्पिङ्गया शिखर नारायण खः ।नेवाः समुदाय दुने थुपिं प्यम्ह नारां द्यः सीकः वनेगु परम्परा दु ।नारां द्यः सीकः वनेगु धकाः अशोज पुन्हिंनिसें सकिमना पुन्हिंतक वनेगु यानाः वयाच्वंगु दु ।अथेहे कोशीया वराह क्षेत्रय् नं तीर्थ यात्रा वनेगु चलन दु ।

विष्णुया थी थी अवतार

गुगु इलय् संसारय् पापीत अप्वः जुयाः वइ, उगु इलय् हे विष्णु नारायणं पृथ्वीया भार मदय्केगु लागि थी थी अवतार काय्गु याइ ।थुगु मान्यता कथं सत्य, त्रेता, द्वापर व कलियुगय् भिगू अवतार काःगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।

न्या (मत्स्य) अवतार- मनु धैम्ह ऋषिं थःगु योग साधनापाखें सच्छि दँ तपस्या यात ।तपस्या खनाः खुशी जुयाः ब्रम्हां थुगु जगतया पशुपंक्षीया रक्षा याय्फैगु बरदान विल ।छन्हु मनु ऋषिं तर्पण विइगु लागि लः हःगु इलय् चीचाधीम्ह न्या खन ।उम्ह न्यां मनुऋषियात अनुनय विनय यानाः शरण फ्वन ।वैगु अनुरोध कथं उम्ह न्यायात लहिना तल ।उम्ह न्यां धाल छुं ई लिपा हे थन तसकं वाफय् खुसिबाः वयाः दक्व चुइकाः यनी ।उगु इलय् जिं वचे याय् ।उम्ह न्यां धाःथें हे छुं दिं, ई लिपा हे वाफय् वयाः खुसिबाः वल ।छुं हे मल्यंक खुसिबालं चुइकाः यंकल ।उगु हे इलय् उम्ह न्या तसकं तःधी जुइधुंकूगु जुयाः मनू ऋषिया डुङ्गायात थःगु न्हाय्पनय् खिपतं चिनाः बचे यानाः विल ।उगु हे इलय् ह्यग्रीव धैम्ह राक्षसं वेद खुयाः यंकूगु जुयाच्वन ।उम्ह राक्षसनाप ल्वानाः न्यां वेद कयाः मनु ऋषिया ल्हाःतय् लःल्हात ।थुकथं वेदयात व प्रलय् जुइत्यंगु जगतयात न्याँ बचेयात ।

कावले (कुर्म) अवतार- पृथ्वी थी थी कथंया प्रलय थी थी इलय् वयाच्वनी ।छकः खुसिबाः वयाः दक्व हे पृथ्वीया वस्तु चुइकाः समुद्रया तःलय् लाःवन ।पृथ्वीइ छुं हे चीजत ल्यं मन्त ।उगु हे इलय् समुद्रया तःलय् च्वनाच्वंम्ह कावलें थःगु म्हय् दक्व वस्तुत सुरक्षित यानाः थत हयाविल ।अर्थात् समुद्र मन्थन याःगु इलय् बांलागु माःगु, बांमलागु म्वाःगु फुक्क वस्तु सुरक्षित यानाः तम्ह कथं काबलेयात पृथ्वीया दकले बल्लाम्ह प्राणीया रुपय् नं काय्गु याइ ।

फाँ (बराह) अवतार- हिरण्याक्ष धैम्ह राक्षसं पृथ्वीयात खुयाः यंकाः

महासागय् सुचुके यंकल ।उगु इलय् विष्णुं फाँया अवतार कयाः राक्षसतय्त स्यानाः पृथ्वीयात महासागरं पिने हल ।अथेहे बराहया अवतारसम्बन्धि मेगु धारणा कथं छक पृथ्वीइ तसकं हे बांलाक उत्पादन जुल ।उगु उत्पादनयात पृथ्वीं थामे याय् मफया महासागरय् क्वहाँ वन ।उगु इलय् राक्षसतय्त स्यानाः बराह नं बुलुँहुँ महासागरं थतहल ।

नृसिंह अवतार – हिरण्याक्ष राक्षसं पृथ्वीयात खुयाः यंकूगु इलय् बराह अवतार कयाः राक्षसयात स्यात ।वया हे किजा हिरण्यकस्यपया विष्णुयात बदला काय्गु तातुना ब्रम्हाया तपस्या यात ।वैगु तपस्या खनाः खुशी जुयाः ब्रम्हां राक्षसया इच्छा कथं मनू, द्यः, पशुपंक्षी, न्हिनय् चान्हय्, सुथय्, बहनी, हतियार छुकिं स्याय् मफैगु बरदान विल ।तर हिरण्यकश्यपया काय् प्रल्हाद धाःसा तसकं विष्णुया भक्त उकिं अबु हिरण्यकश्यपं काय्यात माया याय्गु सिबें तसकं दाय्गु, ख्याय्गु, सास्ति याय्गु यात ।विष्णुया भक्तयात थुकथं सास्ती याःगु स्वय्मफयाः विष्णुं हिरण्यकश्यप राक्षसयात स्याय्त काःगु अवतार नृसिंह अवतार खः ।

थ्व हे विष्णुया चौथौं अवतारया आधारय् सिद्धिनरसिह मल्लं यलय् कार्तिक प्याखं दय्काः क्यनाः वयाच्वंगु दु ।

पुड्के ब्राम्हण (वामन) अवतार – राक्षस जुजु बलि तसकं हे दानी, पुण्य दुम्ह, गुम्हेसिया दान स्वगू लोकय् प्रचार, उकिं इन्द्रया सिंहासन सन ।थ्व हे खँ ज्वनाः विष्णुया थाय् वन ।विष्णु छगू उपाय् ज्वनाः बलि जुजुया होमय् भिक्षाटन काय्त वन ।चीचाधीम्ह पुड्क्या ब्रम्हुयात छु फ्वं वयागु धकाः न्यन ।मेगु छुं नं मखु थुगु भुमिइ स्वगू पलाःतय्त थाय् माल धाय्व बलिं तत्काल हे का छन्त वियागु जुल धकाः बिल ।उगु हे इलय् छलकपट यानाः वःम्ह विष्णुं थःगु भीमकाय रुप क्यनाः छगू पलाः पृथ्वीइ, मेगु पलाः अन्तरिक्षय् व मेगु पलाः राक्षस जुजु बलिया छ्यनय् तयाबिल ।बलि पृथ्वीया जमिनय् क्वहाँवन ।इन्द्रया सिंहासन बचे याय्गु लागि काःगु अवतार वामन अवतार खः ।

थ्व हे पौराणिक मान्यताया आधारय् उपत्यकाया नेवाःतय्सं गुन्हुपुन्हि पारुबलय् कय्गू, तुसिपासि दान बिइगु यानाः वयाच्वंगु खः ।बामनं पलाः तयाः जमिनय् क्वहाँ वने धुंकाः विष्णुयाके दच्छिया छकः गुंला पारुखुन्हु छन्हु थः

थें हे थुगु लोकय् दानपुण्य याइपिं गुलि दु धैगु स्वय्गु इच्छा याःगुलिं कय्गू, तुसिपासि दान याय्गु यानाः वयाच्वंगु खः ।

परशुराम अवतार – जलदग्नि ऋषियात छलकपट यानाः कार्तवीर्य जुजुं स्यानाबिल ।उगु इलय् ब्राम्हणतय्गुसिबें क्षेत्रीतय्गु प्रभुत्व अप्वः जुल ।वहे जलदग्नि ऋषिया चीधीम्ह काय् परशुराम खः ।उकिं थः अबुया बदला काय्त क्षेत्रीय जुजु व क्षेत्रीततक नं ल्यंमदय्क न्ह्यंकाः छ्वय्गु तातुना नीछचाः पृथ्वी चाःहिलाः माला सखाप यानाबिल ।वयां लिपा ब्राम्हणतय्गु बोलावाला जुल ।महाभारतय् धयातःगु दु परशुरामं उगु इलय् स्याःपिं क्षेत्रीतय्गु हिं न्यागू तःधंगु ताल दत ।(बराल, २०५०:४३२) ।

राम अवतार – जंगलय् तपस्या याइपिं तपस्वीपिनित राक्षसतय्सं तसकं दुःख ब्यूगुलिं राक्षसतय्त सखाप याय्गु लागि, विशेष यानाः लंङ्काया जुजु रावणयात स्याय्गु लागि अयोध्याया जुजु दशरथया काय् जुयाः, झिंप्यदँतक वनवास वन ।रावणं सीतायात हरण यानाः यंकेवं सुग्रीब, हनुमानपिनिगु ग्वहालि कयाः राक्षस जुजु रावणयात स्यानाः तपस्वीपिन्त भयपाखें बचे याय्गु लागि विष्णु काःगु न्ह्यय्गूगु अवतार खः ।रामयात आदर्श पुरुषया रुपय् काइ ।

कृष्ण अवतार- विष्णुं राम अवतार काःगु इलय् छकः जंगलय् ऋषिपिन्थाय् वंगु इलय् रामयात कामुकताया कथं स्पर्श याःगुलिं वहे ऋषिपिनिगु इच्छा पूर्ति याय्गु लागि विष्णुं प्रेमया प्रतिकया रुपय् काःगु अवतार हे कृष्ण अवतार खः ।उगु ईया ऋषिपिं फुक्क थुगु अवतारय् गोपिनी जुयाः जन्म जुल ।कंशयात बध याय्गु लागि देवकिया कोखं जन्म जुयाः थः पाजु कंशयात स्याय्गु यात ।महाभारतया इलय् अन्यायी कौरबपिन्त बुकेगु लागि पाण्डवया पक्ष लिनाः युद्ध याय्त काःगु अवतार कृष्ण अवतार खः ।

बुद्ध अवतार – ब्राम्हण धर्म तसकं कठोर रुप काःगु इलय्, वैदिक धर्मया बोलावाला जुयाच्वंगु इलय् कपिलवस्तु नगरय् जुजु शुद्धोधन व मायादेवीया कोखं संसारया प्राणिपिन्त दुःखं मुक्त याय्गु लागि दक्व वस्तुयात त्याग यानाः बोधिज्ञान प्राप्त यानाः विज्याम्ह बुद्धयात बैष्णव धर्मय् नवौं अवतारया रुपय् काःगु दु ।बुद्धयात सर्वोच्च मानव, महामानबया रुपय् न्ह्यब्वयातःगु दु ।छब्बीसय वर्ष न्ह्यो ब्राम्हण धर्म दुने लिङ्गभेद, जातियभेद, छुवाछुत, वर्गभेद आदिया

अन्तया लागि हे सिद्धार्थ गौतमया जन्म जूगु खः ।

कल्की अवतार – कलियुगया अन्तय् अन्याय, अत्याचारं थाय् काइ ।जुजुपिन्सं प्रजाया लागिसिबें थःगु स्वार्थ पूवंकेगु लागि ज्या याइ ।मनूतय्सं थःगु कर्तब्य ल्वःमंकाः पाप कर्म याइ ।थुजागु अवस्थाय् विष्णुया दशौं अवतार यश नांया ब्राम्हण परिवारय् जुइ ।वैगु नां कल्की जुइ ।तुयूम्ह सलय् च्वनाः ल्हातय् तरवार ज्वनाः ल्हाः ब्वय्काः अन्याय व पापीपिन्त मदय्काः छ्वय्गु लागि जन्म काः वइ ।

थुकथं विष्णुं थी थी इलय् काःगु भिगू अवतारयात नं थौं वैष्णब धर्मावलम्बिपिन्सं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।थुगु अवतार ईयात ल्वय्क आध्यात्मिकवादीपिन्तजक मखु, भौतिकवादीया मिखां स्वय्बलय् नं स्पष्टं ईया माग कथं धर्मया उत्पत्ति जूगु धैगु सीदु ।डार्बिनया विकासवादी सिद्धान्त कथं ई फःपूलिसे वस्तु व मनूया स्वरुपय् नं न्हू न्हूगु ह्यूपाः वयाच्वनी ।न्हापाया पूस्तासिबें, आःया पुस्ता चेतनशील जुइसा, आःया सिबें लिपाया मनूत चेतनशील जुइ ।मनूत थौंया मनू छकलं जूगु मखु ।न्ह्यपं दुपिं माकःया पाखें जंगली मनूया रुप काल, जंगली मनूपाखें छगू हे थासय् च्वनाः नय्सःपिं मनूत जुल ।लिपा वनाः सृर्जनशील जुजुं थौंया ईतक वल ।थुगु रुपय्तक वय्गु लागि अरबौं दँ काल ।लखय् च्वनीपिं एककोषिय जीवपाखें दुई कोषिय जीव, दुई कोषिय जीवपाखें वहुकोषिय जुजुं वन ।लखय् च्वनीपिं प्राणीपिं लखय् नं पृथ्वी नं च्वनेफुपिं जुल ।लिपा पृथ्वी जक च्वनीपिं जुल ।प्राणीपिनिगु आबश्यकता कथं ल्वाय्गु इलय् ल्वाय्त माःगु तत्व वा अंग याकनं विकास जुलसा, शरिरयात म्वाःगु ज्या ख्यले मदुगु बुलुहुँ तनावन ।उकिं न्ह्यपं नं मदया वन ।थ्व हे सिद्धान्तया उपज विष्णुया दश अवतारया धारणा विकास जूगु खः ।

दकले न्हापां लखय्जक च्वनेफुम्ह न्या जन्म जुल ।वयालिपा लखय् नं पृथ्वीइ नं च्वनेफुम्ह कावले जन्म जुल ।तेस्रो अवतारया रुपय् फाँ लखय् च्वने मफुम्ह, फोहरम्ह, मोह दुम्ह प्राणी, असभ्यया प्रतिकया रुपय् जन्म जुल ।चौथो अवतारय् मनूया रुप बच्छि, जनावरया रुप बच्छि दुम्ह अर्धमानबया रुपय् (नर व सिंह) नरसिंहया जन्म जुल ।पाँचौं अवतारया रुपय् मानव खःसां विकास जुइ मलाम्ह, पुड्क्या वामन जुल ।छैठौं अवतार कथं मानवया पूर्ण

रुपं खःसां चेतनाया स्तर विकास मजूम्ह परशु, तं ग्वाराग्वारा दुम्ह, राक्षस स्वभाबयाम्ह परशुरामया जन्म जुल ।वयां लिपा तं बुलुहुँ मदयाः आदर्शवादी, मां अबुया आज्ञाकारी, बन्धुत्वया विचाः दुम्ह, बांला बांमला, खः मखु विचाः याय्फुम्ह रामया जन्म जुलसा आठौं अवतारया रुपय् प्रेमया प्रतिक कृष्णया जन्म जुल ।संसारय् म्वाय्गुया आधार धैगु प्रेम खः ।प्रेम मदुगु जीवनय् घृणा व अंहकार दै ।थ्व हे मूल तृष्णाया कारण खः ।जीवनयात निराश, दुःख याइगु तत्व हे थ्व खः ।प्रेम व आनन्द हे वास्तविक जीवन खः ।वथें हे नवौं अवतार कथं महामानब बुद्ध गुम्हेसिनं मनूतय्त म्वाय्गु लँपु क्यनाः म्वाय्गु स्यनाः विल ।मनूया जन्म धैगु हे दुःख खः ।दुःख मदय्के ज्यू ।दुःखया मूल कारण धैगु हे तृष्णा खः ।तृष्णारहित जुयाः म्वाय्गु लागि आर्य अष्टाङ्गिक मार्ग क्यनाः फुक्क मनूया मनय् बुद्ध जुइगु पुसा क्यनाविज्यात ।दक्व बुद्ध जुइफु धकाः क्यनाबिलसा आः वैम्ह कल्की तसकं शक्तिशाली, हावाय् ब्वय्फुम्ह जुइ ।हावाया बेगय् ब्वयाः अन्याययात न्ह्यंकाः सम्पूर्ण मानवया कल्याणकारीम्ह जुइ धकाः परिकल्पना यानाः समयसापेक्ष यंकाःतःगु खनेदु ।

थ्व फुक्क धार्मिक मान्यताया आधाय् नेपालय् दश अवतारया मूर्ति नापं दश अवतारय् दुने नं परिघटनाया पात्रपिन्त नं विष्णुया अवतार कथं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।गथेकि महाभारत च्वंम्ह ब्यास, वेद च्वःम्हयात वेदब्यास, रामायण च्वःम्ह बाल्मीकि, रामयात गुहालि याःम्ह हनुमान, रामनाप जूपिं लक्ष्मण, सीता, कृष्णया कलाः राधा, बलराम आदिपिन्त नं वैष्णव द्यः कथं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।

जुदाइज्म

म्हसीका

जुदाइज्म महत्वपूर्ण धर्म मखुसां संसारय् थौं दकले अप्वः धर्मया रुपय् प्रचार जुयाच्वंगु धर्म क्रिश्चियन वा ईसाइ व मुस्लिम वा इस्लाम धर्मया जन्म थ्व हे जुदाइज्मपाखें जुगुलिं महत्वपूर्ण जूगु खः ।थौंसिबें ४००० (गनं ३००० दु) दू न्ह्यो अरब देसय् हिब्रुतय्गु जन्म जुल ।बेविलोनया उर धैगु थासय् अब्राहमया जन्म जुल ।उगु इलय् ईश्वरनाप अब्राहम धैम्ह मनूया छगू सम्झौता जुल ।उगु सम्झौता कथं दासया रुपय् जीवन हनाच्वंपिं यहुदीपिन्त कनान यंकेगु ईश्वर नापया सम्झौता कथं कनान वनेगु यात ।अब्राहमया कलाः सराहपाखें इजाइक व दासी मिसापाखें इस्माइलया जन्म जुल ।इजाइकपाखें ज्याकोबया जन्म जुल ।ज्याकोबया नां हिलाः इजराइल जूवन ।वहे मनूया नामं उगु देया नां इजराइल जूगु खः ।ज्याकोबया १२ म्ह काय्पिं दु ।वया प्यम्हम्ह कायया नां जुदो खः ।वहे जुदोपाखें अनया मनूतय्गु नां ज्यूस जुल ।ज्याकोबया पालय् कनान देशय् अनिकाल जूगुलिं फुक्क मनूत लिक्कच्वंगु दे इजिप्तय् सरेजुल ।४५० वर्षतक इजिप्टय् च्वनेधुंकाः अनया जुजुं इमित इजराइल देसय् ख्यानाः हय्गु यात ।उगु इलय् इजिप्टया मनूतय्सं ज्यूसतय्त दास दय्काः तल ।इजिप्टया राजा फराहया म्ह्याय नं मुसायात ४० वर्षतक दास दय्का लहिना तल ।ज्यूसतय्त ख्यानाः छ्वःगु इलय् हे मुसा नं इजिप्ट त्वःता माउण्ट सेनाइलय् साःम्ये ज्वयाः जीवन हनेगु यात ।थ्व थाय् धैगु थौंकन्हेया साउदी अरब व ओमनया दथुइ खः ।अन मुसायात ईश्वरया निर्देशन प्राप्त जुल ।

ईश्वरया सल्लाह कथं मुसा लगायत जोसुवापिन्सं नेतृत्व यानाः न्हापाया थासय् आक्रमण यानाः कनान वा इजराइलया नेतृत्व ल्हातय् काय्गु यात ।उकिं हजरत मुसायात मसिहाया रुपय् काल ।वयां लिपा सामुलं

राज्य याःगु इलय् मनूतय्त तसकं दया, माया यानाः शासन यात, तर ईश्वरया निर्देशन पालना मयागु हुनिं लिकयाः डेभिडयात राजा दय्कल ।उगु इलय् चमत्कारीपूर्ण शासन यानाः जेरुसलामयात नं त्याकेगु यात ।त्याःगु उपलक्ष्यय् अन देगः पलिस्था यात ।उगु इलंनिसें टेम्पल जुदाइज्म शुरु जुल ।लिपा रोलुमनया १२ म्ह कायपिन्सं इजराइलयात उत्तर व दक्षिण इजराइल यानाः ब्वथलेगु यात ।लिक्कच्वंगु देशयात त्याकाः अन्तय् ईसापूर्व ६३ पाखे थुगु धर्मय् विखण्डन वल ।इमिसं तोराहा वा ग्रन्थय् न्ह्यथनातः कथं ह्यूपाः हय्गु कुतः यात ।तर पुरातन यहुदीपिन्सं धाःसा थुकी विरोध यात ।विरोधयाःपिं फारसी जुदाइज्म कथं न्ह्यांवनसा न्हूपिन्सं तोराहायात लिधंसा कथं न्ह्यांवनेगु जुल ।तोराह धैगु ईश्वरनाप अब्राहमया सम्झौता जूगु नियम खः ।हिब्रु भासं बाइवलया अर्थ ग्रन्थ खः ।ज्यूसतय्सं पुलांगु ग्रन्थयात हे नालाः काय्गु यात ।ईश्वर नाप जूगु सम्झौता कथं ग्रन्थय् मुक्तिया लागि दूतया जन्म जुइगु खू न्ह्यथना तःगु दु ।वहे कथं न्हूपिं तोराह (न्हापाया ग्रन्थ)यात परिवर्तन याय् चाहे जूपिन्सं जेससयात हे उम्ह दूत कथं नाला काय्गु यात ।थुमिसं पुलांगु बाइवलयात छुं तनाः न्हूगु बाइवल दय्कल ।उकिं बाइवलय् नं पुलांगु व न्हूगु दत ।क्रिश्चियनतय्सं पुलांगु बाइवलया आधारय् न्हूगु बाइवल दय्कूगु जूगुलिं पुलांगुयात नं उलि हे आदर कथं काय्गु यात ।इमिगु बाइवल यात ल्भध तभकतक्भलत धायगु यात ।पुलांपिन्सं धाःसा न्हूगु तंगु ब्वयात माने मयात ।

क्रिश्चियन धर्म

जेसस क्राइष्टया जीवनी

इसाई वा क्रिश्चियन धर्म येशुपाखें न्हापांगु शताब्दिइ प्रतिपादन जूगु धर्म खः ।थुकिया मूल स्रोत जुदाइज्म खः ।स्वयं येशु ख्रिस्ट नं यहुदी हे खः ।कुमारी मेरीयापाखें जन्म जूम्ह येशुयात सुधारवादी, अन्धविश्वासयात चीकूम्ह ईश्वरया दुतया रुपय् नालाः काय्गु याइ ।गुम्हेसित विरोधीतय्सं क्रसय् यखाना स्यायगु यात ।स्याय् धुनेवं हे स्वन्हू लिपा हाकनं जन्म जुल

धैगु विश्वास याइ ।जुदाइज्मय् थें हे थुकी नं एकेश्वरवादयात विश्वास याइसा न्हूगु टेष्टामेण्टयात नाला काइ ।येशुया मू शिष्य सेन्ट पाउल खः ।गुम्हेसिनं क्रिश्चियन धर्मया प्रचार प्रसार याय्गु यात ।न्हूपिं ईसाइपिनिगु लागि बप्तिस्मा व लाष्ट सुपर धकाः वर्षया छन्हू सामुहिक रुपं भ्वय्या ग्वसाः ग्वय्गु याइ ।थुगु धर्मयात सन् ३१२ य् रोमया सम्राट कन्सटेन्टिन दि ग्रेटं राज्य धर्मया रुपय् घोषणा यानाः चर्च दय्केगु ज्या यात ।छगू परिषद सःताः इसाई धर्मय् येशुयात ईश्वर खः वा ईश्वरया पुत्र खः धैगु विवाद क्वःछीगु जुल ।सन् ३२५ य् अलेक्जेन्द्रियाया धर्मगुरु एरियसया इलय् येशुयात सामान्य छम्ह परिवर्तनकारी, सत्यवादी जनताया रुपय् कयातःगु खःसा लिपा परिषद्ं ईशायात ईश्वरया काय्, ईश्वरया अवतारया रुपय् कयाः अलौकिक मनू दय्केगु यात ।

नजरथया छम्ह सामान्य मिसा गुम्हेसिया मग्नी जोसेफ नाप जुल ।उगु हे इलय् ब्याहा मजूनिबलय् हे प्वाथय् दत ।तर जोसेफया म्हगसय् परमेश्वरं मेरीया प्वाथय् दुम्ह मचा ईश्वरया सन्तानपाखें दुगु खबर बिल ।वयात नालाः का, थः नालेगु या धैगु सन्देश कथं ब्याहा यानाः, सुरक्षित रुपं परमेश्वरया आज्ञा कथं मिसायात सुरक्षा विइगु यात ।जोसेफ छम्ह धर्मात्मा जूगुलिं परमेश्वरया आज्ञा कथं ज्या याय्गु यात ।उगु हे इलय् बेथलीहमय् जनगणना जुइत्यंगुलिं नजरथया फुक्क मनूत बेथलीहम वनेगु यात ।नां दुतनेगु लागि मेरी व जोसेफ नं वन ।अन थ्यंगु इलय् बहनी जुइधुंकूगुलिं च्वने थाय् मदयाः सल चीगु थासय् (तबेलाय्) बाय् च्वनेगु यात ।उगु हे थासय् मेरीपाखें जेससया जन्म जुल ।उगु खू गामय् सा जवापिं फुक्कसित आकाशवाणी रुपी दूतं कनेगु यात ।थ्व हे सन्देश कथं फुक्क वयाः दर्शन याय्गु लागि उगु थासय् वल ।थ्व हे खू भविष्यवक्तापिन्सं नं भविष्यवाणी याःगु कारणं फुक्क सःस्यूपिं ज्योतिषी, भविष्यवक्तापिं मालाः मालाः उगु थासय् थ्यंक वल ।राज्यया न्यकनं यहुदितय् जुजुया जन्म जुल धैगु बुखू प्रचार जुल ।आठौं दिनखुन्हु थःपिनिगु धर्म कथं मचाया नां छुइगु ज्या जुल ।स्वगूगु हप्ताय् थःगु धर्म कथं मचायात ब्यंकेगु लागि जेरुसेलामया छगू देगलय् यंकल ।थुगु ज्या क्वचाय् धुंकाः पूर्वया विभिन्न थासं विद्वानपिं

अन मालाः मालाः थ्यंकः वल ।उगु हे इलय् अनया जुजु हेरोल्डं उम्ह मचाया जानकारी लागि विद्वानपिन्त धाल ।इमिसं मचायात दर्शन यात ।तर दर्शन यानाः लिहा़ वःगुया चान्हय् परमेश्वरया दूतं विद्वानपिन्त उगु खवर जुजुयात मकनेगु आज्ञा जुल ।कारण छु धाय्बलय् हेराल्ड उम्ह मचा खनाः तसकं ग्यात, लिपा थःगु राज्य हे उम्ह मनूया ल्हातय् लाइ धैगु कारणं स्याय्गु लागि मचाया जानकारी फ्वंगु खः ।तर विद्वानपिं लिहा़ वंगु इलय् जुजुयात सूचं मब्यूसे मेगु हे लूपु जुयाः लिहा़ वन ।विद्वानपिन्सं जुजुयात ढोका ब्यूगु खू सिल ।उकिं उगु बेथलहमय् जन्म जूपिं व निदूया क्वय्यापिं मचातय्‌त स्याय्गु उजं विल ।थ्व खू सियाः परमेश्वरं उगु हे चान्हय् मेरी व जोसेफयात मचाया सुरक्षाया लागि इजिप्टय् वनेगु उजं विल ।इजिप्टय् इपिं स्वम्हं हेरोल्ड मसीतले उगु हे थासय् जीवन हनेगु यात (.........., १९८६: १-४) ।वया लिपा नजरथय् हे स्वम्हं लिहा़ वल ।

दछिया छकः उगु थासय् पेशावर धैगु नखः हनेगु याइ ।उगु नखः हनेगु लागि स्वम्हं मन्दिरय् थ्यन अन पूजारीया सल्लाह कथं जेससयात मन्दिरय् शिक्षादीक्षा बिइगु लागि त्वःता मां अबुं लिहा़ वन ।उगु हे थासय् पूजारीपाखें मचायात माःगु शिक्षादीक्षा बिइगु यात ।तर १२ वर्षनिसें ३० वर्षतक जेससया बारे बाइवलय् नं गनं छुं न्ह्यथनातःगु मदु ।उगु इलय् जेससं इण्डिया लगायत मेमेगु देश चाःहिलेगु यात धैगु धाःपू दु ।३० वर्षया उमेरय् मां अबुं मन्दिरय् हे जेससयात नाप लात ।जेससया अबु जोसेफ पेशाया ल्याखं सीकर्मी खः ।गुलिसिनं जेससं सिकर्मी ज्यायानाः दिं बिते यात धैगु नं धापू दु ।

वयां लिपा जेससं मनूतय्‌त उपचार याय्गु व प्रवचन विइगु यात ।कुष्टरोगीयात लंकेगु, लाटातय्‌त खू ल्हाये फय्का बिइगु, सीपिन्त म्वाकाः विइगु, मिखां मखंपिन्त खंकाः विइगु नापं अचम्म अचम्मया ज्या यानाः क्यनेगु यात ।उगु हे इलय् जेससं थःम्हं थःत ईश्वरया काय्, ईश्वरया दूत कथं प्रचार याय्गु नं यात ।प्रवचन याय्गु झ्वलय् छुं छुं नियमत नं कनेगु यात ।फुक्क यहुदीतय्सं छुं नय् न्ह्यो ल्हाः सिलेमाःगु, विदाया दिनय् ज्या याय् मज्यूगु, विरामी जूपिन्त विदाया दिनय् नं वास याय् माःगु,

ईश्वरयात प्रेम याय् मा:गु, थ:त मेपिन्सं प्रेम या: थें हे छिमेकीपिन्त नं प्रेम याय् मा:गु आदि ।थुजागु सामान्य नियम दय्का विइगु यात ।रोमन सरकारयात जेससया थुजागु ज्या मयो ।जेसस व वया अनुयायीपिन्त नं उगु ज्या मयो ।उगु कारणं विरोधीतय्सं जेससयात स्याय्गु कुतः यानाच्वन ।उगु इलय् जेसस क्राइष्टं थ:म्हं थ:त ईश्वरया काय्, यहुदीतय् सम्राट, विश्रान्ति दिवस (सेब्वाथ डे) महनेगु या:गुलिं हे छन्हु अनुयायीपिन्सं जेससयात उजुरी याना: ज्वना: कुनेगु यात ।फैसला कथं यखाना स्यायगु फैसला न्यंकल ।सुथय् ९ वजेनिसें न्हिनय् ३ बजेतक क्रसय् यखाना: स्यात ।लिपा स्वन्हु दुखुन्हु स्व:वंगु इलय् ल्हाका: त:गु ल्वं गथे ख: अथे हे दु तर उगु थासय् लास मदु ।उकिं स्वन्हुया दिनय् हे जेसस हाकनं जन्म जुल धैगु विश्वास यात ।शुक्रवार क्रसय् यखाना ल्हाका: छ्व:गु ख:सा आइतवार हाकनं जन्म जूगु खू बाइबलय् हे न्ह्यथनात:गु दु ।वैत ज्वंकेगु ज्या वया हे अनुयायी लुसिफरं या:गुलिं वयात दुष्तात्मा धाय्गु यात ।

जेससया उगु इलय् १२ म्ह य:पिं अनुयायी दु ।इमित उगु हे इलय् धर्मया प्रचार याय्गु जिम्मा बिउगु कारणं इमिगुपाखें संसारय् क्रिश्चियन धर्मया प्रचार प्रसार जुल ।इपिं १२ म्हेसित Apostles धाय्गु याइ ।

जेसस छम्ह सुधारवादी नेता नं ख: ।गुम्हेसिनं उगु ईया अन्धविश्वासयात चीका: न्हूगु बाइवलया शुरुवात यात ।न्हापा च्वलय्या मचा (पाठो) बलि विइगु चलनयात चीकेगु यात ।लिपा वया प्यम्ह अनुयायीपिन्सं वयागु जीवनी बारे च्वय्गु यात ।वहे अनुयायीया नामं प्यगू सफूया नां नं च्वन ।उगु प्यगू सफूयात लिपा गोस्पल धाय्गु यात ।उगु सफू Mathew, Mark, Luke, John ख: ।

दर्शन

पुलांगु वाइवल कथं गुम्हेसिनं मसिहायात स्वीकार याना: उगु लूपुइ वनेगु याइ इमिसं दकले न्हापां अभिशेष कथं याय्मा:गु धैगु बप्तिस्मा ख: ।बप्तिस्मा धैगु ल:दुगु पुखुली, खुसिइ च्वना: छ्यों जक खने दय्क च्वना: अभिषेक काय्गु ख: ।थुकिया अर्थ प्रभु येशु सीत, हाकनं लखं जीवित

जुइ धैगु विश्वास खः ।पुलांगु जीवन क्वचाय्का, न्हूगु जीवन शुरुवातया चिं खः ।अथे हे मेगु नियम धैगु अन्तिम भोज (Last Supper) हजरथ मुसा, अब्राहम वा दूतया लुमन्तिइ न्यायेकीगु अन्तिम भोज खः ।गन परमेश्वरया मृत्यु कथं ला व हिया चिं कथं पाउरोटी व अंगूरया रस सेवन याय्गु याइ ।उगु भोजय् सहभागी जुइधुंकाः धर्म त्वतलकि पाप लाइ धैगु विश्वास दु ।थुगु ज्या चर्चय् याय्गु याइ ।येशुया मृत्यु शुक्रवार जूगु खःसा आइतवार पुनः जन्म जूगु खः ।येशुयात मनूतय्गु दुःखपाखें मुक्त यानाः विइम्ह मुक्तिदाताया रुपय् क्रिश्चियनतय्सं काय्गु याइ ।क्रिश्चियन आचार संहिता कथं समाजय् मिले जुयाच्वनेगु, छिमेकीयात थः थें ताय्काः प्रेम व सद्ब्यवहार याय्गु खः ।

परिवार ईश्वरीय संगठन खः ।परिवारया मुख्यम्ह थः मिजं खःसा मिसा मिजंया अधिनय् दय्माः तर दासया रुपय् मखु ।मां अबुया अधिनय् मस्त च्वनेगु जुइमाः ।राजायात माने याय्माः, राज्यया नियम कथं च्वनेमाः, गन विरोध वा मिलेमजूगु ज्या जुइ अन परमेश्वरयात लुमंके माः ।प्वाथय् दुपिं मिसातय्सं मचा क्वकाय्गु धैगु हत्या वरावर खः ।आत्मा हत्या याय्गु अपराध खः छाय् धाःसा मनूया जन्म ईश्वरीय देन खः ।समलिङ्गी तःधंगु अपराध खः ।इहिपाःया सम्बन्धय् छम्ह नाप जक इहिपाः याय्गु इहिपाः पवित्र बन्धन खः गुकियात मृत्युंजक छुटे याय्फै ।विधवा इहिपाः याय् ज्यू इहिपाः मेगु लोकय् मदु, मिसा व मिजं विधवा वा विधुर जूसा पुनः विवाह याय्ज्यू ।थुकथं आचार संहिता कथं समाज, परिवार, राज्यया धारणा न्ह्यथनातःगु दु ।

धर्म सम्प्रदाय

ई.सं ४०० ताका धर्म सुधारया नामय् मार्टिन लुथर जन्म जुल ।थ्व विचारयात Zwingli and Calvin नं लिधंसा बिल ।डेनमार्क, नर्वे, फ्रेन्च, निडरल्याण्ड, इङ्गल्याण्ड, स्कटल्याण्डतक नं सुधारया सकारात्मक प्रभाव लात ।पुलांगु धर्मयात प्रोटेस्ट यानाः सुधारया ज्या न्ह्योने यंकूपिन्सं चर्चयात उलि महत्व मब्यू ।थुपिं हे लिपा वनाः प्रोटिष्टेन्ट जुलसा पुलांगु

मान्यता कथं चर्च धैगु हे ईश्वरया प्रतिनिधि खः धाइपिं पुरातन विचारयात क्याथोलिक धाय्गु यात ।पुलांगु मान्यता कथं चर्चय् ईसाइत फुक्क मुनेगु अनिवार्य खः, चर्चय् मवंकं ईश्वरनाप सम्पर्क जुइमखु धैगु पुलांगु मान्यता खः ।क्याथोलिकया अर्थ सार्वभौम वा ब्यापक खः ।इमिसं पुलांगु रोमन क्याथोलिक वा चर्च परम्परायात काय्गु यात ।चर्चया मुख्यम्हेसित वा अध्यक्षयात पोप वा धर्मगुरु नालेगु यात ।

१६ औं शताब्दिपाखें मार्टिन लुथरया नेतृत्वय् पोपतय्गु एकाधिकार, विलासी जीवन, ऐश्वर्यताया कारणं न्हूगु विचारया जन्म जुल ।प्रोटिष्टेन्टतय्सं क्याथोलिकय् दुगु अन्धविश्वासयात चीकेगु यानाः सुधारया ज्या न्ह्याकेगु यात ।धर्मया रुपय् क्याल्भिनं १५३६ य् च्वःगु ईशाइ धर्मको सिद्धान्तयात धार्मिक ग्रन्थया रुपय् नालाः काय्गु यात ।प्रोटिष्टेन्टं दकले न्हापां इङ्गल्याण्डय् न्हापांगु चर्च दय्केगु यात ।गुगु क्याथोलिकसिबें अप्वः मपाः ।

जिसस क्राइष्टं जुदाइज्मया सिद्धान्त अन्तर्गत थःगु विचार प्रचार याय्गु यात ।क्राइष्टया विचार व वया अनुयायीपिनिगु विचाःया मुना कथं जुदाइज्मया थासय् क्रिश्चियानिती विकास जुल ।जुदाइज्मय् प्रत्येक मनूयात ईश्वरया ज्या पूवंकू वा मवंकूगु आधारय् दण्ड व पुरस्कार विइगु खः ।स्वर्ग व नर्कया निर्धारण याइगु खः ।तर क्राइष्टया कथं पापीतय्त थुगु हे जन्मय् अबुया रुपय् वयाः, प्रेमया चिं जुयाः थुगु हे जन्मय् मुक्ति विइगु याइ धैगु विश्वास प्रतिस्थापित यात ।मनूत सी धुंकाः जीवन प्रवाह अन्त जुइमखु, लिपा ईश्वरया न्ह्योने नं हिसाब किताब विइगु याय्माः उकियात लिपांगु न्यायिक दिं धाय्गु याइ ।

क्रिश्चियन धर्मया विशेषता

एकेश्वरवाद, ईश्वर स्वगू रुपय् दु अबु, काय् व पवित्र आत्माया रुपय्, जिसस ईश्वरया काय् खः ।मनूतय्गु मुक्तिया लागि ईश्वरया दूत कथं वःम्ह खः ।थुम्ह ईश्वरपाखें हे क्रिश्चियन धर्मया संस्थापना जूगु खः ।ईश्वर माया, प्रेम याइम्ह अबु खः ।गुम्हेसिके दैवीय शक्ति, नैतिक गुणत दयाच्वनी ।ईश्वर सृष्टिकर्ता, पालनकर्ता व संहार कर्ताया रुपय् दै ।मनूयात ईश्वरं दय्कूगु

खः ।मनूतय्सं दुःख भोग यानाच्वंगु धैगु ईश्वरया आज्ञा पालना मयागुलिं खः ।गथेकि ईभ व आदमं दकले न्हापां ईश्वरया आज्ञायात पालना मयागु खः ।जिसस मुक्तिदाता खः ।जिससयात पृथ्वीइ बांलागु भिंगु शिक्षा व आचरण याकेगु लागि छ्वयाहःगु खः ।धात्थें यागु धर्म धैगु ईश्वरया आज्ञायात पालना याय्गु, ईश्वरयात स्वीकार याय्गु खः ।ईश्वरप्रति प्रार्थना, नैतिकतापूर्ण जीवनपाखें हे मुक्ति प्राप्त जुइ ।आत्मा अमर खः ।मृत्यु लिपा वं यानाः वंगु ज्याया लिधंसाय् Final judgement day य् पुण्य व पाप स्वयाः स्वर्ग व नर्क छ्वय्गु ज्या जुइ ।ईश्वर सर्वशक्तिमान, सर्वब्यापी, सर्वज्ञ, उत्पन्न मजूम्ह, विनास जुइमखुम्ह खः ।गुम्हेसिनं छुं हे मदुगु थासं खुन्हुया दिनय् पृथ्वी, स्वर्ग व नर्क दय्कूगु खः ।बाइवल हे क्रिश्चियनतय्गु तधंगु ग्रन्थ खः गुकिया आधारय् क्रिश्चियनतय्सं थःगु जीवन न्ह्याकेगु याइ ।न्हूगु बाइवलयात स्वीकार याइ ।

क्रिश्चियनतय्गु विश्वास कथं मनूतय्सं दुःख सिइगु धैगु ईश्वरया आज्ञायात वेवास्ता याइगुलिं खः ।मनूतय्गु नुगलय् शैतान (दुष्ट आत्मा) दुगुलिं हे पापया ज्या याइगु खः ।मनूतय्गु आत्मा अमर खः ।सी धुंकाः अन्तिम निर्णय यानाः गुलिसित नर्क व गुलिसित स्वर्गय् छ्वय्गु याइ ।मृत्यु पुर्नजन्म न्ह्यावलें जुयाच्वनी ।स्वर्गय् जन्म काय्गु लागि अभ्यास व कुशल ज्या याय्माः, उकिया आधार धैगु प्रेम हे खः ।ईश्वरयात, छिमेकीयात प्रेम याइपिन्त स्वर्गय् छ्वय्गु ज्या याइ ।मनूतय्सं सीधुंकाः जक मखु, जीवनय् नं यदि फुक्कसित प्रेमयात धाःसा मुक्ति प्राप्त याय्फै धैगु हे क्रिश्चियन धर्मया मूल मर्म खः ।

नेपाल् क्रिश्चियन धर्म

मल्लकालया अन्तिम इलय्तक नं नेपालय् क्रिश्चियन धर्मया प्रचार प्रसार उलि खनेमदु ।वि.सं. १६८५ साल लक्ष्मीनरसिंह मल्लया पालय् पोर्चुगलया जेसुट फाडर जोन क्यावलर नेपालय् वःगु, उम्ह मनूयात क्रिश्चियनया धर्म देशना याय्गु लागि अनुमति वियातःगु खनेदु । वि.सं. १७१८ सालय् अल्वर्ट ओलभिल, बेल्गेन जोन गुल्बर व छुं अष्टेलियनत नेपालय् वःगु दु ।तर छुं दिं जक च्वनाः लिहा वन ।वि.सं. १७६० सालय् खुम्ह

क्यापुचिन पादरीत नेपालय् वल ।थुपिं हे क्रिश्चियनत वयाः ५४ दू लिपा ख्वप, यलय् च्वनाछ्वत ।वि.सं. १८१७ सालय् येया वटुइ फाडर ट्राङक्यूलिसं चीचाधंक क्रिश्चियन चर्च दय्कल ।(www.google.com,christianty in Nepal-wikipedia,the free encyclopedia.) ।वयां लिपा पृथ्वीनारायण शाह नं नेपाल आक्रमण याःगु इलय् येया जुजु जयप्रकाश मल्लं क्रिश्चियन मिसिनरीयात दुत काय्गु लागि आब्हान याःगु खः ।तर पृथ्वीनारायण शाह नं दथुइ हे पनाः ब्यूगुलिं दुहा वय् मखन ।लिखित रुपं गनं नं क्रिश्चियनतय्गु भूमिका धाःसा नेपालय् खनेमदु ।अथेखःसां पृथ्वीनारायण शाह नं स्वनीगः त्याकेधुंकाः ५७ म्ह क्रिश्चियन धर्म माने याइपिं नेवाः क्रिश्चियनपिन्त देश निकाला याःगुपाखें थी थी इलय् नेपालय् क्रिश्चियन धर्म थाय् दय्कूगु सीदु ।पृथ्वीनारायण शाहं देशं पितना छ्वपिं भारतया बेतियाय् च्वं वंगु खः (www.google.com,christianty in Nepal-wikipedia,the free encyclopedia.)।

वयां लिपा पृथ्वीनारायण शाह, वया सन्तानं क्रिश्चियनतय्त दुकाय्गु मयाः ।भारत बेलायतं काय् धुंकाः नेपालय् आक्रमण याःगु इलय् नं क्रिश्चियन मिसिनरीयात दुकाय्गु मयाः ।पृथ्वीनाराण शाहया पालय् थः किजा सूरप्रतापया मिखा तज्याबलय् क्रिश्चियन डक्टर हयाः वासः याकूगु खनेदु ।उजागु ज्या बाहेक शाहकालतक नं क्रिश्चियन धर्मया बोलवाला व न्ह्यथने बहःगु क्रियाकलाप खनेमदु ।जब राणा शासनया शुरुवात जुल ।उगु इलंनिसें धाःसा नेपाल क्रिश्चियनत दुकाय्गु मयासां अप्रत्यक्ष रुपं शासन हे क्रिश्चियनया इशाराय् न्ह्याकेगु जुल ।उगु इलंनिसें क्रिश्चियनतय्गु बोलवाला खनेदु ।तर वि.सं. २००७ साल लिपा वा राणा शासनया पतन धुंकाः विभिन्न परिबेशय् बेतियाया नेवाः क्रिश्चियन, पश्चिमया क्रिश्चियन, क्रिश्चियन दूत मण्डल, एजेन्सित दुहा वलसा संस्थाया रुपय् सेण्ट जेभियर्स, पाटन हस्पिटल, तानसेन हस्पिटल आदि नेपाल दुहा वःगु खनेदु ।थौं वया नेपालय् क्रिश्चियन धर्मया प्रभाब अप्वः लाःगु खनेदु ।थथे क्रिश्चियनत नेपालय् अप्वः जुयावंगुया मूल हुनि नेवाःतय्गु नेवाः धर्मया अर्थयात कने मफुगुलिं, नेवाःतय्गु गुथिगाना ऱ्हास जुयाः आर्थिक अवस्था

कमजोर जुयाः संस्कृति हने मफयाः पलायन जुइ कथं क्रिश्चियन धर्मय् दुहा् वंगु खनेदु ।आर्थिक प्रलोभन, आध्यात्मिक विश्वास, नेवाः समाज ई कथं परिवर्तन जुइमफुगु, थःथिति नाता कुटुम्बप्रतिया बेमेल आदिया कारणं नेवाःत क्रिश्चियनय् प्रभावित जूगु खनेदु ।२०६८ सालया राष्ट्रिय जनगणना कथं क्रिश्चियनतय्गु संख्या २०५८ सालय् ०.४५ जक दुगुली अप्वया १.४५ प्रतिशत थ्यंगु दु ।

बुद्धधर्म

बुद्धधर्मया पृष्ठभूमि

नेपाःया पश्चिमय् लाःगु कपिलबस्तुया जुजु शुद्धोधन व मायादेवीया कोखं थौंसिबें नीखुसः दँ न्ह्यो लुम्बिनीया वनय् सिद्धार्थ गौतमया जन्म जुल ।ई.पू. २४९ या सम्राट अशोकं तःगु लुम्बिनीया अशोक स्तम्भय् कियातःगु हिद बुधे जाते सक्यमुनिति, हिद भगवं जाते ति लुमिनि गामे च्वयातःगु, फाहियानं लुनमिन्, ह्वेनसाङ्ग ल-फ-नि च्वयातःगु , रिपुमल्लया १२३४य् रिपुमल्लश्चिरं जयतु व जन्मस्मारक ल्वं आदिया प्रमाणया लिधंसाय् शाक्यमुनि बुद्ध लुम्विनी गामय् जन्म जूगु धैगु स्पष्ट जुल ।(कौण्डन्य, २०७१ः ९) ।जन्म जुसांनिसें हे असाधारण लक्षण दुम्ह राजकुमारयात जुजु शुद्धोधनं बल्लाम्ह चक्रवर्ती जुजु दय्केगु मनसाय खः ।उकिं उमेर जायाः वःलिसें न्ह्याइपुकेगु लागि मिसा हयाः प्याखं हुइकाः मोजमस्ति याकाः सिद्धार्थयात भिंखुदँय् हे यशोधरा नाप इहिपाः यानाविल ।सांसारिक वा भौतिक सुखय् मन क्वमसासे, आध्यात्मिकता व जन्म व मरणया जीवन चक्रया रहस्य छु खः धैगुली जक नुगः क्वसनाच्वन ।नीगुदँया बैसय् आषाढ पूर्णिमाया दिंखुन्हु राजकाज, दरवार, मां अबु, कलाः, काय्यात त्वःता दुःख मदय्कीगु मुक्तिज्ञान मालेगु लागि छेँय् नं पिहाँ वन ।सच्चा गुरुपिं मालेगु भ्vवलय् आलारकालम, उदक रामपुत्र थें जाःपिं गुरुपिनिगु सत्संगत यानाः नं थःम्हं आशा यानागु मुक्तिज्ञान लुइकेमफैगु खनेवं अनं त्वःता उरुबेलाया बोधगयाया सिमाक्वय् च्वनाः थःम्हं हे स्वअध्ययन शुरु यात ।स्वीन्यादँया बैसय् चतुरआर्यसत्य, प्रतीत्यसमुत्पाद् थें जागु दुःखया अन्त जुइगु, जन्म व मरणया चक्रया अन्त जुइगु मुक्ति ज्ञान लाभ जुल ।थुगु ज्ञानयात सम्यक् सम्बुद्ध, बोधित्व वा बुद्धत्व धाइ ।गुगु ज्ञान सर्वसाधारण मनूतय्सं थुइके फैमखु, मनूतय्सं नालाः काइगु खः वा मखु धैगु विचालं स्वलातक चिन्तन मनन याय्गु यात ।संसारय् दक्व मनूत छगू हे ताजिया जुइमखु, मुक्ति यःपिन्सं नालाः काइ धैगु ताय्काः थःम्हं लुइकुगु ज्ञानया खँ कनेत आकारकालाम, उद्दकरामपुत्रया थाय् थ्यन तर दुर्भाग्यया खँ निम्ह गुरुपिं नं मद्य धुंकूगु जुयाच्वन ।वयां लिपा सारनाथय् च्वनाच्वंपिं थः

पासापिं कोण्डञ्ञ, वप्प, भद्दिय, महानाम व अस्सजियात कनेगु यात ।थुगु न्हापां सिद्धार्थ गौतम बुद्धं कंगु धर्म हे धर्मचक्र प्रवर्तन खः ।

थुपिं न्याम्ह धुंकाः यश कुमार, वया ५४ म्ह पासापिन्त बुद्ध उपदेश बियाः थः अनुयायी दय्के धुंकाः थः नाप ६१ म्ह दुगु छगू संघ नीस्वनाः छगू थासय् निम्ह मवंसे हरेक दिशाय् वनाः बुद्धया ज्ञान प्रचार याय्गु जुल ।४५ दँ तक थःगु ज्ञान प्रचार याय् धुंकाः ८० दँया वैसय् कुशिनगरय् शाक्यमुनि गौतम बुद्ध महापरिनिर्वाण जुल ।सिद्धार्थया जन्म, ज्ञानप्राप्ति व परिनिर्वाण जूगु दिं बैशाख पूर्णिमाया दिं जूगु खः ।बुद्धया जन्म लुम्बिनी, बोधिज्ञान लुइकूगु बोधगया, धर्मचक्र प्रवर्तन सारनाथ व परिनिर्वाण जूगु थाय् कुशिनगरयात बौद्ध अनुयायीपिन्सं प्यगू तीर्थया रुपय् काय्गु याइ ।अथेहे च्यागू महत्वपूर्ण घटना जूगु थाय् कथं च्वय्या प्यगू नापं बुद्ध जुइ धुंकाः थः मदय् धुंकूम्ह मांयात अभिधर्मया उपदेश वियाः क्वहाँ वःगु थाय् संकाश्य, देवतत्तं बुद्धयात स्याय्गु तातुनाः अय्लाः त्वंकाः किसियात छ्वयाहःगु थाय् राजगृह, बुद्धं तीर्थाङ्कर व सर्वसाधारणयात ऋद्धि क्यंगु थाय् श्रावस्ती, बुद्धया जीवनय् दकले लिपा वर्षावास च्वंगु थाय् बैशाली खः ।(शाक्य, २०७०:१७-२९) ।

बौद्ध दर्शन

सिद्धार्थ गौतम बुद्धं ३५ दँय् लुइकुगु चतुर आर्यसत्यया ज्ञान खः ।चतुर आर्यसत्य धैगु दुःख, दुःखया कारण, दुःख मदय्केगु व दुःख मदय्केगु लँपु खः । दुःख -म्वाय्गु दुःख, बुराबरी जुइगु दुःख, रोगं कइगु दुःख, सीगु दुःख, यःम्ह नाप बायाः च्वनेगु दुःख, मयःम्ह नाप च्वनाच्वनेमाःगु दुःख, छकलं धाय्गु खःसा पञ्च उपादानस्कन्ध (रुप, वेदना, संज्ञा, संस्कार व विज्ञान) हे दुःख खः । दुःखया कारण- जन्म हे दुःखया कारण खः ।उकिं हाकनं हाकनं जन्म मकाय्गु याय्माल ।उकिया लागि राग, द्वेष, मोह गुकिं मेपिन्त स्यंकेगु, थःजक नय्गु, आनन्द काय्गु, न्ह्याइपुकेगु, मेपिनि बांलाकूगु सःमयाय्गु ।राग, द्वेष, मोहयुक्त थल धैगु तृष्णा खः ।थुगु तृष्णा हे दुःखया कारण खः ।

दुःख मदय्केगु – दुःखयात मदय्केत तृष्णा मदय्केमाः ।तृष्णा मदय्केगु लागि तृष्णा गुकथं दै धैगु थुइकेमाः ।थ्व थुइकेगु लीग प्रतीत्यसमुत्पाद् थुइकेमाः ।थ्व बुद्धया मौलिक दर्शन खः ।जीव व जगतया सृष्टि हेतुप्रत्यय वा कार्य कारण सिद्धान्तपाखें जूगु खः ।थ्व झिंनिगू अंगया छगू चक्र खः ।उकिं थ्वैत द्वादश निदान नं धाइ ।

अविद्याया कारणं संस्कार दइ, संस्कारया कारणं विज्ञान, विज्ञानया कारणं नामरुप, नामरुपया कारणं षडायतन, षडायतनया कारणं स्पर्श, स्पर्शया कारण वेदना, वेदनाया कारणं तृष्णा, तृष्णाया कारणं उपादान, उपादानया कारणं भव, भवया कारणं जाति, जातिया कारणं जरा, मरण, शोक परिदेव, दुःख, दौर्मनष्य थें जाःगु दइ ।गबलेतक तृष्णायात क्षय याय् फैमखु ।मनूत हाकनं हाकनं जन्म जुइमाली ।तृष्णा उत्पन्न जुइगु धैगु वेदना जायाः वयाः यः मयः धैगु भावनाया कारणं जुइगु खः ।

दुःख मदय्केगु उपाय – दुःख मदय्केगु धैगु हे तृष्णा मदय्केगु खः ।तृष्णा मदय्केगु लागि मनुष्य जीवनय् राग, द्वेष, मोह मतसे तथष्टतां स्वय्फुगु जुइमाल ।तर थथे सामान्य मनूतय्सं याय्फैमखु ।उकिया लागि बांलागु, भिंगु वा सम्यक वा आर्य च्यागू लँपु विचाः याय्माः ।थुकियात आर्यअष्टाङ्गिक मार्ग धाय्गु याइ ।थ्व धैगु मेपिन्त स्वय्गु नजर बांलाकेमाः (सम्यक् दृष्टि), मखुगु बांमलागु, अविहिंसा याय्मखु धैगु भावना (सम्यक् संकल्प), खःगु, भिंगु, बांलागु खँ ल्हाय्गु (सम्यक् वचन), मखुगु पाप जुइगु ज्या मयाय्गु (सम्यक् कर्मान्त), बांलागु ज्याया अनुशरण यानाः म्वाय्गु (सम्यक् आजिविका), बांमलागु ज्या मदय्काः बांलागु भिंगु ज्या याय्गु कुतः (सम्यक् ब्यायाम), न्ह्याबलें होसय् च्वनाः म्वाय्गु (सम्यक् स्मृति) व चित्तयात एकाग्र यानाः तय्गु (सम्यक् समाधि) (वज्राचार्य, २०७०:२५-२८) ।जीवनय् थुजागु अभ्यास यानाः अनुशासनय् च्वनेफुपिं सुं नं मनूतय्गु चित्त अकुशल जुइमखु ।मेपिन्त स्यंकेगु स्याय्गु, पालेगु, खुयाः काय्गु, मखुगु विचाः याय्गु, होस् मदैगु वस्तुया सेवा याय्गु आदि जुइमखु ।उकिं शीलवान जुयाः च्वनेगु लागि बुद्धं भिक्षुपिन्त २२७ व भिक्षुणीपिन्त ३११ शील पालना याय्माःगु न्ह्यथंगु खः ।गुकिया अभ्यासं सम्यक सम्बुद्धत्व वा बुद्धत्व प्राप्त जुइ ।उजापिं मनूत हाकनं जन्म जुइमाली मखु ।हाकनं जन्म जुइ म्वालेवं दुःखया अन्त जुइ ।

बुद्धधर्मया विकास

सिद्धार्थ गौतम ३५ दँया उमेरय् ज्ञान प्राप्त यानाः बुद्ध जुइ धुंकाः, वैगु दर्शन, उपदेश वा ज्ञानयात धर्म कथं काल ।४५ दँतक निरन्तर रुपं ज्ञान प्रचार प्रसार याय् धुंकाः ८० दँया उमेरय् कुशिनगरय् महापरिनिर्वाण जुल ।उगु हे इलय् भिक्षु महाकास्यपपिं धर्म प्रचारया लागि पावा थ्यंगु इलय्

छम्ह तीर्थङ्करयात बुद्धया बारे न्यंगु इलय् बुद्ध परिनिर्वाण जुइधुंकूगु, दाहसंस्कार यायृत तयार जुयाच्वंगु खँ कंगु इलय् दक्व भिक्षुपिं शोकाकुल जुल ।तर सुभद्र धाःसा मुसुमुसु काल ।आःबुद्धया निर्देशनय् च्वने माली मखुत, स्वतन्त्र जुल धैगु आभाष महाकाश्यपयात पचे मजुल ।उकिं बुद्ध मदय् धुंकाः स्वला लिपा महाकाश्यपया अध्यक्षताय् राजगृहलय् न्हापांगु संघायन सःताः आनन्द व उपालीं न्यनातःगु बुद्धया उपदेशयात संग्रह याय्गु जुल ।उगु इलय् आनन्दयाके ८२ हजार, उपाली याके २ हजार यानाः ८४ हजार धर्मस्कन्ध मुंकूगु जुल ।थुगु धर्मस्कन्धयात विनय, सूत्र व थ्व बाहेकया छगू ब्वथलेगु जुल ।थुगु स्वगू ब्वयात हे त्रिपिटक धाःगु खः ।थ्व पालि भाषाया खः ।बुद्धं कनावंगु बुद्धया फुक्क वचन हे त्रिपिटक जूगुलिं थुकियात बुद्धधर्मया धर्मग्रन्थ धाय्गु याइसा, पालिं धयातःगु थ्व हे वचन बुद्धधर्मया आधिकारिक खः ।गुगु संग्रह जूसां बुद्ध परिनिर्वाण जुइधुंकाः न्यासः दँ लिपा ग्रन्थया रुप बिइगु यात ।थुकिया हे लिधंसाय् लिपा वनाः मेमेगु धर्मग्रन्थत नं च्वय्गु जुल ।

शाक्यमुनि गौतम बुद्ध मदुगु सच्छि दँ लिपा कालाशोकया पालय् निक्वगु संघायन जुल ।थुगु इलय् बज्जियनतय्सं झिगू बुँदाया खँ पित हयाः विवाद हय्गु यात ।थुकियात साम्य याय्गु लागि यशं तःधंगु भूमिका म्हितेगु यात ।अथेखःसां लिपा विवाद हःपिं बज्जियनतय् थःगु ब्यागलं सभायात ।उगु इलय् ब्यागलं च्वंपिं झिद्धः दुगु खःसा, पुरातनवादी (स्थवीर) पिं यक्व हे म्होजक दु ।उकिया कारणं ब्यागलं च्वंपिनिगु पुचःयात महासांघीक धाय्गु यात ।

जुजु अशोकया पालय् अशोकया हे संरक्षकत्वय् पाटलीपुत्रय् मोग्गलीपुत्र तिस्सया अध्यक्षताय् संघ सुधारया लागि स्वकःगु संघायन जुल ।जुजु अशोकया पालय् बुद्धधर्मय् हे झिंच्यागू निकाय खने दय्धुंकल ।सम्राट अशोक न्हापां तसकं चण्डालम्ह खः ।कलिङ्गया ल्वापु लिपा बुद्ध धर्मय् नुगः क्वसाय्काः फुक्क बौद्ध भिक्षुपिनिगु लागि नय्गु, त्वनेगु ब्यवस्थाया लागि थःगु राज्यया स्वगू ब्व मध्ये छगू ब्व फ्याय्गु याय्वं मेमेगु धर्मया अनुयायीपिं नं नय्गु, त्वनेगु लागि भिक्षु जुल ।गुकिया कारणं सुथय् विहारय् उपोषध पाठ याय्गुतक नं मजुल ।सक्कली भिक्षुपिन्सं विहार त्वःता मेगु थासय् च्वंवनेगु यात ।उकिं अशोकं उपोषध याकेत दूत छ्वल ।उम्ह दूतं नक्कली भिक्षुपिन्त सजाँय विइगु नामय् छ्यं ध्यना बिल ।थ्व खँ सीवं थः हे विहारय् वयाः स्वःवन ।थःत तसकं पश्चाताप जुल ।थुकिया दोष सुयात लाइ धैगु न्ह्यसः न्यनेगु लागि अहोगंगाय्

च्वंवंम्ह मोग्गलीपुत्र तिस्सयात सःतके छ्वयाः वैगु हे सल्लाह कथं बुद्धधर्म शुद्धिकरणया लागि स्वकःगु संघायन यात ।उगु संघायनं उपोषध ब्वने मसःपिं भिक्षुत पितनाः ल्यं दुपिं भिक्षुतय् दथुइ भिंकेगु ज्या जुल ।उगु इलय् पितना छ्वःपिं नक्कली भिक्षुपिं ६० हजार दुगु खः ।(वापत, १९९७:४१) ।वयां लिपा अशोक महाराजं विभिन्न देसय् धर्मप्रचारकत छ्वयगु, थः काय् महेन्द्र व म्ह्याय् संघमित्रायात श्रीलंङ्का छ्वय्गु यातसा थः नं धर्म प्रचारया लागि थाय् थासय् वनाः स्तम्भतय्गु, तीर्थयात्रा याय्गु यात ।

शाक्यमुनि बुद्ध मदुगु न्यासः दँ लिपा शक जातिया जुजु कनिष्कया पालय् जालन्धर (गनं काश्मिरय्)य् पार्श्व गुरुया निर्देशन कथं प्यक्वःगु संघायन जुल ।थुगु संघायनय् थेरवादीतय्सं भाग मकाः ।थुगु हे इलय् बुद्ध धर्मया ग्रन्थत च्वय्गु नं जुल ।पाली साहित्य संस्कृत साहित्य निगू नं थुगु हे इलय् च्वय्गु जूगु खः ।थ्वसिबें न्हापा पाली बौद्ध साहित्य लुमंकाः कण्ठ यानाः ल्यंकाः तःगु खः ।जुजु अशोकं बुद्धधर्म प्रचारया लागि दूतत छ्वः थें हे कनिष्कं नं धर्म प्रचारया लागि तापाक्क तापाक्क छ्वय्गु यात ।संस्कृत भाषं त्रिपिटक च्वकेगु लागि ५०० म्ह न्ह्यंगु विहारत दय्काः विल ।थ्व संघायनयात महायानतय्गु संघायन धाइ ।(वापत, १९९७:४२,४३)

प्यक्वःगु संघायनतक वःगु इलय् बुद्धधर्मय् दुने यक्व निकायत खनेदत ।अथेखःसां मुख्य यानाः स्थवीरवाद वा थेरवाद व महायान स्पष्टं खनेदत ।

थेरवाद बुद्धधर्म

थेरया अर्थ भिक्षु खः ।शाक्यमुनि भगवान बुद्धं संघया पलिस्था याय् धुंकाः दीक्षित जूपिन्त प्रवज्जित यानाः थःगु ज्ञान प्रचार याय्गु लागि अधिकार विइगु यात ।थुपिं अधिकार प्राप्त जूपिं मनूतय्सं बुद्धया नियमय् च्वनाः जीवन हनेगु भ्वलय छेँ, बुँ, परिवार, सम्पत्ति फुक्क त्वःता मेपिन्सं ब्यूगु नसा नयाः, कन्हय् यात माः धकाः मल्यंकूसे साधा जीवनयात नालाः काःपिं, म्हासुगु वसः (चीवर) पुनाः बुद्धया ज्ञानयात प्रचार याइपिन्त स्थवीर वा भिक्षु धाइ ।थुपिं भिक्षुपिन्सं बुद्धं क्यंगु लँपु ज्वनाः, बुद्धं पालना याःगु नियम वा शील नालाः, जीवनया लक्ष्य अर्हत्तक थ्यंकेगु लागि न्ह्यांवनाःच्वंगु लँपुयात स्थवीरवाद वा थेरवाद धाइ ।भिक्षुयात थेर व भिक्षुणीपिन्त थेरी धाइ ।थेरपिन्सं २२७ विनय, थेरीपिन्सं ३११ विनययात पालना याय्माः ।थेरवादीतय्गु मुख्य लक्ष्य धैगु

अर्हत् खः ।अर्हत्या अर्थ शत्रु मदय्‌केगु खः ।थन शत्रु धैम्ह पिनेया मखु, दुने नुगलय् च्वंगु तृष्णायात धाःगु खः ।राग, द्वेष, मोह रुपी तृष्णा हे वास्तविक शत्रु खः ।थुगु तत्वयात मदय्‌केगु हे अर्हत् जुइगु खः ।थुकथं मनयात सफा यानाः छुं हे ल्केष मदय्‌क म्वाय् फतकि हाकनं जन्म काय् माली मखु ।हाकनं जन्म जुइ म्वाःगु अवस्था हे दुःख मुक्तिया लँपु खः धैगु धारणा कथं थः जक उगु लँपुइ वनेगु कुतः याइपिं हे थेरवादी खः ।

महायान बुद्धधर्म

थःया लागिजक मखु फुक्क प्राणीया उद्धार याय्‌गु लक्ष्य जुइमाः ।थःम्हं ज्ञान काय्‌गु धैगु थःगु लागिसिबें मेपिनिगु लागि जुइमाः ।फुक्क प्राणीयात करुणा भाव तय्‌माः ।संसारया प्राणीपिं उद्धार मजुइकं थःजक उद्धार जूगुया अर्थ मदु ।फुक्क प्राणीपिं दुःखी, थः जक सुखी, फुक्क मनूत गरीब, थः छम्हजक धनीया अवस्थाय् थःम्हं नं गबलें सन्तुष्टि व आनन्द काय् खनीमखु ।दक्व प्राणीपिं आनन्द जूसा थः नं आनन्द जुइ ।उकिं फुक्क प्राणीया उद्धार मजूतले थः उद्धार जूसां हाकनं हाकनं प्राणीया उद्धार याय्‌गु लागि थुगु लोकय् जन्म काय् धैगु भावना वा दर्शन हे महायान दर्शन खः ।

महायानया धारणा महासांघीकपाखें वःगु खः ।न्हापां महासांघिकपिन्सं बुद्धया विनयलय् ई कथं छुं ह्यूपाः हय्‌गु खँ न्ह्यथंगु खः ।चि मदुगु थासय् न्यकुलिइ चि तयाः यंके ज्यू कि मज्यू, १२ वजे जुइकाः निगू पतिं किचः उखे वंकाः नय् ज्यू कि मज्यू, अय्‌ला काय्‌त दय्‌काः तःगु कः त्वने ज्यू कि मज्यू, लुँ वह संग्रह याय् ज्यू कि मज्यू, गनं वनेबलय् थौंया लागि हे नय्‌गु यंके ज्यू कि मज्यू, जा नय् धुंकाः घ्यःदुरु त्वने ज्यू कि मज्यू थें जाःगु न्ह्यसः हे लिपा वनाः स्थविरवाद व माहासांघिकतय्‌गु विभाजनया कारण जुल ।

बुद्धया दर्शन कथं ज्ञानया बोध जुइगु हे दकले तःधंगु जुल ।उजागु बोधिज्ञान स्वगू दु- श्रावकबोधि, प्रत्येकबोधि व सम्यकसंबोधि ।सम्यकसम्बुद्ध जुइगु ज्ञानयात लिपा वनाः महायान धाय्‌गु यात ।महायानतय्‌सं थः हे चर्याय् वनाः ज्या याइ ।उजापिन्त बोधिसत्व धाइ ।उकिं महायानयात बोधिसत्वयान नं धाइ ।सम्यकसम्बोधि लाकेगु लागि दान याय्‌गु अभ्यास मदय्‌क पूवनीमखु ।उकिं थ्वैत पारमितायान नं धाइ ।(वज्राचार्य, २०६९:२) ।प्राणीपिनिगु उद्धारया लागि हाकनं हाकनं जन्म काय्‌गु, काय्‌फैगु धारणा हे महायान धारणा खः ।थुगु धारणा बांलाक विकास जुयाः प्रचार जूगु ई धैगु बुद्ध मदय् धुंकाः न्यासः दँ

लिपा वा न्हापांगु शदीइ (सान्तिना, १९९७:१३२), जुजु कनिष्कया पालय् जूगु खः ।महायान धैगु पारमितायान व वज्रयानया अभ्यास खः ।थुम्ह बोधिसत्व वा बोध जूम्ह प्राणीयात नेपालय् लोकेश्वर, करुणामय नं धाय्गु याः ।

वज्रयान बुद्धधर्म

महायान दुने पारमितायान व मन्त्रयान (वज्रयान) निगू कचा दु ।उकी मध्ये वज्रयान महायानया छगू कचा खः ।महायानया धारणा नाप वज्रयान छुं भिन्न मदु ।तर अभ्यासया विधिइ भच्चा फरक दु ।दुःखया अभ्यास व बुद्धत्व प्राप्तिया लक्ष्य निगू यानया नं छगू हे खः ।वज्रयान, महायान व तन्त्रयान स्वगू यान दु ।उकी मध्ये वज्रयात तसकं कठोर व हिरा थें बल्लागु, यक्वतक तुइगु, न न्याइबलय् कुतुं वैगु मलः, इन्द्रया ज्वँसाया रुपय् कयातःगु दु ।(सान्तिना, १९९७:१९९) ।वज्रयान दर्शन तेस्रोनिसें सातौं शदीया इलय् तसकं विकास जुल ।थुगु दर्शनया विकास याय्गु लागि नागार्जुन, असंग व चौरासी सिद्धपिनिगु तःधंगु ल्हाः दु ।(सान्तिना, १९९७:२००) ।महायानं बोधिसत्व वा लोकेश्वरया धारणायात न्ह्योने हल ।वज्रयानं थ्वसिबें नं छपलाः न्ह्योने वनाः पंचबुद्ध, तारा नापं आध्यात्मिक, काल्पनिक अनगिन्ती दार्शनिक, सांकेतिक द्यःपिं पलिस्था याना बिल ।मन व शरीरयात क्वातुकेगु लागि मन्त्रतन्त्रयात बः विल ।वज्रयानय् फुक्क प्राणीपिं सम्मान धैगु भावना, संस्कृति, जादू तुनामुना, प्रतिक आदि फुक्कयात बः कयाः न्ह्यां वन ।महायान दर्शन कथं न्ह्याथे यानाः नं फुक्क प्राणीया उद्धार याय्गु हे खः ।थी थी उपाय कौशलत छ्यलाः उद्धार याय्गु भावनाया कारणं महायानसिबें नं छगू पलाः न्ह्योने वंगु दु ।वज्रयानय् मन्त्रविद्या, योगविद्या नापं रसायनशास्त्र, वास्तुशास्त्र, औषधीशास्त्रयात नं उपाय कौशलया रुपय् छ्यलातःगु दु ।(वज्राचार्य, २०६९:८) ।

थःगु लक्ष्य पूवंकेगु लागि ई, थाय्, परिस्थिति स्वयाः गन गुगु ज्या याःसा थःगु लक्ष्यतक थ्यनी वहे लँपु (उपाय कौशल) ज्वनाः वज्रयान न्ह्योने वन ।गुकिया कारणं देश अनुसार वज्रयान बुद्धधर्म नं पानाः वन ।दर्शनया ल्याखं शुन्यता, चित्त मात्रता अर्थात् थ्व संसारय् दुगु गुलि नं वस्तु अनित्य खः ।फिज वरावर भ्रम व माया जक खः धैगु दर्शन गथे खः अथे हे ल्यंकाः तल ।

महायान व वज्रयानपिन्सं थ्व फुक्क दर्शन बुद्धया इलय् बुद्धं थःम्हं हे छ्यलावंगु खः धैगुली विश्वास यानाच्वंगु दु ।सर्पं न्याइगुपाखें बचे जुइगु लीग, मच्चा बुइमफया कष्ट जुयाच्वंगु इलय् मन्त्र ब्वंगु प्रसंग, बैशाली बुद्धं अनुयायीपिन्त

व मेगु धर्मया मनूतय्‌त ऋद्धिबल क्यंगु प्रसंगयात महायान व वज्रयानया अभ्यास धाय्‌गु याना: वयाच्वंगु दु ।तर सम्प्रदाय व यानया विकासया ल्याखं महायान सम्प्रदाय निक्वगु संघायनय्‌ खनेदतसा वज्रयान सम्प्रदाय नागार्जुन, असंगया ब्याख्या विश्लेषण धुंका: खनेदत ।

बुद्धधर्मय्‌ दुने विभिन्न यानत खनेदत ।श्रावकयान, हीनयान, महायान, वज्रयान, सहजयान, पारमितायान, मन्त्रयान आदि ।थन यानया अर्थ साधन ख: ।गुगु नं छगू थासय्‌ थ्यंकेगु लागि ज्वना वनेगु साधन ।थेरवाद छेँया जग ख:सा, महायान मातँ ख:, वज्रयान बैग: ख: ।थेरवाद व महायानया ज्ञान मदय्‌क वज्रयान अपूर्ण जुइ ।उकिं स्वगू नं बुद्धया सिद्धान्तयात अंगिकार याना: थ: नं म्वाय्‌गु, मेपिं प्राणिपिन्त नं म्वाकेगु भावना कथं थ:थ:गु लँपुइ न्ह्यानाच्वंगु दु ।

अशोक महाराजाया पालय्‌ खनेदुगु भिंच्यागू निकाय लिपा वना: थ्व हे स्वगू निकायलय्‌ ल्वाक ज्या: वन ।थौंया इलय्‌ बुद्धधर्मय्‌ खनेदुगु स्वगू निकाय थेरवाद, महायान व वज्रयान ख: ।थुगु स्वगू यानया अभ्यास नेपालय्‌ जुयाच्वंगु दु ।

नेपालय्‌ बुद्धधर्म

वर्तमान नेपा:या पश्चिम तराई लागाय्‌ करीब येँ दे नं ३०० कि.मी तापागु रुपन्देही जिल्लाया लुम्बिनी थौंसिबें नीखुस: दँ न्ह्यो सिद्धार्थ गौतम जन्म जूगु ख: ।उगु इलय्‌ सोदश जनपद मध्ये लुम्बिनी, कोशल व कपिलवस्तु राज्यया भागय्‌ ला: ।यातायात मदुगु, न्ह्याथाय्‌ वंसां न्यासि जुइमा:गु इलय्‌ लुम्बिनी येँ दे वय्‌गु धैगु तसकं थाकुगु खँ ख: ।उकिं बुद्ध नेपा: व:गु दु कि मदु धैगु स्पष्ट धाय्‌फैगु छुं नं आधार मदु ।तर मूलसर्वास्तीवादविनयसूत्रय्‌ बुद्धया जीवनकालय्‌ ऊन न्याय्‌त व:पिं ब्यापारी नाप भिक्षुपिं, आनन्द, अशोक नेपा: व:गु प्रसंग न्ह्यथनात:गु दु ।कोशल नरेश विडुड्‌भं कपिलवस्तु आक्रमण या:गु इलय्‌ विस्युं व:पिं आनन्दया थ:थितिपिनिगु ब्वनाय्‌ आनन्द नेपा: व:गु इलय्‌ थनया ल:फय्‌या कारणं लिहाँ वंगु इलय्‌ तुतिइ च्वापुं न:गु खँ नं मूलसर्वास्तीवादविनयसूत्र य्‌ न्ह्यथनात:गु दु ।उकिं बुद्धया इलय्‌ हे थेरवादी भिक्षुपिं नेपालय्‌ वल धैगु अनुमान याय्‌छिं ।

लिच्छवितय्‌गु शासनकालय्‌ कोलिग्राम धका: त:कू थाय्‌ कया: त:गु खनेदु ।उकी नं दक्षिण कोलीग्राम नां तसकं प्रचलित ख: ।शाक्यमुनि बुद्धया इलय्‌ छखे विडुड्‌भया आक्रमण, मेखे मगध जुजुया राज्य विस्तारया कारणं नेपा: व:पिं शाक्य, लिच्छवि, कोली, बृज्जी, मल्ल नाप भिक्षुपिं नं नेपा: व:गु अनुमान याय्‌फु ।

अशोकया जीवनकालय् थेरवादी बुद्धधर्म प्रचारया लागि तापाक्क दूत छ्वयग् झ्वलय् हिमवत्खण्डय् मझिमथेर व वया पासापिन्त छ्वयाहःगु न्ह्यथनातःगु दु ।थः हे नं थः म्ह्याय् चारुमती नाप नेपाः वयाः यलय् प्यगः थूर दय्काः लिहाँ वंगु इलय् देवपतनया राजकुमार देवपाल नाप चारुमतीया इहिपाः याकाः थः लिहाँ वंगु प्रसंग मूलसर्वास्तीवादविनयसूत्रय् न्ह्थनातःगु दु ।थुगु प्रसंगपाखें नं थेरवादी बुद्धधर्म नेपालय् ई.पू.य् हे दुहाँ वय् धुंकूगु अनुमान याय्फु ।थेरवादी भिक्षुपिन्त माःगु सुविधा, नय्गु, च्वनेगु, हिति, बुँगाः आदिया ब्यवस्था वृषदेव, मानदेव, शिवदेवपिन्सं याःगु खँ भाषा वंशावलिइ न्ह्यथनातःगु दु ।अथेहे शिवदेवं दय्कूगु शिवदेव विहारय् छगू इलय् भिक्षुपिं च्वनीगु खँ दु ।शिवदेव स्वयं भिक्षु जुल धैगु न्यनेदु , अथेहे यूआन च्वाङ्गया यात्रास्मरणय् नेपालय् २००० भिक्षुपिं दुगु खँ न्ह्यथंगुपाखें थेरवादी भिक्षुपिनिगु अवस्थाया बारे अनुमान यायगु थाय् दु ।(वज्राचार्य, २०५९:३४) ।

लिच्छविकालय् थेरवादी विहार गुलि दु धैगु सीमदु ।तर भिक्षुपिन्त भोजन याकेगु लागि, स्यंगु दय्केगु लागि धकाः गुथि तयावंगु खनेदु ।हाडिगांया स्तम्भ अभिलेखय् भिक्षुपिन्त नास्तिक, कुतार्किक, मूर्ख कुमति धैगु न्ह्यथना तःगुपाखें नं बौद्ध भिक्षुपिं दु धैगु सीकाः काय्फु ।

मल्लकालय् राजनैतिक थथ्याः क्वथ्याः, पिनेया आक्रमण, प्राकृतिक प्रकोप, डोयतय्गु आक्रमणया कारणं थेरवादी बुद्धधर्मया विकासय् पंगः थनेगु जुल ।शिवदेवया पालय् वःम्ह शंखराचार्यं बौद्धभिक्षुपिन्त शास्त्रार्थ यानाः बुकाः जवर्जस्ती भिक्षु व भिक्षुणीया दथुइ इहिपाः याकाः विल ।जयस्थिति मल्लया पालय् सामाजिक सुधारया नामय् कूल कथंया ज्या ब्यवस्था याय्वं थेरवादी बौद्धपिन्त असर लात ।लिपा राणा प्रधानमन्त्री जुद्धसम्सेरया पालय् थेरवादी भिक्षुपिन्त पितनेगुतक जुल ।वयां लिपा पितंपिं भिक्षुपिन्सं भारतया भूमिइ च्वनाः अभ्यास याय्गु यानाच्वन ।लिपा विदेशी राजदूतया ग्वहालिं नेपाः वय्त ताःलात ।२००७ सालया प्रजातन्त्रया लिपा थेरवादी विहार दय्केगु, भिक्षु भिक्षुणी जुइगु नापं थेरवादी दे नाप स्वापू क्वातुगु कारणं दुने व पिनेया ग्वहालिं बांलागु अवस्था ब्वलन ।

अथेहे महायान वज्रयान बुद्धधर्मया अवस्था पूर्व लिच्छवि इलय् तसकं बांलाः धैगु सीदु ।साहित्यिक ग्रन्थया लिधंसाय् धाय्गु खःसा बृषदेवया पालय् स्वयम्भू चैत्य दय्कूगु, वृषदेवयात सुगतशासनपक्षपाती धकाः गोपालराज

वंशावलिइ न्ह्यथनातःगु दु ।मानदेवं मानविहार दय्कूगु, गुँ विहारय् ध्यान च्वंवंगु प्रसंग, गौड देशया जुजु प्रचण्डदेव नेपाः वयाः शान्तिकराचार्य जूगु, वैत गुणाकर आचार्यं दीक्षा वियाः स्वयम्भूया ज्योती दुने तयाः चैत्य दय्कूगु, वया शिष्य बन्धुदत्ताचार्यं अनाबृष्टि जूगु इलय् नरेन्द्रदेव जुजु नाप वनाः करुणामय द्यः कयाः मत्स्येन्द्रनाथया जात्रा संस्कृति न्ह्याकूगु आदिपाखें भारतय् वज्रयान बुद्धधर्मया शुरुवात नापनाप हे नेपालय् नं वज्रयान बुद्धधर्मया विकास जूगु सीदु।

साहित्यजक मखु शिलाभिलेखया आधारं नं लिच्छवि शासन दुने महायान वज्रयान बुद्धधर्म विकास जूगु प्रमाण यक्व दु ।अंशुवर्माया अभिलेखय् नं वज्रयान खँग्वः, स्वयम्भू खँग्वः नापं गुँ विहारयात ६ पण २ पुराण अनुदान वियातःगु दु ।नेपाः गाः दुनेया गवाक्ष दुगु चैत्ययात स्वय्गु खःसां स्वयम्भू, खास्ती, चाबहिलया धनदो चैत्य, श्रीघया शान्तिघट, टेवहालया चैत्य ततगःगु लिच्छविकालया चैत्यत खनेदु ।अथेहे चीग्वःगु चैत्यय् टेवहालया चैत्य, पकनाजोल, चोवहाल, क्वय्ना (वज्रयान, २०५९:९) आदि थाय्या महायान वज्रयान चैत्यं लिच्छविकालया बुद्धधर्मया प्रतिनीधित्व यानाच्वंगु दु ।

लिच्छविकाल धुंकाः बाह्रौं शदीइ मल्लकालय् वज्रयान बुद्धधर्मया नं स्वर्णयुग जुल ।स्वयम्भू चैत्ययात जनता व जुजुपिन्सं तःक्वः हे जिर्णोद्वार यात ।ज्योर्तिमल्ल, महारानी गंगादेवी, जुजु लक्ष्मीनरसिंह मल्ल, भाष्कर मल्ल, जयप्रकाश मल्ल, महापात्र राजहर्ष भल्लोक, महामन्त्री मदनरामबर्द्धन, शाक्यभिक्षु मैत्रीचन्द्र, शाक्यभिक्षु मञ्जुदेव (वज्रयान, २०५९:१३) आदिपिन्सं नं जिर्णोद्वार याःगु दु ।चौधौं शदीनिसें अठारौं शदी दुने ११ कः जिर्णोद्वार याःगु दु ।नेपाःया जुजुपिन्सं व जनतांजक मजूसे तिब्वत, सिक्किमपाखें नं जिर्णोद्वार याय्गु लागि ग्वहालि याःगुपाखें मल्लकालय् वज्रयानया अवस्था स्पष्ट जू ।

लिच्छविकाल धुंकाः नवौंनिसें १३ औं शदीतकया इलय् नेपालय् यक्व तान्त्रिक साधना व तान्त्रिक गुरुपिनिगु जन्म जुल ।थुगु हे इलय् तान्त्रिक पूजा, साधना, संस्कृति विकास, तान्त्रिक मूर्ति नाप सयौं बहाबही दय्कूगुपाखें नं वज्रयानया अवस्था सीकाः काय्फु ।

थौंया अवस्थातक नं थेरवाद, महायान, वज्रयान बुद्धधर्म नापनापं अभ्यास याय्गु, थःथःगु हे विहार, गुम्बा व परम्परागत साधना नापं भिक्षु महासंघ, नेपाल बौद्ध महासंघ, वज्रयान महासंघ नीस्वनाः बुद्धधर्म प्रवर्द्धनया लागि न्ह्यांवनाच्वंगु दु ।

मुश्लिम वा इस्लामधर्म

पैगम्बर मोहमदया जीवनी

ई.सं. ५७० प्रोफेक्ट मोहमदया जन्म थौंकन्हेया अरब देशया मक्काय् जूगु खः ।मोहमदया जन्म जूगु छुं हप्ता न्ह्यो वयाः अबु अब्दुल्ला मन्त ।वयागु स्याहार सुसार हेरचाह बाज्याम्ह व मांम्ह हिलिमापाखें जुल ।तर मोहमद खुदूया इलय् मांम्ह नं मन्त ।वयां निदू लिपा वया बाज्याम्ह नं मन्त ।वयां लिपा वया ककाम्ह अबु तालिबं हेरचाह यानातल ।ककाम्ह तसकं ह्दय तफाम्ह, कर्तब्यनिष्ठम्ह ख : ।मक्का धैगु छुं उत्पादन जुइमखुगु मरुभूमि थाय् खः ।उगु थाय्या केन्द्र धैगु काबु खः ।अनया मनूतय्गु पेशा धैगु ब्यापार खः ।छुं नं उत्पादन जुइमखुगु थाय् जूगुलिं अनया मनूत तसकं गरीब तर इमान्दार जू ।ब्यापार याय्गु भ्वलय् अबु तालिब नापनापं मोहमद नं १२ दूय् हे ब्यापार याय्गु ज्याय् लगे जुल ।क्यूरिस जातिइ जन्म जूम्ह मोहमदया इलय् मक्काबासीतय्सं मूर्ति पूजा याय्गु यानाः वयाच्वंगु खः ।अनया मनूत ब्यापारया निम्तिं प्यालिष्टान व साइरियाय् ब्यापार याः वनी ।ब्यापारया भ्वलय् जूगु विवादयात मोहमदं खू ल्हानाः शान्त यात ।लिपा कावा धैगु थाय् मिं नल ।उगु थाय् हाकनं दय्केगु भ्वलय् ल्वंया द्यःयात गुगु थासय् तय्गु धैगु विवाद जुल ।उगु विवाद ज्यंकेगु लागि मोहमदयात लिडर दय्कल ।दक्वसित चित्त बुझेजुइक हे दथुइ द्यः स्थापना यानाः विल ।मोहमद आखः ब्वने नं मसः च्वये नं मसः ।तर ब्यापारया ज्याय् धाःसा तसकं इमान्दार, वया ककाम्हं वैत थःसिबें थकालिम्ह खालिदा नाप ब्याहा यानाः ब्यापार याय्गु प्रस्ताव कथं २५ वर्षया उमेरय् निकः इहिपाः जुइ धुंकूम्ह, थःसिबें झिंन्यादू थकालिम्ह खालिदा नाप इहिपाः जुल ।खालिदा तःधंम्ह ब्यापारीया म्ह्याय् खः ।ब्यापारया जीवन हनाःच्वंम्ह मोहमदया नुगः तसकं हे कोमल, अन्याय जूगु स्वय् मफु, थःगु कर्तब्यप्रति निष्ठावान जूम्ह ४१ दूय् मक्कासिबें डेढ कोष तापागु हिरा धैगु

पहाडय् ध्यान च्वनेगु भ्रूवलय् ईश्वरया शब्द उच्चारण ताल ।उगु शब्दयात मोहमदं नालाः कायवं मोहमदयाके अलौकिक शक्ति ब्वलन ।थ्व खू दकले न्हापां लिहाू वयाः खालिदायात कन ।थ्व ईश्वरया खूपु खः धैगु नालाकयाः दकले न्हापां इस्लाम धर्मयात खालिदां नाला काल ।वयां लिपा थःमिले जूपिं पासापिं, छिमेकियात ईश्वरया बाक्य कनेगु यात ।गुलिसिनं सहज रुपं स्वीकार यातसा गुलिसिनं तःधंगु चार्ज लगेयात ।नेता जुइगु लागि, प्रचारय् वयगु लागि चालबाजी तायकल ।मोहमदया प्रवचनयात परम्परावादीतय्सं स्वीकार मयाः ।उल्टा इस्लाम धर्मयात स्वीकार याःपिन्त दुःख, कष्ट विइगु, आक्रमण याय्गु यात ।गुकिया कारणं मोहमद व वया अनुयायीत मक्का त्वःता, मदिनाय् वनेत बाध्य जुल ।मक्कावासीपिन्सं मोहमदयात स्याय्गु कुतः यात ।नापं वया ककाम्ह अबु तालिबयात काय्चा (मोहमद) लःल्हाय्गु लागि नं धाल ।मक्काबासीपिन्सं मोहमदयात देशं पितनेगु क्वःछितसा १३ वर्षतक तसकं दुःख व अत्याचार फयाः च्वनाच्वन ।मनूतय्सं मोहमदयात अप्पां काय्केगु, फोहरय् वान्छोय्गु, आदि सास्ति ब्यूसां ईश्वरया निर्देशनय् च्वनाः प्रार्थना यानाच्वन ।उगु हे चान्हय् मोहमदयात विभिन्न लोकय् यंकाः न्हापायापिं मुसा, अब्राहम, जेसस नाप लाकेगु यातसा, थःम्हं गबलें मखंगु वस्तु क्यनेगु मानौं छगू चमत्कार हे क्यनेगु जुल ।गुकिंयानाः दैवीय शक्ति प्राप्त जूगु निश्चय जुल ।ई.सं ६२२ य् मदिनाया छथ्व मनूतय्सं इस्लामयात स्वीकार यात ।उगु इलय् थःगु थाय् मक्काय् छथ्वः मनूत नाप छ्रे ल्यहाू वल ।उगु हे चान्हय् मक्काबासीतय्सं छ्येय् वनाः छुरां सुयाः स्याय्गु योजना दय्कल ।चान्हय् छ्येय् हे वनाः छुरां सुयाः स्यात ।तर उगु थासय् मोहमद मजूसे वया काय्चा द्यनाच्वंगु जुयाच्वन ।उकिं बचे जुइत सफल जुल, तर लिनाः मोहमदयात देशं तापाक विसिके छ्वत ।लिपा आक्रमण याय्गु लागि फौज तयार यात ।थ्व खबर सियाः मोहमदं नं फौज तयार यात ।मदिनाय् आक्रमन यात तर मक्कावासीतय्सं त्याके मफुत, गुलिसित स्यातसा, गुलिं ज्वनेगु यात ।ई ६२६ पाखे मक्काबासीतय्सं हाकनं हमला याइगु सीवं नीन्हुतक चान्हिं मधासे मदिना दुहाू वय् मजीक गाः म्हुइगु यात ।योजना कथं आक्रमण याय्त वल तर गाः म्हुयातःगुलिं लिहाूतुं वनेमाल ।वयां लिपा मक्का व मदियाया दथुइ छगू सम्भौता जुल ।मोहमद व वया दूततय्सं देशं पिने वनाः धर्म प्रचार याय्गु यात ।इश्लाम धर्म देशं पिने नं प्रचार जुल ।अन्तय्

मोहमद सी न्ह्यो १ लाख २४ हजार इस्लामयात संबोधन यानाः कल्याणकारी सन्देश विइगु यात ।गुगु जीवनया लागि तसकं महत्वपूर्ण व इस्लाम धर्मया लागि आचार संहिता जूवन ।

इस्लामया सन्देश

इस्लाम शब्द अरबया सलामपाखें वःगु खः ।गुकिया अर्थ मेगु वस्तुया दथुइ शान्ति, शुद्धता, विनम्र व आज्ञा खः ।धार्मिक रुपं धाय्‌गु खःसा इस्लामया अर्थ ईश्वर वा परमेश्वरया आज्ञा, इच्छा व विनम्रता खः ।अर्थात् ईश्वरया कानूनयात पालन याय्‌गु ।ईश्वरं सम्पूर्ण वस्तु दय्‌कूगु खः उकिं संरक्षण याय्‌गु नं मानवीय कर्तब्य खः ।मुस्लिमतय्‌गु पवित्र थाय्‌या कथं कावायात काइ ।गुगु थाय् मोहमदसिबें न्ह्योया अब्राहम, पुर्खापिन्सं द्यःया लागि दय्‌काः तःगु छ्‌ुं वा थाय्‌या रुपय् काइ ।आदिमकालनिसें हे दुगु थाय्‌या रुपय् काइ ।न्ह्याथाय्‌च्वंपिं मुस्लिमतय्‌सं नं कावापाखे स्वयाः प्रार्थना याय्‌गु याइ ।

थः न्ह्याबलें जनताया दथुइ दयाच्वनी ।मोहमदं प्रवचन याःगु दिं, महिना व देश तसकं पवित्र खः ।जीवन व वयागु सम्पत्ति इस्लामतय्‌गु पवित्रता खः ।छुं नं सामानत सुयागु खः, वैत हे लित ब्यू, उकी थःगु हक लगे जुइमखु ।स्वैत नं दुःख विइमते, थःत नं सुनां दुःख विइमखु ।ऋण विइगु इलय् काय् हे मज्यूगु अप्वः ब्याज कयाः शोषण याय् मते ।नय्, त्वने व पुने मखंपिन्त वसः बिइगु या ।अल्लाहया न्ह्योने छन्हु वनाः थःम्हं यानागु ज्या कं वने मानी ।न्ह्याबलें भिंगु लूपुइ हू ।लिप्पा भविष्यवक्तापिं, दूतपिं सुं वैमखुत, न्हूगु विचारकत नं दैमखु ।निगू चीजत त्वःता वने छगू कुरान व मेगु जिगु उदाहरण, गुकियात अनुशरण याःसा जीवनय् गवलें असफल जुइमखु ।मिसापिन्त थःगु लिधंसा ताय्‌काः इमिसं धाःगु नं खू न्यनेमाः ।ईश्वरप्रति विश्वास व प्रार्थना याय्‌गु, रमादानया इलय् ब्रत च्वनेगु, धन दानया रुपय् विइगु ।मुस्लिमय् विश्वास याइपिं फुक्कसित दाजुकिजा कथं काय्‌गु ।फुक्क मुस्लिमपिन्त थःगु कर्तब्य व दायित्व पूवंकेगु समान अधिकार दु ।थःगु मखुगु मेपिनिगु वस्तु काय् मज्यू ।पुण्यसिबें तःधंगु मेगु छुं मदु ।गुम्हेसिनं मोहमदया खू न्यनी, मेपिन्त नं कनाब्यु, वैत नं मेपिन्त कनेत धयाब्यु ।थुकथं मोहमदं अन्तिम इलय् प्रवचन विइधुंकाः ई.६३२ सालय्, ६३ वर्षया उमेरय् थःगु देहयात त्याग यात ।सोमवारया दिन हिरा पहाडय् ईश्वरया सन्देश प्राप्त जूगु ११ वर्ष लिपा, अल्लाहयात

करुणा ति धैगु बाक्य उच्चारण यायां अन्तिम विदा जुल ।वया जीवन भरया पासा अबु वकरं अल्लाह गथे अमर जुई अथेहे मोहमदया जीवन त्याग जूसां म्वाना:च्वंगु दै धैगु कथं मोहमदयात ईश्वरया दूत व छम्ह हे जक द्य:या प्रार्थना याय्‌त धा:गु दु ।गुगु मुश्लिम समुदायया लागि आचार संहिता जुल ।

ईश्वरया दूत मोहमदप्रति विश्वास याय्‌गु ।ईश्वरीय ग्रन्थ कुरानया निर्देशन कथं जीवन हनेगु ।परलोकया जीवनय्‌ विश्वास याय्‌गु ।मुस्लिम धर्म अंगिकार याइपिं फुक्क दाजुकिजा कथं ब्यवहार याय्‌गु ।

मानव समुदाय दुने मिसा व मिजं निथ्व: नं ईश्वरया विश्वास पात्र ख: ।ईश्वरपाखें सृजना या:गु दक्व श्रृष्टियात संरक्षण याय्‌गु फुक्कसिया दायित्व ख: ।पृथ्वी, वातावरण, वनस्पति जीवजन्तु, मनूतय्‌सं छ्यलीगु व दुरुप्रयोग याइगुया जिम्मेवारी मनूत स्वयं ख: ।

अथेहे न्याय थ:गु चित्त, मन, आत्मां धाइ ।न्यायया आधार परिवारपाखें जुइमा: ।थ:सिबें थकालीपिं मां अबुपिन्त आदर, माया तय्‌मा: ।मचातप्रति माया, स्नेह दय्‌मा: ।कला: भातप्रति नम्रता दय्‌मा: ।पीडा, हिंसा विरुद्ध वनेमा: ।समुदायया सामाजिक दायित्व, आज्ञाकारीतायात पूवंकेगु हे मुश्लिमतय्‌गु कर्तब्य ख: ।

मुश्लिमतय्‌सं खुगू चीजय्‌ विश्वास याना: च्वंगु दइ ।छम्ह हे जक द्य: अल्लाहप्रतिया विश्वास ।भक्तपिनिगु क्षमाया नितिं प्रार्थना याइम्ह देवदूतप्रति विश्वास ।पवित्र ग्रन्थ कुरान, यहुदीपिनिगु तोरा, साम्स्‌ व ईशुया उपदेशप्रति विश्वास ।अल्लाहया पैगम्वरप्रति विश्वास, कुरानय्‌ नीच्याम्ह ईश्वरीय दूतपिनिगु नां दु, उकी मध्ये दकले लिपांम्ह पैगम्बर मोहमद कथं काय्‌गु याइ ।अन्तिम न्याय दिवसप्रति विश्वास ।अल्लाहया दिब्य निर्णय व आज्ञाय्‌ विश्वास याइ ।(......., २०२६:१७३)

मोहमदया इलय्‌ मक्काय्‌ थ:थ: ल्वाय्‌गु, तसकं अशान्ति, अनैतिक ज्या याय्‌गु, मिसातय्‌त मानवीय ब्यवहार कथं मस्वय्‌गु, यक्व द्य:पिं हनेगु, अपमानित ब्यवहार याय्‌गु, नाङ्गां च्वना: काबु धैगु थासय्‌ धर्मया नामय्‌ अभद्र जुइगु आदि समाजयात सुधार याय्‌गु सुधारवादीया रुपय्‌ मोहमद व:गु ख: ।मोहमदया जन्म व मृत्यु मक्काय्‌ हे जुल ।उकिं मुस्लिमतय्‌गु लागि मक्का

पवित्र स्थल जुल ।लिपा वनाः मोहमदया उपदेशयात हे अनुयायीपिन्सं मुश्लिम धर्मया रुपय् हिलेगु यात ।

मुश्लिम आधार

मुश्लिमतय्गु मू विश्वास वा धर्मया आधार धैगु नमाज ब्वनेगु, रोजा ब्रत च्वनेगु, जकात बिइगु, हज वनेगु, ईमान, तहिद ब्वनेगु अर्थात् ईश्वरं छ्वयाहःम्ह दूतयात विश्वास याय्गु खः ।

ईमान – अल्लाह बाहेक मेपिं ईश्वर मदु ।मोहमद धैम्ह ईश्वरया दूत खः ।अल्ला, देवदूत, ग्रन्थ, पैगम्बरपिं अन्तिम इलय् मृत अवस्थापाखें हाकनं पुनर्जन्म जुइ ।बांलागु व बांमलागु न्याय निशाफ, स्वर्ग नरकय् विश्वास याय्गु याइ ।

नमाज मुश्लिमतय्सं न्हिं न्याकः ब्वनेगु याइ ।लूय् वनेबले, प्वाथय् दुपिन्त व अफिसय् च्वनेबलय् विरामी जुयाच्वंपिन्सं, मचायात दुरु त्वंके माःपिन्सं ब्वनेगु अनिवार्य मदु ।व बाहेक ११ वर्षया च्वय्पिन्सं अनिवार्य रुपं ब्वनेमाः ।सुथय् दनेसात, सुथसिया जा नये धुंकाः न्हिनय्, सन्ध्या इलय् व बहनी द्यनेत्यय्का ब्वनेगु याइ ।

रोजा मुश्लिम कथं गुगूगु महिनाय् रमादान एक महिना सुथय् निभाः त्वय् धुंकाः, सूर्द्य लुकु मब्यू तले छुं हे मनःसे लछितक ब्रत च्वनेगु याइ ।ब्रतं शरीर शुद्ध जुइगु, मखुगु खू मल्हाय्गु, बांमलागु ज्या मयाय्गु, अयला थ्वू मत्वनेगु, यौन, बांमलागु विचाःयात त्याग याय्गु आदिया शारिरीक अभ्यास यानाः शरीरयात नियन्त्रणय् तयाः शुद्ध व पवित्र याय्गु याइ ।लछितकया ब्रत क्वचाय्का ईदया दिंखुन्हु थःथः दथुइ प्रेम , सद्भाव कालबिल यानाः क्वचाय्की ।

हज वनेगु धकाः जीवनय् छकः मोहमदया जन्मस्थल, अब्राहम नाप सम्झौता जूगु अब्राहमं ईश्वरया लागि दय्कूगु छेॅ, ईश्वरया यःगु थाय् कावाय् वनाः तीर्थ याय्गु याइ ।उगु थासय् हाकुगु ल्वंतय् थियाः प्रार्थना याय्गु, छुं ई तक न्यासि वनेगु लिहा वैगु इलय् मेना धैगु थासय् खराब शैतानयात सास्ति याय्गु धकाः ल्वंतं कय्केगु नं चलन दु ।जीवनय् छकः हज याय् मखन धाःसा जीवन म्वानागुया सार्थकता ताय्की मखु ।द्यःया नामय् थःत समर्पण यानाः, मुश्लिम राष्ट्रया गौरब व एकता ब्वय्गु दिं कथं नं काय्गु याइ ।

जकात धकाः थःम्हं कमाय् यानाः तयागु धनसम्पतीया २.५ प्रतिशत गरीब, दुखीपिन्त दान, उपहार याय्माः ।सरकारं काइगु कर बाहेक नं थथे मेपिनिगु लागि ग्वहालि याय्माः धैगु मान्यता खः ।थुपिं ज्या हरेक मुस्लिमया आधार थां खः ।जकातयात मुश्लिम समुदाय नं थःके दुगु स्वामित्व द्यःया नामय् फ्यायगु, आवश्यक जूपिन्त थःगु कमाइया छुं भाग इनाः बिइगु, सामाजिक कर्तब्यया रुपय् कयातःगु दु ।थ्व मुश्लिम आचार संहिता वा जीवनय् अनिवार्य रुपं याय्माःगु ज्या खः ।थुजागु भावना मदुम्ह सुं नं मुश्लिम जुइफइ मखु धैगु मान्यता दु ।उकिं थुगु न्यागू आधारयात न्यागः थांया रुपय् काय्गु याइ ।

मुश्लिम सम्प्रदाय

मुख्य यानाः मुस्लिमतय् नं निगू सम्प्रदाय सिया व सुनि दु ।मोहमदया अन्त जुइधुंकाः मुस्लिम समुदाय दुने सुयात प्रमुख वा खालिफा दय्केगु धैगु विवाद वल ।मोहमद धुंकाः वया तसकं मिलेजूम्ह पासा, अनुयायी अबु बक्करयात खालिफा दय्कल ।अबु बकर तसकं सहनशील, सहानुभूति दुम्ह, दयालु जूगुलिं याकनं हे मुश्लिम धर्मया प्रचार प्रसार नं जुल ।वयां लिपा उमर अल खताबयात खालिफ ल्यय्गु जुल ।वयां लिपा ओठम्यान, व धुंकाः अलियात विधिवत रुपं खालिफ ल्यय्गु जुल ।ओठम्यानया पालंनिसें गुलि नं दुगु राजनैतिक पार्टीत छथाय् हे च्वनेगु जुल ।ओठम्यान व अलिया हत्या लिपा वा मोहमद लिपा प्यम्ह खालिफ ल्यय्गुलीतक छुं विवाद मजू ।मोहमद मदुगु ३० दू लिपा जब न्याम्हम्ह खालिफा ल्यय्गु खू वल राजनैतिक दल दुने विवाद जुल ।स्वगू धारणा न्ह्योने खनेदत ।छथ्वः मनूतय्सं मोहमदया परिवारया मध्ये छम्ह जुइमाः धैगु खू वलसा, छथ्वः मनूतय्सं राजनैतिक प्रशासनं ल्यइम्ह खालिफा जुइ ।मेगु राजनैतिक प्रशासनय् दुपिं आर्मियापाखें खालिफा याय्माः धाइपिं खनेदत ।उकी मध्ये म्हो जक दुपिं आर्मिपिन्सं मुइया (Muawiyah) यात खालिफा दय्कलसा नीदू लिपा हाकनं मोहमदया परिवार व मुइयाया परिवारया दथुइ सुयात दय्केगु धैगु विवाद जुल ।थुगु इलय् मुइयाया काय याजिदं (Yazid) राजद्रोह यानाः मोहमदया फुक्क परिवारयात स्यानाः थः खालिफा जुल (Sardar, 1994:74) । लिपा वःपिं राजनैतिक आर्मियापाखें नियुक्त जूपिन्सं मोहमदया उपदेश संग्रह जुयाच्वंगु परिपूरक ग्रन्थयात मान्यता विइपिं सुन्नी व ग्रन्थ माने मयाइपिं बिद्रोह यानाः वःपिं शियाया रुपय् खनेदतसा

लिपा वनाः मेमेगु सम्प्रदायत नं खनेदत ।

नेपालय् मुश्लिम धर्म

नेपाः थी थी धर्म दुगु बहुधार्मिक दे खः ।मुख्य यानाः हिन्दू, बौद्ध, क्रिश्चियन व मुश्लिम धर्म खनेदु ।२०६८ या जनगणना कथं जनसंख्या ४.४ प्रतिशत दु ।वि.सं. १४०६ सालय् दक्षिण भारतया सिम्रौनगढपाखें गया समसुद्दिन नेपाः दुहाँ वयाः हिन्दू बौद्ध स्मारक स्यंकाः थनया भण्डारया सम्पत्ति ज्वनाः मि तयाः वंगु घटना नेपाः गाः दुने दुगु शिलापत्रं क्यनाच्वंगु दु ।गोपालराज वंशावलीइ पशुपतीयात स्वकू टुक्रा याःगु, पिम्वहालया अभिलेखं मुश्लिम आक्रमणं ध्वष्ट जूगु पिम्वहाल दय्कूगु न्ह्यथनातःगु दु ।पन्ध्रौं शताब्दीइ रत्नमल्लया पालय् ब्यापार यायत मुश्लिमत नेपाः दुहाँ वःगु खनेदु ।सत्रौं, अठारौं शदिइ पश्चिमया चौबीसे राज्यया जुजुपिन्सं मुश्लिम फाइर एक्सपोर्टत हयाः सैनिक तालिम ब्यूगु खनेदु ।अथेहे काश्मिरया मुश्लिमतय्सं तिब्बत नापया ब्यापार यायत नेपाःया लँ छ्यःगु सीदु ।ब्यापार यानाः वय् वने याय्गु झ्वलय् गुलिं नेपालय् च्वनेगु यात ।वि.सं. १९३२ (सन् १८७५) य् भारतय् मुश्लिमतय्सं राजविद्रोह याःगु इलय् विट्रिश सरकारं यातना ब्यूगुलिं भारत त्वःता नेपालया पहाडी लागाय् सुलाः सुलाः जीवन हनेगु यात ।गुपिं नेपालय् हे थात ।वि.सं. २००७ (१९५०) य् चाइनाय् धार्मिक विवाद जुइवं बौद्ध व मुश्लिमतय्सं थःगु थाय् त्वःता भारतय् शरण काः वन ।नेपाल व भारतया खुल्ला सिमानाया कारणं लिपा दक्षिणया समथल भाग तराई लागाय् च्वंगु सीदु ।तराईया मुश्लिम समुदायपिन्सं बुँज्या यानाः हे जीवन हनाच्वंगु दुसा, पहाडया मुश्लिमतय्सं चुरा मीगु व बुँज्या यानाः जीवन हनाच्वंगु खनेदु (www.google .com, islam in Nepal-wikipedia, the free encyclopedia) ।

मुश्लिमत नेपाःया ७५ जिल्ला मध्ये ७४ जिल्लाय् न्यलाच्वंगु दु ।नेपालय् मुश्लिमतय्सं नेपाली हिन्दी, मैथली, अबधी व मेमेगु भाषा ल्हानाः वयाच्वंगु दु ।नेपाःया थी थी थासय् प्रार्थना यायत मस्जिद् दय्काः तःगु दु ।उकी मध्ये नेपाःया केन्द्र घण्टाघरया लिक्क काश्मिर जेन मस्जिद् महत्वपूर्ण जू ।मुश्लिम समुदायया अप्वः धैथें तराईपाखें च्वनाच्वंगु दु ।मेगु समुदायया दाजोय् आर्थिक रुपं तसकं कमजोर, मेपिन्सं थें उद्योग, ब्यापार, कलाकारिताया ज्याय् ब्वति कयाः ज्या यानाः वयाच्वंगु खनेमदु ।मुश्लिम समुदायया दकले अप्वः जनसंख्या

बाँके २०.४९ प्रतिशत व दकले म्हो मोरङ्गय् ४.९५ प्रतिशत दु।अथेहे रौतहत, कपिलबस्तु, मोहत्तरी, पर्सा, बारा, सुनसरी, रुपन्देही, धनुषा, सप्तरी, सर्लाही, सिरहालय् च्वनाच्वंगु दु।पृथ्वीनाराण शाह नं नेपाः गाः त्याकाः छगू यानाः यँ देयात राजधानी दय्कूगु इलय् नं मुश्लिम धर्म हनाच्वंपिं नेवाःतय्त नं धर्म न्हापा थें हे हनेगु अधिकार ब्यूगु खः।थुकिं मुश्लिम समुदाय नेपालय् मल्लकालय् हे दु धैगु सीदु।

धार्मिक समन्वय

पृष्ठभूमि

वर्तमान राजनैतिक भूगोल क्वः छी न्ह्यो नेपाःगाःयातजक नेपाल धाइगु खः ।थुगु नेपाःगालय् च्वनीपिं बासिन्दा नेवाःत खः ।नेपाःया दक्षिण उत्तरपाखें राजनीति, सांस्कृतिक, धार्मिक कारणं बाय् हिलाः वःपिं बासिन्दापिन्सं ज्वनाः वःगु धर्म संस्कृतियात भूगोल सम्मत हीकाः छ्यःगु खनेदुसा, गुलिसित थन विद्यमान जुयाच्वंगु धर्म संस्कृतिं हे नाय्काः धर्म हिइकाः ब्यूगु नं दु ।अप्वः यानाः भारतया थी थी भूमिपाखें वःपिं झुण्ड वा पुचःपाखें ज्वनाः वःगु धर्मपाखे नेपाः गाः प्रभावित जूगु खनेदु ।बुद्धया इलय् राजनैतिक शरण काःवःपिं बैशालीया लिच्छवि, कपिलवस्तुया शाक्य, कोशलया कोलीपिन्सं बुद्धधर्मयात नं ज्वनाः नेपाः वःगु खः ।अथेहे मल्लकालय् हरिसिंह देवं ज्वनाः वःम्ह तलेजु नेपाःया मल्ल जुजुपिनि कूल द्यः हे जुल ।थुपिं फुक्क धर्म व संस्कृतियात नाला काय्गु नापं, थःगु हे भूगोलयात ल्वय्क थनया विद्वत्, विद्वान्, प्राज्ञिकपिन्सं धर्मया अभ्यास याय्गु, पवित्र तीर्थस्थल दय्केगु, साधना याय्गु स्थल दय्कुगुलिं नेपाल थी थी धर्म संस्कृतिया खुल्ला संग्राहलय् जुल ।गुकिं यानाः मनूसिबें द्यः अप्वः दुगु, प्राचीन इलंनिसें हे धार्मिक समन्वय व सहिष्णुता दुगु दे जुल ।धार्मिक समन्वय दय्केगु लागि प्राचीन इलंनिसें हे जुजुपिन्सं नं तःधंगु भूमिका म्हितूगु दु ।

इतिहासया शुरुवातनिसें हे जुजपिन्सं धर्मयात जनता व जुजुपिन्सं संरक्षण सम्बर्द्धन यानाःतःगु दु ।जुजु मानदेव वैष्णव धर्माबलम्वी खःसा,

वया परिवारपिं क्षेम सुन्दरी, विजयावती, गुणवतीपिं शैव खः ।मानदेव स्वयं हे मानविहार दय्के ब्यूगु दु ।लिच्छविकालया जुजु अंशुवर्मा पशुपती, चाँगु, गुँविहारयात ६ पण २ पुराण व मेमेगु चिचीधंगु देगः विहारया लागि ३ पण १ पुराण वियातःगु दु ।वज्राचार्य, १९९८ः २६) ।अंशुवर्मा शैव धर्म माने याइम्ह खःसां चाँगुया कवच जीर्ण जुगुलिं गथे खः अथे हे दय्काः छाय्गु यात ।थुजागु यक्व दसुत दु ।गुकिया कारणं प्राचीन इलंनिसें धर्मया नामं गबलें ल्वापु मजू ।तर इलय्ब्यलय् पिनेया धार्मिक पुचःतय्सं आक्रमण यानाः स्यंकाः वंगु धाःसा इतिहास दु ।हिन्दू (शैव) धर्मया शंकराचार्य नेपाःवयाः भिक्षुपिं नाप शास्त्रार्थ यानाः भिक्षुपिन्त बुकाः भिक्षुणीपिं नाप इहिपा याकाः वंगु, थनया बौद्ध विहार स्यंकाः वंगु खँ न्ह्यथनातःगु दु ।अथेहे समसुद्दिन नेपाः वयाः हिन्दू व बौद्ध स्मारकत ध्वष्ट यानाः थनया सम्पत्ति ज्वनाः लिहाँ वंगु इतिहास दु ।नेपाल दुने धर्म गुरुपिनि दथुइ थःथःगु धर्म तःधं धकाः क्यनेगु लागि ग्रन्थत च्वयाः प्रतिस्पर्धा याय्गु धाःसा जूगु सीदु ।तर प्रत्यक्ष रुपं छगू धर्मं मेगु धर्मयात आक्रमण याय्गु धाःसा जूगु मदु ।मल्लकालय् नेपालय् तन्त्रया तःधंगु प्रभाब लात ।शास्त्रीय नियम भंग यानाः मूर्तित नं दय्केगु यात ।उगु इलय् बौद्धपिन्सं हिन्दूया द्यःपिं क्वय्तयाः, हिन्दूतय्सं बौद्ध द्यःपिं क्वय् तयाः मूर्तित दय्केगु नं जुल ।स्वयम्भू पुराणं बुद्धयात च्वय्तयाः, मेगु हिन्दू द्यःयात क्वय् तय्गु यात ।गुकिया कारणं हरि हरि हरि हरि हरि वाहन लोकेश्वर थें जाःपिं द्यःपिं दय्केगु जुल ।नेपाल महात्म्यय् बुद्धं शिवलिङ्ग पलिस्था याःगु न्ह्यथना तल ।वैष्णवतय्सं बुद्धयात नवौं अवतार कथं कयाः बुद्ध धैम्ह विष्णु खः धकाः क्यन ।चैत्य निर्माण याःगु इलय् शि(वया शिवलिङ्गतय्गुसिबें जलहरिइ चैत्य दय्कल ।तर सामान्य जनस्तरया धर्मावलम्बिपिन्सं फुक्क द्यः धैपिं कल्याणकारी, सर्वदृष्टि दुपिं, जगत उद्धार याइपिं कथं नालाः समन्वय यानाः यंकूगु खनेदु ।

नेपाः गाःया नेवाःतय्गु धार्मिक अवस्थायात स्वय्गु खःसा हिन्दू, बौद्ध धकाः वर्गिकरणतक नं याय्त थाकु ।खय्तला पृथ्वीनारायण शाहं नेपाल आक्रमण यानाः छगू हे दय्कूगु अवस्थाय् नेपाःगाः दुने प्यगू धर्म

खनेदु - हिन्दू, बौद्ध, मुश्लिम व क्रिश्चियन ।पृथ्वीनारायण शाहं नेवाः क्रिश्चियनतय्त ३५ दिंया उर्दी बियाः पितनाछ्वःगु खः ।उगु इलय् पिहाँ वंपिं नेपाःया क्रिश्चियनत भारतया बेतियाय् च्वंवन ।मेगु धर्मयात गथेखः अथेहे तल ।थ्वसिबें न्ह्यो मल्लकालया जुजुपिं हिन्दू धर्मप्रति आस्था दःसां बुद्धधर्मयात नं ग्वहालि याःगु सीदु ।चौधौं शदीनिसें अठारौं शदीया दुने स्वयम्भू हे झिंछकः जिर्णोद्वार याःगु दु ।मल्लकालय् हे नेवाः बौद्ध विहारत यक्व दय्कूगु दु ।संस्कृति, जात्रापर्वयात स्वय्गु खःसां परस्पर हिन्दू व बौद्ध नापं च्वनाः न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु ।उकिया दसु कथं तलेजु खः ।तलेजुइ पूजा याइपिं ब्रम्हुत खःसा, तलेजुया हे मेगु जीवित रुप कुमारीया थाय् वज्राचार्यपिन्सं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।पशुपति (शैव) हिन्दू खःसा उम्ह हे महाद्यःयात कार्तिक शुक्ल अष्टमीबलय् पंचबुद्ध दुगु बौद्ध मुखः पुइकाः वयाच्वंगु दु ।बुढानिलकण्ठया शयन नारायणया कपालय् अक्ष्योभ्य बुद्ध कियातःगु दु ।महायान बज्रयान बौद्धपिन्सं विभिन्न पूजाय् गणेश, महाँकाल, शाक्त द्यःपिन्त पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।बौद्धपिन्सं तारायात आध्यात्मिक बुद्धया शक्तिया रुपं कयातःगु दुसा हिन्दूया शाक्तया दशमहाविद्याय् नं तारायात कयातःगु दु ।द्यः पलिस्था यानातःगु थासय् नं छगू सम्प्रदाय नं छगू उद्देश्य तयाः याःसां लिपा मेगु धर्म व सम्प्रदायपिन्सं नं थःगु हे आस्था स्वरुप वहे थासय् थः कथं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।

नेपाःगाःया दकले तःहाकःगु यलया करुणामयया रथ जात्रा गुम्हेसित हिन्दूतय्सं मत्स्येन्द्रनाथ, बौद्धतय्सं लोकेश्वर कथं कयातःगु दु ।किपूया आनन्ददादी लोकेश्वरयात आदिनाथ, येँया जटाधारी लोकेश्वरयात जन्मराज कथं कयातःगु दु ।स्वयम्भूया हारतीयात हिन्दूतय्सं सितला, लाजिम्प(ाटया साख्वनायात नीलसरस्वती, स्वयम्भूया मञ्जुश्रीयात सरस्वती कथं, गुह्येश्वरीयात बौद्धतय्सं नैरात्मा व हिन्दूतय्सं सत्यदेवीया गुह्य कुतुं वंगु थाय् पीठ कथं पूजा याय्गु यानाः वयाच्वंगु दु ।हिन्दूतय्सं लक्ष्मीयात धनया देवी कथं पूजा यानाः वयाच्वंगु दुसा बौद्धतय्सं पृथ्वी कथं बसुन्धरायात पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।हिन्दूतय्सं पीठयात शाक्त वा अष्टमातृका च्वनेगु

थाय् कथं कयातःगु दुसा बौद्धतय्सं योगीपिन्सं सिद्धता प्राप्त याःगु थाय् कथं कयातःगु दु ।अथेहे थी थी थाय्त हलेसी महादेव, मुक्तिनाथ, पद्मसंभबं ध्यानच्वंगु तीर्थया रुपय् कयातःगु दु ।भिंनिगू तीर्थयात अष्ट बोधिसत्वपिन्सं उद्धार याःगु वा च्वंगु थाय् कथं बौद्धतय्सं कयातःगु दुसा, शैव सम्प्रदाय नं शैवभूमिया रुपय् कयातःगु दु ।नेपाःगालय् च्वःगु ग्रन्थय् नं बौद्धपिन्सं हिन्दू द्यःया महिमा ब्वय्गु, हिन्दूतय्सं बौद्ध द्यःपिनि नां न्ह्यथनेगु यानातःगु दु ।ग्रन्थकारपिन्सं नुगलय् छगू धर्म मेगु धर्मयात क्वतुंनेगु भावनां च्वयातःसां उकियात सहयानाः मिखा तिसिना बिइगु सहिष्णुताया भावनाया कारणं थःथःगु धर्म दर्शनया लँय् पलाः तयाः गुकथं छिं उकथं समन्वय जुयाः न्ह्यानाच्वंगु खनेदु ।उकिं मोहनी, स्वन्ती नखः थें जाःगु नेपाःया तःजिगु नखः नं बौद्धतय्सं थःगु हे दर्शन कथं व हिन्दूतय्सं थःगु हे दर्शन कथं न्ह्याकाः वयाच्वंगु दु ।

नेवाःत न्हापांनिसें हे पुचलय् च्वनाः थःगु जीवनयात अःपुक्क अन्ततक थ्यंकीपिं संगठित जाति खः ।इमिके मेपिंप्रति सद्भाव, करुणा, सहिष्णुता, कृतज्ञताया भावना दु ।सजीव वा निर्जिव न्ह्याम्ह हे छाय् मजुइमा, थःगु जीवनय् ग्वहाली याःपिं फुक्कसित लुमंकाः सुभाय् विइपिं जाति खः ।थुकिया दसू कथं मोहनीया नवमीखुन्हु जीवनय् थःम्हं छ्यलागु चीजवस्तुयात स्वनाः, भागी यानाः, न्हूधाः (नवीकरण) यानाः वयाच्वंगुपाखें सीदु ।संस्कारया थी थी ज्या याय्गु, नखःचखः हनेगु लागि गुथि नीस्वनाः वःगुपाखें सीदु ।थ्व धैगु हे मेपिन्सं याःगु ज्याय् पंगलः मथंसे थः छिंगु कथं जीवन हनेगु लागि सह याय्गु सहिष्णुता व अःपुक म्वाय्गु लागि मेपिं नाप मिले जुयाः न्ह्यांवनेगु समन्वयया भावनाया खः ।थ्व हे विशेषताया लिच्वः नेपाःगाःया धर्मय् खने दयाच्वंगु समन्वयात्मक भावना खः ।

धर्मय् धर्म सम्प्रदायया रुपय् न्ह्याम्हेसिनं न्ह्यागु हे संस्कृति, संस्कार, जात्रापर्व न्ह्याकाः वयाच्वंसां नेवाःतय्त म्हसीकेगु छुं मौलिक आधारत नं दु ।गुगु नेपाःगाःया पिने छगू हे धर्म जूसां गैर नेवाःतय्के मदु ।धर्म फरक जूसां नेवाःया पहिचान कथं धर्म समन्वय कथं छुं छुं द्यःपिं पूजा याय्गु

यानाः वयाच्वंगु दु ।थ्व हे फुक्क नेवाःतय्गु धर्म समन्वय्या आधार खः ।

देगुद्यः/दिगुद्यः/कुलद्यः

मनूया जीवन सिमा थें खः ।चाय् दुने छगः पुसा पिइ धुनेवं तःमा जुयाः कचात यक्व दयाः वइ ।उगु कचातय्सं थःयात जन्म ब्यूम्ह पुसायात खंके फैमखु ।अथेहे मनूत नं पुस्तौंपुस्ता दइबले बाज्या, तापाबाज्या, ध्वायँ(ध्वायँ बाज्यापिं सु गथे धैगु ल्वःमनाः वनी ।बाज्या बराजुया मस्त गनं गन थ्यनी म्ह हे सी मखु ।उजापिं थः हे ला हिया सन्तानपिं म्हसीकेगु लागि पूर्खापिन्सं थःपिं गुगु अवस्थाय्, गुगु धर्म, भूगोलं वैगु खः धकाः म्हसीकेगु लागि थःगु कुलया द्यः (देगुद्यः/दिगुद्यः) दछिया छकः हनेगु यानाः वयाच्वंगु दु ।छन्हु दक्व कुलया जः मुनाः पूजा यानाः भ्वय् न्याय्काः वयाच्वंगु दु ।उगु दिं यक्व तापानाः म्ह हे मसी धुंकूसां उगु थासय् नाप लाइबलय् थःपिं गुगु धरातलपाखें वैगु धैगु सी दै ।गुलिं बौद्ध जुयाः नं नारां द्यः, महाद्यः कूल द्यः जुयाः च्वंपिं दु ।गुलिं हिन्दू जुयाः नं हेवज्र, चक्रसम्बर कूल द्यः जुयाः च्वंपिं नं दु ।थुकिं न्हापा थःपिं वा पूर्खापिं छु धर्म माने याइपिं, गुगु सम्प्रदाययापिं ? गुकथं मेगु धर्मय् लाः वन धैगु नं स्पष्ट जुयाः वइ ।हिन्दू जुयाः नं लिपा बौद्ध शिक्षा कयाः बौद्ध जूपिं, हिन्दू जुयाः नं बौद्ध द्यः कूल द्यः, बौद्ध जुयाः नं हिन्दू द्यः कूल द्यः जुयाच्वंपिं यक्व दु ।राजनैतिक कारण, स्थानान्तरण, युद्धया कारणं थी थी परिस्थितिबश ह्यूपाः वःगु कारण धर्म पाःगु नं जुइफु ।

सामान्यतया बौद्धतय् हेबज्र, कालचक्र, योगाम्बर, चन्द्रमहारोष(णयात कुलद्यः कथं हनाः वयाच्वंगु खनेदुसा, शैबतय् महाद्यःयात, वैष्णवतय् नारांद्यःयात कूलया द्यः कथं पूजा यानाः वयाच्वंगु खनेदु ।अप्वः यानाः ख्यलय् निराकारया रुपय् ल्वं छगः जक तयाः पुजा यानाः वयाच्वंगु दु ।थथे शुन्य निराकार निरञ्जन ल्वंयात पूजा यानाः वःगुलिइ यक्व कारणत दय्फु ।थःपिनिगु कुलद्यः मेपिन्सं म्हमसीमा, पिनेयापाखें आक्रमण मजुइमा धैगु मनसाय नं जुइफुसा, नेवाःत मूर्ति पूजकसिबें नं ईश्वरयात शुन्य रुपय् खंकाः ईश्वर छम्ह हे खः धैगु एकेश्वरवादी खः ला धैगु नं अनुमान

यायगु थाय् दु ।

मनूत ज्या विशेषया कारणं छगू थासं मेगु थासय् च्वं वनीगु इलय् सामान्यतया नेवाः समुदायलय् थः नाप स्वापू दुपिं द्यःपिं नं ज्वनाः वनेगु चलन दु ।थः च्वनागु थासय् चिभाःद्यः, गणेद्यः, आगंद्यः, दिगुद्यः पलिस्था यानाः वयाच्वंगु दु ।वहे कथं थः च्वनागु थासं सालाः हयाः ज्याछिंगु ख्यलय् पलिस्था यानाः बुसाधँ याय् थें न्हापा गुगु दिंनय् पूजा यानाः वयाच्वंगु खः, उगु हे दिंनय् उगु ख्यलय् च्वनाः पूजा यानाः भ्वय् न्याय्काः वयाच्वंगु दुसा, गुलिसियां थःगु आगंद्यः तइगु क्वथाय् हे नं सालाः हयाः पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।उम्ह द्यः कूलया प्रतिक जूगुलिं थःगु कूलय् जुइगु बाबांलागु ज्याखँय् नं कूलया पूर्खायात सुचं बिइकथं पूजा याय्गु नं यानाः वयाच्वंगु दु ।थःगु छेँय् भौमचा दुहाँ वइगु इलय् दच्छिया दुने न्हूम्ह भमचायात किसलीतय्काः लसकुस यानाः कूलद्यःया थाय् दुकाय्गु याइ ।थ्व धैगु कूलद्यःयात थःगु सूचं बिइगु खः ।

दच्छिया छकः कूलद्यःयात लुमंकेगु दिं छुं गथें ल्वःमन धाःसा, सिथिनखः वा अक्षय तृतीयाया दिंखुन्हु हनेगु यानाः वयाच्वंगु दु ।

आगं द्यः

आगं आगम पाखें वःगु खः ।गुकिया अर्थ गुह्य खः ।नेवाः समुदायय् हिन्दू व बौद्ध निथ्वःया नं आगं दय्काः पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।सामा(न्यतया वर्ग विभाजन लिपा पुरोहित वर्ग, दरवार नाप स्वापू दुगु वर्गया सःस्यूपिं गुरुपिंपाखें दीक्षा कयाः न्हियान्हिथं योग, ध्यान, समाधिया अभ्यास याय्गु लागि छेँया दकले च्वय् बैगलय् छकू ब्यागलं द्यः क्वथा दय्का पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।न्हियान्हिथं सुथ न्हापलाक थुम्ह द्यःया क्वथाय् च्वनाः पूजा याय्गुयात न्हिकं वा नित्यपूजा धाय्गु याइ ।थुगु आगमय् थःगु धर्म सम्प्रदाय्या मूलम्ह द्यः नापं मेमेपिं द्यःपिं नं पूजा याय्गु याइ ।सामान्यतया बौद्धतय् हेबज्र, चक्रसंबर, कालचक्र, योगाम्बर, चन्द्रमहारोषण पलिस्था

यानाः पूजा यानाः वयाच्वंगु दुसा, शैवतय् शिवलिङ्ग, महाद्यः, वैष्णवतय् नारांद्यः पलिस्था यानाः तःगु खनेदु ।

थःथःगु जीवन दर्शन नाप स्वापू दुपिं द्यःपिं पलिस्था यानाः थःगु आस्था कथं काय्, वाक, चित्त शुद्धया चर्या याय्गु लागि पलिस्था जूपिं जुगुलिं पिनेया मनूतय्सं उगु परिवारया दर्शन भावना, अवस्था, मनोविज्ञानयात थुइकाः कुदृष्टि वा बांमलागु विचाः यानाः स्यंकेफु धैगु विचारं थः छेँया जःपिं बाहेक पिनेया मनूतय्त क्यनेगु याइमखु ।उगु आगंयात गोप्यतय्गु लागि वा पिनेया मनूतय्त सूचं बिइगु लागि आगंया लुखाय् द्यःया प्रतिकात्मक ज्वँसा कापतय् च्वयाः गाछि (पर्दा) तयाः तय्गु याइ ।

आगंयात पूर्खाया बासस्थान वा थः छेँया हामा वा अबु, अजापिं मदय् धुंकाः उगु थासय् हे बासस्थान दय्काः च्वं वइ धैगु विश्वासया कारणं छेँया जःपिं मदयाः दच्छि दय्काः याइगु श्राद्धया कन्हेखुन्हु आगं पूजा या(नाः शुद्धिकरण याइगु याइ ।बौद्ध समुदायया पिन्सं सीम्ह मनूया अस्थिधातु हयाः चैत्य दय्काः आगमय् स्थापना याय्गु व भिंनिलाया भिंनिकः तीर्थय् वनाः श्राद्ध याःवनीगु इलय् तीर्थय् यंकीगु लागि वहे आगमय् अस्थियात पूजा यानाः तय्गु याइ ।उकिं आगंयात पूर्खाद्यःनं धाय्गु याः ।छेँय् ततधंगु ज्या जुइगु इलय् पूर्खा वा पितृयात सूचं बिइ कथं आगं पूजा याय्गु, आगंब्वँ तय्गु याइ ।थुजागु आगमय् पिनें वःपिं मिसापिन्ततक नं दुकाय्गु याइमखु ।यदि मिसा दीक्षा दुम्ह जूसा अनुमति बिइ ।आगं दीक्षा नाप स्वापू दुगुलिं आगंयात गुह्यद्यःया रुपय् कयातःगु खः ।

दीक्षायात देखा नं धाइ ।दीक्षाया अर्थ डिग्री खः ।उकिं डिग्री काय् धुनकि उम्ह मनूयात अभिशेष बिइ ।अभिशेषया अर्थ सःम्ह, थूम्ह दीक्षित जूम्ह धाःगु खः ।थःगु धर्मया दर्शनयात बांलाक थूम्ह मनूयात आगमय् च्वनाः चर्या (साधना) याय्गु अनुमति गुरुं बिइ ।उकिं आगं खुल्ला मंकाः थासय् मतसे गोप्य तय्गु याइ ।

आगं साधना केन्द्र जूगुलिं बौद्धतय् थःगु ब्यक्तिगत छेँय् व थःगु

विहारय् आगं दय्‌काः तःगु दइ ।बौद्धत गृहस्थी जीवन हनेन्त्यो विहारय् च्वनाः ब्रम्हचारी जीवन हनीपिं जुगुलिं परम्परागत विहार च्वनेगु, ब्वनेगु, शिक्षा काय्‌गु थाय् खः ।लिपा वनाः गृहस्थी च्वनेवं विहारया आगंयात सालाः हयाः थःगु छेँय् हे आगं पलिस्था यानाः अभ्यास याय्‌गु यानाः वयाच्वंगु खः ।

पिखालखु

पिखालुखाया अर्थ पिनेया लुखा खः ।छेँया लुखां पिहाँ वनाः न्ह्योने छेँ व छेँया परिवारया रक्षाया लागि पलिस्था यानाः तःम्ह द्यःयात पिखालखु द्यःया रुपय् छपाः मण्डः वा ल्वं तयाः पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।गुकियात क्षेत्रया रक्षा याइम्ह क्षेत्रपाल कथं काय्‌गु याइ ।गुम्ह द्यःयात थौंकन्हय् स्वस्थानीया प्रभावय् लानाः महाद्यः व पार्वतीयात बुद्धिमतापूर्वक परिक्रमा याःगु जुगुलिं न्हापां पूजा याय्‌माःगु धारणा कथं पिखालखुयात कुमारया रुप धाइपिं नं दु ।पिखालखुयात छुं नं पूजाआजाय् न्हापां पूजा यानाः, वयां लिपा सिद्धिया चिं कथं गणेद्यःयात पूजा याय्‌गु याइ ।नेवाः संस्कृतिइ पिखालखुया तःधंगु महत्व दु ।भिंगु ज्या जुइमा वा मभिंगु ज्या जुइमा सुं न्हूम्ह मनूयात लसकुस याय्‌गु लागि, पिनेया अशुभ, अकुशल वस्तुयात शुद्धिकरण याय्‌गु लागि पिखालखुयात छ्यलीगु याइ ।उकिं पिखालखु छेँया जःपिनिगु रक्षा याइम्ह रक्षक द्यः खः धैगु सीदु ।

इहिपाः थें जाःगु संस्कारय् सुं नं न्हूम्ह भमचा थःगु छेँय् दुत हय् न्ह्यो लुखाय् तयाः पिनें वःपिं अशुभ वा अकुशल तत्वयात दुमकाय्‌गु लागि सलिखय् मिँ च्याकाः, ईकाःपःकाःया कुँ थनाः, तिँप्वाः च्याकाः, च्वकाबजि ह्वलाः, ताःचां सालाः दुकाय्‌गु याइ ।अथेहे सीबलय् खुसिइ नौ चुइकाः दुहाँ वइगु इलय् नं पिखालखुइ तयाः मसानय् दैगु बांमलागु तत्वयात शुद्धिकरण याय्‌गु लागि च्वकाबजि ह्वला, कुँ थनाः, इँचा वा नया वस्तु थीकाः तिनी छेँय् दुकाय्‌गु याइ ।उकिं पिखालखु धैगु थः च्वनाः च्वनागु छेँयात रक्षा याइगु लक्ष्मणरेखा खः ।

छ्वास

छ्वासयात छ्वास अजिमा नं धाय्गु याः ।नेवाःतय्सं मिसा द्यः फुक्कयात अजिमा कथं पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।अजिया शाब्दिक अर्थ मांया नं मां खः ।अजिया नं मां कथं अजिमा धकाः तसकं अनुभवी, स्यूम्ह, थूम्ह थः मचातय्त रक्षा याइम्ह कथं कयाःतःगु खः ।पिखालखु छेँया रक्षक द्यः खःसा, छ्वास त्वाःया रक्षक खः ।छगू छगू टोल (त्वाः)या पिने छ्वास दय्काः तःगु दै ।उगु थासय् नेवाःतय्सं थःगु परिवारय् सुं न्हूम्ह मचा जन्म जुलकि माम्हेसित सु लायाः क्वाक्क क्वथाय् तैगु, हि क्वहाँ वयाः फोहर जुयाः च्वनीगु इलय् क्वथाय् हे छ्वासया भाग धकाः पिचा तयाः छु छु नःगु खः छानाः तःगु व मचाया पि ध्यनाः प्यन्हु, खुन्हु वा जात अनुसार भिन्हुया दिनय् पिभ्यगः वान्छोयाः जन्म दर्ता याइसा, सीगु संस्कारय् सीम्हेसित लाःगु सु, सुकू लासाफाँगा, वान्छोयाः मृत्यु दर्ता याय्गु याइ ।उकिं केदारमान ब्यथितं छ्वासयात तथ्याङ्क विभागया हाकिम धकाः उपमा छ्यलातःगु दु ।

ख्वप, साँखुयापिन्सं माघया महिनाय् छ्याला पुन्हिं धकाः चाया थलबल तज्यागु छ्वासय् वान्छोय्गु याइ ।थःगु त्वाःया पिने छेँय् ज्या ख्यले मदुगु बस्तुत मुंकीगु थाय् जुगुलिं उगु थाय् फोहर जुयाः च्वनीगुलिं सामान्यतया उगु थासं मनूत जुइगु याइमखु ।गबले गबलें मौसम परिवर्तन जुइगु इलय् फोहरपाखें नवैगु, सरुवा रोगया कीत न्यनाः वनीगु जुगुलिं उसाय् मदैगु जुयाच्वनी ।उजागु इलय् छ्वासय् बौतय्गु धकाः जाकि, च्वका बजि, मत आदि तय्गु याइ ।

ब्यवहारिक महत्व

नेवाःतय्सं थी थी सांस्कृतिक ज्या याय्त छ्यलाःवयाच्वंगु आगं, दिगुद्यः, पिखालखु, छ्वास आदिया तःधंगु ब्यवहारिक महत्व दु ।आगं मनूतय्गु थःगु जीवनय् न्हिंयान्हिथं योग, ध्यानया अभ्यास याय्गु माध्यम खःसा दिगुद्यः सयौं वर्ष लिपा नं थः गुगु कूलं वयागु खः, थःपिं गुकथं गुगु थासय् लाः वन, गुगु अवस्थाय् दु धैगु सीकेगु लागि ग्वहालि जुइ ।धर्मया

ल्याखं स्वय्‌बलय्‌ बौद्ध जुयाच्वंपिनि नं नारांद्यः, महाद्यः दिगुद्यः जुयाच्वंगुलिं न्हापा हिन्दू खः लिपा बुद्ध धर्मय्‌ ह्यूवंगु धैगु सीकाः काय्‌फै ।बुद्ध धर्मय्‌ ब्राम्हण समुदाय नं यक्व दुहाँ वःगु इतिहासं क्यनाच्वंगु दु ।अथेहे हिन्दू जुयाच्वंपिं प्रधान, श्रेष्ठ समुदाययापिनि नं बौद्ध द्यः हेबज्र, चन्द्रमहारोषण दिगु द्यः जुयाच्वंगु दु ।न्हापा बौद्ध खः तर मल्ल इलय्‌ दरवार नाप स्वापू दः वंगु इलय्‌ हिन्दू जुयाः वंगु जुइ धैगु अनुमान याय्‌फु ।थुकिं थःपिनिगु अस्तित्व लिपातक म्हसीकाः तय्‌गु लागि ग्वहाली जुइ ।

अथेहे थःगु क्षेत्रयात पिनेया अकुशल, मभिंगु तत्व छकलं छेँय्‌ दुहाँ मवय्‌मा धकाः सतर्कताया लागि पिखालखुयात छ्यलातःगु दु ।थौंकन्हय्‌ छेँ दनीबलय्‌ लुखाया न्ह्योने मेगु गेट तयाः दनेगु याइ ।अथेहे सुं मनू वैगु इलय्‌ उगु हे थासय्‌ दनाः वा केरकार यानाः दुकाय्‌गु याइ ।इहिपाःया इलय्‌ जिलाजं दुकाय्‌त नं मिसाया छेँया पिखालखुइ तुतिसिकाः दुकाय्‌गु याइ ।वथें हे छ्वास न्हापा फोहर वस्तु डिस्पोज याय्‌गु थाय्‌ मदुगु इलय्‌ मंकाः कथं छेँयात म्वाःगु वस्तु वान्छाय्‌गु यानाः वयाच्वंगु थाय्‌ खः ।बुँया ज्याय्‌ ब्यस्तगु इलय्‌ बुँयात माःगु साः, पशु, बस्तुभाउपाखें वःगु फोहर बुँइ छ्यलेगु याइसा, बुँयात म्वाःगु फोहर वस्तु छ्वासय्‌ वान्छाय्‌गु याइ ।उजागु थासय्‌ ल्वय्‌ पुन्हिगु संभावना यक्व दुगुलिं मंकाः कथं हे वान्छाय्‌गु यानाः सांस्कृतिक रुप वियाः सतर्क यानाः तःगु खः ।

थुजागु हे सांस्कृतिक महत्व बियाः ब्यावहारिक जीवनयात अःपुकाः तःगु नेवाःतय्‌गु मौलिकता मेमेगु नं दु ।गथेकि ध्वंप्वाः, लः वनीगु थाय्‌, उगु थासय्‌ फोहर यात कि लः बांलाक वनेफै मखु, बन्द जुइ, उकिं ध्वंप्वाःयात सरसफाई याय्‌गु नापं फोहर याइपिन्त ध्वंप्वाः खां न्याइगु, नागं पुन्हा वइगु, बौतय्‌माःगु, नाग पुँइ हाय्‌गु यानाः वयाच्वंगु दु ।मनूतय्‌ ततःधंगु भ्वय्‌ न्याइगु इलय्‌ चिप वान्छाय्‌गु लागि धकाः कलःगाः (धुमाङ्गारी) पूजा यानाः वयाच्वंगु दु ।थुकथं जीवनयात अःपुक ब्यवस्थापन याय्‌गु लागि मंकाः रुपं थी थी थाय्‌या ब्यवस्थापन यानाः सांस्कृतिक रुप वियाः वयाच्वंगु खः ।तर थुजागु सांस्कृतिक रुपं छ्यलाः वयाच्वंगु थाय्‌त थौंया शहरीकरण, आधुनिकरण

व विश्वब्यापीकरणया प्रभावं लोप जुयावंगु दु ।थौंकन्हय् छुँ दय्कीपिन्सं पिखालखुयात उलि महत्व ब्यूगु खनेमदु ।पिने ख्यलय् लानाःच्वंगु दिगुद्यः, छ्वासय् छुँ दय्केगु लँ दय्केगु यानाः न्हनाः वनाच्वंगु दु ।

उपप्रा वज्रमुनि वज्राचार्य

थाय् : किपू नगरपालिका – ४, जगतपाल महाविहार, चिलंच्व ।

शिक्षा : एम्‌ए नेपालभाषा, (न्हापांगु श्रेणी न्हाप)

एम्‌ए नेपाली संस्कृति इतिहास तथा पुरातत्व, (न्हापांगु श्रेणी)

एम्‌ए बौद्ध अध्ययन, (विशिष्ट श्रेणी न्हाप)

पद : उपप्रा – त्रिभुवन विश्वविद्यालय

पदक व सिरपाः : नेपाल विद्याभूषण विसं २०६६

मोतिलानी नेसं १११६

मोतिलानी नेसं १११९

पीयूषपदक नेसं १११९

बेदज्वाला स्वर्णपदक विसं २०६६

पिदंगु सफू : नेवाः संस्कार परिचय

पुलांगु नेपालभाषा खँग्वःमुना

समाचार पत्रकारिता

हारतीमाता

नेवार जातिको अभौतिक संस्कृति (सहलेखन)

ईमेल : bajramuni@yahoo.com

ISBN 978-9937-2-9968-8